

ปพฺภาโรติ จ ครุภาเวน ปลมฺพโก. จะบ่วยกล่าวไปโยสำหรับคนสูง. ก็คำว่า
โมมุโท โทติ สติปณฺณาวิปฺवासโต. ค้อมไป ได้แก่ ย้อยไปด้วยความเป็นอวัยวะ
สยณพฺพโล ว โทติ จนาทิวเสน สรีรภาว^๑ หนัก. ชื่อว่า เป็นคนมักหลงลืม เพราะ
วิทฺตุ อสกฺโกนฺโต. ปราศจากสติและปัญญา. เป็นคนมากไปด้วย
การนอน คือ ไม่สามารถจะนำภาระ คือ
สรีระไปได้ เกี่ยวกับอริยาบถมีการยืน
 เป็นต้น.

๑๐๙. ติณฺณํ ติณฺณํ วสุสาณนฺติ
 เขมฺมุยตาย วุตฺตํ. จตุวสุสิโกปิ หิ เอโก
โกฏฺจาโส โทตีติ. ทฺวิสตํ โกฏฺจาเส กตฺวา
เอเกกอยนฺวสุสวเสนาติปิ^๒ เวทิตพฺพํ.

๑๐๙. คำว่า ๓ ปี ๆ ท่านอาจารย์
 กล่าวไว้ด้วยภาวะที่เป็นส่วนมาก. เพราะ
 ว่า ส่วนเดียวแม้มี ๔ ปี ก็ย่อมมีแล. พึง
 ทราบว่า ทำเป็น ๒๐๐ ส่วน ด้วยอำนาจ
 ความเป็นไปแต่ละส่วน ๆ ดังนี้ ก็มี.

วสุสาเน ปวตฺตรูปนฺติ สมฺพนฺโต.

เชื่อมความบาลีว่า วสุสาเน ปวตฺตร-
รูป รูป อันเป็นไปในฤดูฝน.

ตํ ปน วสุสาณํ ทฺวิมาสมตฺตํ^๓ น
ปฺพเพ วีย จตุมาสนฺติ อาท "เทวมฺาสน"ติ.

ก็ฤดูฝนนั้น มีระยะเพียง ๒ เดือน
 เท่านั้น มิใช่ ๔ เดือน เหมือนในเบื้องต้น

^๑ ก. สรีรภาว.

^๒ ฉ. เอเกกอยนฺวเสนาติปิ.

^๓ ฉ. ทฺวิธา สมตฺต.

อัจฉนุตสโยเคเบตฺ อูปโยควจันฺ โส ปน เหตุ^๑นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "เทวมาสตร์"
วสฺसान อุตฺ สาวณโปกฺขรปทมาสา^๑ แปลว่า ๒ เดือน ดังนี้. ก็ทว่า เทวมาสตร์
 อสฺสยชกตฺติกมาสา สรโท, มิคสิรปฺสฺสมาสา นี้ เป็นหุตฺยาวิภตฺติ ลงในอัจฉนุตสโยคะ.
เหมนฺโต, มาฆคฺคฺคณมาสา สิสิโร, ก็อุคฺนัันพึงทราบว่ ฤคฺวุสฺसानะ (ฤคฺฝณ)
 จิตฺตเวสาขมาสา^๒ วสฺสนฺโต, ได้แก่ เดือนสาวณะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ
 เชฏฺจาสาฬมาสา คิมฺโท อุตฺติ เวทิตฺพุโพ. เดือน ๘ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙) และ
ฉ โภจฺจาเส กตฺวาติ ทสทสนาฎิกาวเสน. เดือนโปกฺขรปทนะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๙
ฉ โภจฺจาเส กตฺวา. ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) ฤคฺสุรทะ
 (ฤคฺไบไม้รวง) ได้แก่ เดือนอัสสยชะ
 (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๐ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ
 เดือน ๑๑) และเดือนกัตติกะ (นับแต่แรม
 ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ
 เดือน ๑๒) ฤคฺเหมนฺตะ (ฤคฺหิมะตก)
 ได้แก่ เดือนมิกสิระ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ
 เดือน ๑๒ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนอ้าย) และ
 เดือนปฺสฺสะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑
 ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่) ฤคฺสิสิระ
 (ฤคฺหนาว) ได้แก่ เดือนมาฆะ (นับแต่

^๑ ฉ. ...ปาทมาสา.

^๒ ก. จิตรเวสาขมาสา.

แรม ๑ ค่ำ เดือนยี่ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ
เดือน ๓) และเดือนผกคุณะ (นับแต่แรม
๑ ค่ำ เดือน ๓ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔)
ฤๅษีสันตะ (ฤๅษโใบไม้ผลิ) ใต้แก่ เดือน
จิตตะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๔ ถึงขึ้น
๑๕ ค่ำ เดือน ๕) และเดือนวิสาขะ (นับ
แต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ
เดือน ๖) ฤๅษิมหะ (ฤๅษร้อน) ใต้แก่
เดือนเชษฐะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๖
ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗) และเดือน
อาสาฬหะ (นับแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๗
ถึงขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘). คำว่า ทำให้
เป็น ๖ ส่วน คือ ทำให้เป็น ๖ ส่วน
เกี่ยวกับรูปนางรำ ๑๐ คน ๆ.

๑๑๐. อภิมุขี ปุโรโต กมนิ อภิภุคโม.
ปฏินิวตตนวเสน กมนิ ปฏิกุภโม. อามุขี
โลกนึ อาโลกนึ. วิวิธึ อิตโต จิตโต จ
โลกนึ วิโลกนึ. หตฺตปาทานึ สงฺโกจณึ
สมฺมิณฺชนึ^๑ อายมนึ ปสารถึ.

๑๑๐. การก้าวไปเฉพาะหน้า คือ
ข้างหน้า ชื่อว่า การก้าว. การก้าวไป
เกี่ยวกับการกลับ ชื่อว่า การถอย. การ
มองดูไปตรงหน้า ชื่อว่า การแล. การ
มองดูไปต่าง ๆ คือข้างโน้นบ้าง ข้างนี้บ้าง

^๑ ฉ. สงฺกจณึ สมฺมิณฺชนึ.

ชื่อว่า การเหลียว. การงอมมือและเท้า
ชื่อว่า การคู้. การยัดไป ชื่อว่า การ-
เหยียด.

ปาทุทธรณกาเลติ ทุคฺคิยาปาทุทธรณ-
กาเล. ปาทสฺสาติ อุทฺธฎฺฐปาทสฺส.
โอมตฺตาคฺติ สฺตฺตฺติโต หีนปฺปมาณา. เตนาห
"มนฺทา"ติ. อิตราคฺติ เตโชวาโยธาตุโย.
ยถา ปาทสฺส อุทฺธรณํ สีฆฺตฺติ, ตถา
ปวตฺตจิตฺตสมฺภูจฺจานฺรฺเปสฺส เอกํสโต
เตโชวาโยธาตุณํ อธิมตฺตตา อิจฺฉิตฺตพฺพา
สฺลลหุทฺสภาวตฺตาย ตาสฺ. ตโต เอว จ
อิตราสฺ โอมตฺตตา ครุสภาวตฺตา.

คำว่า ในเวลายกเท้า คือ ในเวลา
ยกเท้าที่สอง. คำว่า เท้า ได้แก่ เท้าที่
ยกขึ้น. คำว่า มีประมาณต่ำ คือ มีประมาณ
น้อยกว่าความสามารถ. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "อ่อน". คำว่า
ธาตุสองนอกนี้ ได้แก่ เตโชธาตุ และ
วาโยธาตุ. การยกเท้าจะสำเร็จได้ โดย
ประการใด ก็จำปรารถนาความที่เตโช-
ธาตุ และวาโยธาตุ เป็นธรรมชาติ มี
ประมาณยิ่งโดยส่วนเดียว ในรูปที่มีจิตเป็น
สมฺภูจฺจานฺเป็นไป โดยประการนั้น เพราะ
ความที่เตโชธาตุ และวาโยธาตุเหล่านั้น
เป็นสภาวะเบา. และเพราะเหตุนี้แหละ
ความที่ปฐวีธาตุ และอาโปธาตุนอกนี้ เป็น
ธรรมชาติมีประมาณต่ำ ก็เพราะมี
สภาวะหนัก.

คุณอัษฎา ทะรินสุต

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คัมภพนุชตุตา ปน เสสึ คิสมุฏจากรูป
คฤคติกเมว โหติ. กายวจิวินตติปวตติย
วาโยปจวอิธมตตุตา อิมสฺส อตถสฺส
นิหฺสฺสนนฺติ ทฎฺฐพฺพา? ปุโรโต หรณ,
ปจฺจโต หรณ จ อุตฺตรณ วิย สภาว-
รูปปวตฺตตี^๒ ตาสฺเยว ทฺวินฺนํ ธาตุํ
อิธมตตุตา อิจฺฉิตพฺพาติ อาท "ตถา
อติหฺรณวตีหฺรณสฺสุ"ตี.

ก็รูปอันมีสมุฏฐาน ๓ ที่เหลือ ก็มีคติเหมือน
คั้งนั้นนั่นแหละ เพราะสัมพันธ์กันกับธาตุ
ทั้ง ๔ นั้น. พึงเห็นว่า ความที่ปรุวิและ
วาโยมีประมาณยิ่ง ในความเป็นไปของ
กายวิญญูติ และวจิวินตติ เป็นตัวอย่างของ
ความช้อนั้น. ในการนำเข้าไปข้างหน้า และ
ในการนำเข้าไปข้างหลัง ก็มีความเป็นไป
แห่งรูปอันมีสภาวะเบา เหมือนในการ
ยกเท้า เพราะเหตุนั้น จึงพึงปรารถนา
ความที่ธาตุทั้ง ๒ นั้นนั่นแหละ มีประมาณยิ่ง
เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ในส่วนย่างและส่วนย้าย ก็อย่างนั้น".

ยถา อุตฺตรณาทิสฺส ลหุสภาวตตุตา^๓ ปจฺจิมานํ
ทฺวินฺนํ ธาตุํ กิจจํ อธิกํ โหติ, อิตฺราสํ
หีนํ, เอวํ โวสุสชฺชนาทิสฺส ติสฺส ครุสภาวตตุตา
ปุริมานํ ทฺวินฺนํ กิจจํ อธิกํ โหติ, อิตฺราสํ

ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ในส่วนยก
เป็นต้น กิจแห่งธาตุทั้ง ๒ เบื้องปลาย
มีประมาณยิ่ง เพราะมีสภาวะเบา กิจแห่ง
ธาตุนอกนี้มีประมาณต่ำ ด้วยประการใด

^๑ ฉ. ทฎฺฐพฺพ.

^๒ ฉ. สลฺลหุทกสภาวรูปปวตฺตตีติ.

^๓ ฉ. สลฺลหุทกสภาวตตุตา.

หีนนฺติ หสฺเสนฺโต อาท "โอสฺสชฺชเน"ติ-
อาทิตฺติ.

ในส่วนทั้ง ๓ มีส่วนหย่อนเป็นต้น กิจแห่ง
ธาตุทั้ง ๒ เบื้องต้น มีประมาณยิ่ง เพราะมี
สภาวะหนัก กิจแห่งธาตุนอกนี้ มีประมาณต่ำ
ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า "ในส่วนหย่อน" ดังนี้
เป็นต้น.

ตทฺปาทาหารูปานีติ ตา ธาตุโย
นิสฺสาย ปวตฺตอุปาทาหารูปานี? เอตฺถเววติ
อุทฺตรณฺเวยว. เคนาห "อติหรณฺ"
อปฺปตฺวา"ติ. อิตฺติ เอว. ตตฺถ ตตฺถาติ
ตสฺมี ตสฺมี อุทฺตรณาทีโกฏฺจาเส.
ปพฺพพฺพนฺติอาทิตฺติ เตสฺส ฐมฺมานํ โโกฏฺจาสนฺตร-
สงฺกรากาวทสฺสนํ. ตฏฺฏายนฺตาติ
ตฏฺฏายนฺตี วีย, เตน เตสฺส^๒ ปวตฺตติกฺขณสฺส
อิตฺตรตฺติ หสฺเสติ.

บทว่า ตทฺปาทาหารูปานี แปลว่า
อุปาทาหารูป ที่เป็นไปอาศัยธาตุเหล่านั้น.
บทว่า เอตฺถเวว โยค อุทฺตรณฺเวยว แปลว่า
ในส่วนยกนี้เอง. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์
จึงกล่าววว่า "ไม่ถึงส่วนย่าง". บทว่า อิตฺติ
ความเท่ากับ เอว แปลว่า อย่างนี้.
สองบทว่า ตตฺถ ตตฺถ ความเท่ากับ ตสฺมี
ตสฺมี โยค อุทฺตรณาทีโกฏฺจาเส แปลว่า
ในส่วนมีการยกเป็นต้นนั้น ๆ. คำว่า
เป็นข้อ ๆ เป็นต้น เป็นคำแสดงความไม่มี
ความปะปนกันแห่งส่วนอื่น ของธรรมเหล่านี้
นั้น. คำว่า แตกตั้งตฏฺฏะตฏฺฏะ คือ ตั้งเหมือน

^๑ ฉ. ...อุปาทาหารูปานี.

^๒ ฉ. เนลล์.

เสี่ยงตฤะ ๆ ด้วยคำนั้น ท่านอาจารย์ย่อม
แสดงเวลาที่ขณะเป็นไปแห่งธรรมเหล่านั้นมี
นิดหน่อย.

๑๑๑. อัสสาตี สมมุสนสฺส. ทารุ-
ติฎฎกาทีสูติ ทารุอุกกาติฎฎกาทีสู. "ก็
อนธพาล เอกฆนํ สตตํ สพพทาภาวี เอกนุติ
มณณสี"ติ อธิปาเยนาห "ก็เมตถ
มนาปน"ติ.

๑๑๑. บทว่า อัสส โยค สมมุสนสฺส
แปลว่า แห่งสัมมสนะนั้น. บทว่า ทารุ-
ติฎฎกาทีสู ความเท่ากับ ทารุอุกกาติฎฎ-
กาทีสู แปลว่า ในคบไฟมีคบไม้และคบหญ้า
เป็นต้น. บุรุษคนนั้น กล่าวว่า "น่าชอบใจ
อะไรในมัน" โดยอธิบายว่า "เจ้าคนโง่-
เขลา เหตุไร เจ้าจึงสำคัญสิ่งซึ่งเป็นแห่ง
เดียวมีอยู่ทุกเมื่อ ติดต่อกันว่า เป็นอัน-
เดียวกันเล่า".

อิทมิปิตี ยทิตํ เตลวฏฏิกฺขเยน ปทีปสฺส
อปณฺณายนํ วุตตํ, อิทมิ. องฺคฺลฺงฺคฺลนฺตเรติ
องฺคฺลฺยา มิทํ องฺคฺลนฺติ องฺคฺลปฺปมาเณ
ปเทเสติ อตฺโถ. คณฺตฺโน อวยวเลสภูตํ
ปรมสฺซุขมภาวปฺปตฺตํ อัสสุ สนฺธายาท "อัสสุ
ปน มุญฺจิตฺวา"ติ.

บทว่า อิทมิ ความว่า ความไม่ปรากฏแห่ง
ดวงประทีป เพราะสิ้นน้ำมัน และสิ้นไฟ
แล้ว. คำว่า ในระหว่างแต่ละองฺคฺล
ความว่า ในส่วนมีประมาณองฺคฺลหนึ่ง
(เท่ากับ ๑ ธัญญมาส) ว่า องฺคฺลหนึ่ง
ประมาณเท่ากับนิ้วมือ. ท่านอาจารย์กล่าว
ว่า "แต่พันโยค้ายไป" ดังนี้ หมายถึงโยค้าย

ที่ถึงความเป็นของละเอียดที่สุด ซึ่งเป็นส่วน
นึกเดี่ยวของเส้นค้ำย.

ตตถาติอาทิ อุปมาสำนวนหนึ่ง. ตตถ
กาม์ อุปเมยเย วย อุปมายิ ปากโฏ
กาลเกโท นตถิ, เอกโกฏจาสคคิ ปน
โกฏจาสนตริ น ปาปณาตติ เอตตาวตา
อุปมาภาโว เวทิตพโพ. อุปมายมปิ วา
ตาว ยาวาติ^๑ กาลสส เภทมตต
ลพทเววาติ ตสสา กทณ กาลเกทวเสนาปี
อุปมา โยเชตพพา.

บทว่า ตตถ เป็นต้น เป็นคำเทียบ
เคียงคำอุปมา. ในคำนั้น ไม่มีความต่าง
แห่งกาลปรากฏในคำอุปมา เหมือนอย่าง
ในคำอุปไมย ก็จริงอยู่ ถึงอย่างนั้น ก็พึง
ทราบความเป็นคำอุปมา ด้วยคำเพียงเท่านั้น
ว่า ไม่ถึงส่วนอื่นที่ถึงส่วนหนึ่ง. อีกอย่าง-
หนึ่ง แม้ในคำอุปมา ก็ได้แต่เพียงความต่าง
แห่งกาลว่า เพียงนั้น เพียงใด เท่านั้น
เพราะเหตุนั้น ในการถือเอาเพียงความ
ต่างแห่งกาลนั้น จึงพึงประกอบคำอุปมาแม้
เกี่ยวกับความต่างแห่งกาลก็ได้.

๑๑๒. ปุพเพ อาทานนิกุเขปาทิวเสน
จตุสนตติรูปุ สงฺขริตฺวา^๒ ทสฺสิตํ, อิทานิ
อาหารสมฺภูจํานาทิวเสน ภินฺทิตฺวา
ทสฺเสนโต "ตเทว รูปุ วิสงฺขริตฺวา"ติ-

๑๑๒. ท่านอาจารย์ได้รวบรวมแสดง
รูปมีสันตติ ๔ ด้วยอำนาจอาการมีอาทานะ
(การถือปฏิสนธิ) และนิกเขปนะ (การ
ทอดทิ้งไป) เป็นต้น ในกาลก่อน บัดนี้

^๑ ม. ...ตาวยวา.
^๒ ฉ. สงฺขริตฺวา.

อาทิมาท. ตตถ วิสงฺขริตฺวา วิภชิตฺวา. เมื่อจะแสดงจำแนก ด้วยอำนาจเป็นรูป
 "วิสงฺขริตฺวา"ติ วา ปาโจ, อยเมวตฺถ. มีรูปที่มีอาหารเป็นสมภูฐานเป็นต้น จึง
 กล่าวคำเป็นต้นว่า "ตเทว รูป
วิสงฺขริตฺวา" แปลความว่า กระจายรูป
 นั้นแหละออกเป็นต้น. ในคำนั้น วิสงฺขริตฺวา
 ความเท่ากับ วิภชิตฺวา แปลว่ากระจายหรือ
 จำแนก. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า
 "วิสงฺขริตฺวา" ดังนี้ก็มี ความก็ดังนี้
 เหมือนกัน.

อาหารมยฺนติ อาหาเรน นิพฺพตฺตํ. ชตฺตฺนติ คำว่า อาหารมยฺน แปลว่ารูปบังเกิดด้วย
 มิลาตํ. กิลนฺตฺนติ ชินฺนํ. ธาตฺนติ ติตฺตํ. อาหาร. คำว่า ห่อเหี่ยว คือเหี่ยวแห้ง.
ปีถิตฺนติ มํสุปจยสมฺปตฺติยา ปีถิตํ. ตโต คำว่า อิดโรย คือ ลำบาก. คำว่า อิม
 เอว มฺหุ. สินฺหฺตฺนติ สินฺหฺตฺจฺจวิตาย สณฺหํ. คือ เอิบอิม. คำว่า เต็ม คือ เต็มไปด้วย
 ตโต เอว ผลฺสฺวณฺตี. ความสมบูรณ์คืออวบแห่งมังสะ. เพราะ
 เหตุนั้นแหละ จึงเป็นรูปอ่อน. คำว่า ละมุน
 คือ สลวยเพราะมีผิวสนิท. เพราะเหตุนั้น
 แหละ จึงมีผัสสะ (ก็น่าจับต้อง).

๑ ฉ. ฌตฺตฺนติ.

๗๑๓. อุฏทกาเล สมฺภูจิตฺ ฺรูปนติ
 อุฏทสนฺตวาเปน สนฺตตฺตํ ฺรูปํ สนฺธายาท.
สีตอุตฺตนาติ สປปาเยน สีตอุตฺตนา.

๗๑๓. ถาว่า รูปที่ต้งขึ้นในคราวร้อน
 ท่านกล่าวหมายถึงรูปที่เราร้อน เพราะ
 ความร้อนและความเราร้อน. ถาว่า ด้วย
อุตฺเตน คือ ด้วยอุตฺเตนที่สบาย.

๗๑๔. อายตฺนทวารวเสนาติ
 อายตฺนสงฺฆาตทวารวเสน. กมฺมทวาร-
 นีวตฺตคฺคํ อายตฺนคฺคหณํ. กายทฺวาเรติ
 ปสาทกายทฺวาเร. มโนทฺวารํ นาม
 สาวชฺชนํ ภวํกํ. ตสฺส นิสฺสยภาวโต
 ททยวตฺถํ สนฺธาย นิสฺสิตโวหาเรน
"มโนทฺวาเร"ติ วุตฺตํ, ยตฺถ มโนทฺวารุ-
 ปตฺติ.

๗๑๔. ถาว่า ด้วยอำนาจอายต-
นทวาร ได้แก่ ด้วยอำนาจทวารคืออายตนะ.
 ท่านใช้ศัพท์ว่าอายตนะ เพื่อจะห้ามกรรม-
 ทวาร. ถาว่า ในกายทวาร ได้แก่ ใน
 ทวารคือปสาทกาย. ภวํกํพร้อมทั้ง
 อาวชฺชนะ ชื่อว่า มโนทวาร. ท่านอาจารย์
 กล่าววว่า "ในมโนทวาร" ต้งนี้ โดย
 นิสฺสิตโวหารหมายถึง ทฬยวตฺถุเพราะเป็นที่
 อาศัยของภวํกํนั้น ซึ่งมิมโนทวารเป็น
 ที่เกิด.

๗๑๕. โสมนสฺสิตโทมนสฺสิตวเสนาติ
 โสมนสฺสิตโทมนสฺสิตปุกฺคลาวเสน, โสมนสฺสิต-
 โทมนสฺสิตกาลวเสน วา.

๗๑๕. บทว่า โสมนสฺสิตโทมนสฺสิต-
วเสน แปลว่า ด้วยอำนาจบุคคลผู้จิตใจ
 ผู้เสียใจก็ได้ หรือจะแปลว่า ด้วยอำนาจ
 คราวจิตใจเสียใจก็ได้.

คุณธิดา จันทรเพ็ญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถาวยเป็นพุทธรูชา

อยมตฺโถติ อยม อิทานิ วุจฺจมาโน
สงฺขารานํ อติอิติตรชณตาสงฺขาโต อตฺโถ.

คำว่า เนื่อความนี้ ความว่า
เนื่อความนี้ คือที่กำลังจะกล่าวอยู่ ณ บัดนี้
กล่าวคือความที่สังขารทั้งหลาย เป็นสิ่งที่มี
ขณะนั้นน้อยอย่างยิ่ง.

ชีวิตนฺติ ชีวิตินฺทริยํ. สุขทุกฺขาติ
สุขทุกฺขา เวทนา. อฺเปกฺขาปิ หิ สุขทุกฺขาสฺ
เอว อนฺโตคธา อิกฺขานิกฺขภาวโต.
อตฺตภาโวติ ชีวิตเวทนาวิญฺญาณานิ จเปตฺวา
อวสิญฺจธมฺมา วุตฺตา. สณฺณาติ เกจิ.

คำว่า ชีวิต ได้แก่ ชีวิตินฺทริยํ.
คำว่า สุขและทุกข์ ได้แก่ สุขเวทนาและ
ทุกขเวทนา. ความจริง แม้อุเบกขาก็หยั่ง
ลงภายในในสุขและทุกข์นั่นเอง เพราะ
เป็นได้ทั้งอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์. คำว่า
อตฺตภาพ ท่านกล่าวถึงธรรมที่เหลือ เว้นชีวิต
เวทนาและวิญฺญาณ. อาจารย์บางพวกกล่าว
ว่า ได้แก่สัญญา.

เกวลาติ อตฺตนา นิจฺจภาเวน วา
อโวมิสฺสา. เอกจิตตสมายุตฺตาติ เอกเกเคน
จิตฺเตน สหิตา. ลหุโส วตฺตเต ชโยติ
วตฺตนเยน เอกจิตฺตกฺขณิกตายน ลหุโก
อติอิติตรโร ชีวิตาทินิ ชโย วตฺตติ.

คำว่า หังมวล คือระคนกับอตฺตาทหรือกับ
ภาวะที่เที่ยง. คำว่า ประกอบไว้กับจิต
ดวงเดียว คือเป็นไปพร้อมกับจิตแต่ละ
ดวง ๆ. คำว่า ขณะย่อมนั้นไปพลัน
ความว่า ขณะแห่งชีวิตเป็นต้น ย่อมเป็นไป
พลัน คือรวดเร็วยิ่ง เพราะมีอยู่ขณะจิต
เดียวตามนัยที่กล่าวแล้ว.

จุลลาลีทิสหสฺसानิ กบฺปนฺติ จตุราสีติ-
 สหสฺสปริมาณํ กบฺปํ. อจฺจนฺตสํโยเค เอกํ
 อุปโยควจฺนํ. กบฺปนฺติ จ สามณฺณวเสน
 เอกวจฺนํ. มฺรุติ เทวา. ทฺวีหิ จิตฺเตหิ
สโมหิตาติ เอวํ จิรชฺวีโนปิ เต ทฺวีหิ
 จิตฺเตหิ สหิตา หุตฺวา น ติฏฺฐนฺติ.

สองบทว่า จุลลาลีทิสหสฺसानิ กบฺปํ
 ความเท่ากับ จตุราสีติสหสฺสปริมาณํ กบฺปํ
 แปลว่าตลอดกับประมาณ ๘๔,๐๐๐ กับ.
 คำนี้เป็นทุตติยาวิภคฺติ ลงในอจฺจนฺตสํโยคะ.
 และบทว่า กบฺปํ เป็นเอกวจนะ ด้วยอำนาจ
 เป็นคำสามัญ. บทว่า มฺรุ แปลว่า เหล่า
 เทวดา. ทหลายบทว่า ทฺวีหิ จิตฺเตหิ
สโมหิตา ความว่า เทวดาเหล่านั้น แม้อยู่
 ได้ยืนนานอย่างนี้ ก็ทำเป็นผู้ประกอบด้วยจิต
 ๒ ดวงตั้งอยู่ไม่.

อิทํ วุตฺตํ โหติ : เตสมฺปิ สนฺตानเ
 ชฺวีตาทีนํ ทฺวีหิ จิตฺเตหิ สห น ติฏฺฐนฺติ,
 เอเกน จิตฺเตน สห อุปฺปนฺนानิ เตเนว
 สห นฺริชฺฌนฺโต ยาว ทุตฺติยา น ติฏฺฐนฺตีติ.

ข้อนี้มีอธิบายว่า : ชฺวีตเป็นต้น ใน
 สันดานของเทวดา แม้เหล่านั้น ย่อมไม่
 ตั้งอยู่ด้วยจิต ๒ ดวงเลย, เกิดพร้อมกับจิต
 ดวงเดียว ก็มีได้ตั้งอยู่ตลอดถึงจิตดวงที่ ๒
 เพราะดับไปเสียพร้อมกับจิตดวงนั้นนั่นแหละ.

เย นฺริทฺธา มฺรณฺตสฺสาติ จวฺนฺตสฺส
 สตฺตสฺส จตฺติจิตฺเตน สทฺธํ นฺริทฺธาติ วตฺตพฺพา.
 เย ชนฺธา. ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ ติ เย
 วา อิธ ปวตฺตติยํ ติฏฺฐนฺตสฺส ฌรณฺตสฺส

ทหลายบทว่า เย นฺริทฺธา มฺรณฺตสฺส
 ความว่า ชนฺธเหล่าใดที่พึงกล่าววว่า ดับไป
 แล้ว พร้อมกับจตฺติจิตของสัตว์ที่กำลังจติอยู่.
 สองบทว่า ติฏฺฐมานสฺส วา อิธ ความว่า

คุณธิดา จันทรเพ็ญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภุคปุตติยา นิรุทธา ขนฺธา? สพฺเพปิ สทิสสา เต สพฺเพปิ เอกสทิสสา อตฺตงฺกตา อบฺปฏิสนฺธิกา ปุน อาคณฺตฺวา ปฏฺิสนฺธานา- ภาเวน วิคตา. ยถา หิ จฺติกฺขนฺธา น นิพฺพตฺตุนฺติ, เอวํ ตโต ปฺพฺเพปิ ขนฺธา. ตสฺมา เอกจิตฺตฺกฺขณิกํ สฺตฺตฺตานํ ชีวิตฺตฺติ อธิปํปาโย.

หรือว่าขั้นที่ดับไปแล้ว เพราะถึงภังคขณะ ของสัตว์ที่ยังตั้งอยู่ ก็ยังทรงอยู่ในอดีต- กาลในโลกนี้เหล่านี้. ขั้นเหล่านี้ ก็เหมือนกันทั้งหมด คือ เป็นเช่นเดียวกัน ทั้งหมด ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ไม่ต่อกัน คือ กลับมาแล้วก็ไปปราศ เพราะไม่มีความ ต่อกัน. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า จุตติขั้น ย่อมไม่บังเกิดฉันใด แม้ขั้นทั้งหลาย ก่อน จุตติขั้นนั้น ก็ไม่บังเกิดเหมือนฉันนั้น. เพราะเหตุนี้ ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจึงมี ขณะจิตเดียวเท่านั้น.

อนนฺตรา จ เย ภคฺคา ติ เย สงฺขาร อนนฺตรเมว ภคฺคา นิรุทธา. เย จ ภคฺคา อนาคเต ติ เย จ สงฺขาร อนาคเต ภคฺคา ภณฺชนสึลา ภิชฺชิสฺสฺสนฺติ. ตฺทนฺตรา นิรุทฺธานนฺติ เตสํ อตีตฺตานาคตฺตานํ อนฺตรา เวมฺชฺเณ ปจฺจุปฺปนฺตํ ปตฺวา นิรุทฺธานํ ภคฺคานํ. เวสมํ นตฺถิ ลกฺขเณ ติ

หลายบทว่า อนนฺตรา จ เย ภคฺคา แปลว่า สังขารเหล่านี้ แตกแล้ว คือ ดับแล้ว ในลำดับนั่นเอง. หลายบทว่า เย จ ภคฺคา อนาคเต แปลว่า สังขารเหล่านี้ แตกแล้วในอนาคต คือ มีอันจะแตกเป็น ปรกตจักแตกไป. สองบทว่า ตฺทนฺตรา นิรุทฺธานํ ความว่า แห่งสังขารทั้งหลายที่ถึง

๑ จ. นิรุทธกฺขนฺธา.

เตสํ ติวิธานมฺปิ ภงฺคลกฺขณนิมิตฺตํ วิสมตฺตา
วิสทิสฺตฺตา นตฺถิ.

ความเป็นปัจจุบันแล้ว คับไป คือ แยกไป
ในระหว่าง คือ ในท่ามกลางแห่งสังขาร
ที่เป็นอดีตและอนาคตเหล่านั้น หลายบทว่า
เวสมํ นตฺถิ ลกฺขณฺเ ความว่า ความต่างกัน
คือ ความแปลกกัน เพราะมีการกำหนด
ความแตกเป็นนิมิตแห่งสังขารทั้ง ๓ อย่าง
เหล่านั้น ไม่มี.

อนิพฺพตฺเตน น ชาโตติ อนุปฺปนฺเนน
จิตฺเตน ชาโต น โหติ, อชาโต นาม
โหติ. ปจฺจุปฺปนฺเนน วตฺตมาเนน จิตฺเตน
ชีวติ ชีวมาโน นาม โหติ.

สองบทว่า อนิพฺพตฺเตน น ชาโต
แปลว่า เพราะจิตไม่เกิด สัตว์โลก ก็ไม่
เกิด คือ เป็นผู้ชื่อว่าไม่เกิด. เพราะจิต
เกิดขึ้นเฉพาะหน้า คือ กำลังเป็นไปอยู่
สัตว์โลกก็เป็นอยู่ คือ เป็นผู้ชื่อว่ากำลัง
เป็นอยู่.

จิตฺตภงฺกา มโต โลโกติ จฺตฺติจฺตฺตสฺส วีย
สพฺพสฺสปี ตสฺส ตสฺส จิตฺตสฺส ภงฺคปฺปตฺติยา
อํ โลกิ ปรมตฺตโต มโต นาม โหติ
นिरุทฺตสฺส อปฺปฏิสนฺธิกตฺตา. เอวํ สนฺเตปิ
ปณฺณตฺติ ปรมตฺติยา ยายํ ตํ ตํ สนฺตํ
สนิสฺสยํ จิตฺตํ อุปาทาย "ตฺติสฺโส ชีวติ,

หลายบทว่า จิตฺตภงฺกา มโต โลโก
ความว่า เพราะจิตนั้น ๆ แม้ทุกดวงถึง
ภังคขณะเหมือนจตุจิต สัตว์โลกนี้ก็เป็นผู้
ชื่อว่า ตาย โดยปรมัตต์ เพราะจิตที่ดับแล้ว
ไม่มีการปฏิสนธิ. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็เป็น
บัญญัติทางปรมัตต์คือการบัญญัติความสืบต่อกัน

วิสุทธิธรรมทศฎา ป.ท.๘-๕

คุณธิดา จันทรเพ็ญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปฐโส ชีวตี^๑ติ เอว วจนปวตฺติยา
วิสยภูตา สนฺตानปณฺตติ, ส่า เอกถ
ปรมตฺติยา^๑ ปรมตฺตภูตา. ตถา หิ วทนฺติ
"นามโคตฺตํ น ชีวตี"ติ^๒

อันเป็นวิสัย แห่งความเป็นไปของการพูด
อย่างนี้ว่า "ติสสะ ยังอยู่ ปุสสะ ยังอยู่"
ดังนี้ โดยอาศัยจิตพร้อมทั้งหทัยวัตถุที่อาศัย
ที่มีอยู่นั้น ๆ นี้ใด การบัญญัติการสืบต่ออัน
เป็นบัญญัติทางปรมาตม์ ในที่นี้. ข้อนี้ จะเห็น
ได้ ดังที่นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า
"นามโคตฺตํ น ชีวตี" แปลว่า ชื่อและโคตร
ย่อมไม่สลาย ดังนี้.

อนิธานคตา ภคคาติ เย ภคคา, น
เต กตฺตจฺจิ นิธานํ คตา, อถ โข อภาวเมว
คตา. ปญฺโช นตฺติ อนาคเต ยโต
อากฺขเจยฺยํ วตฺตมานภาวํ. นิพฺพตฺตา เยปีติ
เย ปฏฺลิทฺตตฺตภาวา ปจฺจุปฺปนา, เตปิ
อารกฺเค สาสฺปมา ติฏฺจนฺติ.

สองบทว่า อนิธานคตา ภคคา
ความว่า สังขารเหล่านี้ใด ที่แตกแล้ว
สังขารเหล่านั้น ก็หาไปเก็บไว้ที่ไหนไม่
โดยที่แท้ ก็ถึงความไม่มีนั่นเอง. กอง
สังขารในอนาคตก็น่ามีไม่ เพราะสังขาร
ทั้งหลาย จะพึงมาสู่ภาวะที่กำลังเป็นไปอยู่.
สองบทว่า นิพฺพตฺตา เยปี ความว่า สังขาร
เหล่านี้ใดที่ได้อัคภาพแล้ว เป็นปัจจุบัน
แม้สังขารเหล่านั้น ย่อมตั้งอยู่ อุปมาดัง
เมล็ดพันธ์ฝักกาคบนปลายเหล็กแหลม.

^๑ ก. ปรมตฺติกา.

^๒ ส. ส. ๑๕/๕๕.

ยถา นาม สูจิยัม จิตายัม สาสโป ชิตโต อธิบายว่า เมล็ดพันธุ์ผักกาดที่บุคคลซัดไป
 ตสฺสา สิขัม ผุฏฺจมตฺโต วิกจฺจติ น ติฏฺฐติ, บนเข็มที่ตั้งอยู่ พอลูกปลายแห่งเข็มนั้น ย่อม
 เอวํ สงฺขารา อูปฺปชฺชิตฺวา ภิขฺชนฺติ, น ปราศไป ตั้งอยู่ไม่ได้ ฉันใด สังฆาร
 เตสํ อวมฺจัน อตฺถิติ. ึ่งหลาย เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมแตกไป ความ
 ตั้งลงแห่งสังฆารเหล่านั้น จะมีอยู่ ก็หา
 มิได้.

ภงฺโก เนลํ ปุรฺกชฺชโตติ เนลํ^๑ คำว่า ภงโค เนล ปุรกชชโต
 นิพฺพตฺตมฺมานํ ภงฺโก นาม ปุรฺโต เอว ความว่า ชื่อว่า ความแตกดับของธรรมที่
 กโต, เอกํสฺภาวี น อปสฺกุกฺคิ อตฺถิ. บังเกิดเหล่านั้น ถูกทำไว้เบื้องต้นนั่นเอง
 โปราณฺเหติ ปุริมเกหิ อตีเตหิ. อธิบายว่า จะมีโดยส่วนเดียวย่อมไม่ถอย-
 กลับเลย. บทว่า โปราณเหติ แปลว่า
 กับธรรมก่อน ๆ คือกับธรรมอดีตทั้งหลาย.

อหฺสฺสนฺโตติ อปสฺสิตฺพฺโต. อายนฺตฺติ บทว่า อหสฺสนโต แปลว่า โดยเป็น
 อากจฺจนฺติ. "อูปฺปชฺชนฺตี"ติ อิมินาปิ กฺโตจิ สิ่งไม่พึงเห็น. บทว่า อายนฺติ แปลว่า มา.
 ราสีโต อากมนฺนาภาเวนา^๒. ภคฺคา แม้ด้วยบทว่า "อูปฺปชฺชนฺตี" แปลว่า
คจฺจนฺตยหฺสฺสนฺติ ภคฺคาปิ กตฺถจิ เกิดขึ้นนี้ ท่านพระสารีบุตรก็กล่าวไว้ ด้วย
 อุกมนฺนาภาวโต สฺพฺเพน สฺพฺหิ อหฺสฺสนํ ความไม่มีการมาจากกองสังฆารไหน ๆ.

^๑ ฉ. เตลํ.
^๒ ฉ. อากมนนาภาเวนาท.

สงวนลิขสิทธิ์ในพระคัมภีร์

๑๑๖ พระบรมมัตถมัณฑุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา (๒๐. พรรณนามัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

อภาวเมว กจฺจนฺติ. ตตฺถ นิตฺสฺสนมาห คำว่า ภคฺคา กจฺจนฺตยทสฺสนํ ความว่า
"วิชฺชปฺปาโท ๆเปฯ วณฺติ จา"ติ. สังขารแม้แตกแล้ว ก็ถึงความไม่เห็น คือ
ความไม่มีทั้งหมดทั้งสิ้น เพราะไม่มีการเข้าไป
ไปในที่ไหน ๆ. ท่านพระสารีบุตรกล่าว
อุทาหรณ์ในคำนั้นว่า "มันเกิดขึ้นและเสื่อม
ไป ดังความเกิดขึ้น แห่งสายฟ้าในอากาศ
ฉะนั้น".

๑๑๖. "วิวฏฺฏกปฺปโต ปฏฺจาย
อุปฺปชฺชนกรูปนํ"ติ อิมินา สยเมว
อุปฺปชฺชนกธมฺมตาย "ธมฺมตารูปนํ"ติ
อนวตฺถนามตํ ทสฺเสติ. อโยโลหาทีสุ อโย
นาม กภาพโลหํ. โลหํ นาม ชาติโลหํ
วิชาติโลหํ กิตฺติมโลหํ ปิสาจโลหนฺติ
จตุพฺพิธํ.

๑๑๖. ด้วยคำว่า "รูปอันเกิดจำเดิม
แต่วิวฏฏกัปป" นี้ ท่านอาจารย์ย่อแสดง
ความเป็นอันวัตถนาม (ชื่อที่คล้อยตามความ
หมาย) ว่า "ธรรมตารูป" เพราะมีความ
เกิดขึ้นเองนั้นเดียว เป็นธรรมตา. จะ
วินิจฉัยในบรรดาเหล็กและโลหะเป็นต้นต่อ-
ไป ที่ชื่อว่า เหล็ก ได้แก่ โลหะสีดำ.
ที่ชื่อว่า โลหะ มี ๔ ชนิด คือ ชาติโลหะ
(ทองแดงธรรมชาติ) ๑ วิชาติโลหะ
(ทองแดงผสม) ๑ กิตติมโลหะ (ทองแดง
ที่ทำขึ้นมา) ๑ ปิสาจโลหะ (ทองแดงใน
เมือง ปิสางะ) ๑.

คุณอินทรา ดันตริยานนท์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ อโย รชต์ สุวณฺณํ ติปุ สีสํ ตมฺพโลหํ ในโลหะทั้ง ๔ ชนิดนั้น ชาติโลหะ มี
 เวกนฺตกโลหนฺติ อิมานิ สตต ชาติโลหานิ. ๑ อย่าง ดังนี้ คือ อยะ (เหล็ก) ๑ รชฏะ
 นาคสิกลโหฬ^๑ วิชาติโลหํ. กังสโลหํ (เงิน) ๑ สุวณฺณะ (ทองคำ) ๑ ติปุ
 วฏฺฏโลหํ อารกฺกุนฺติ^๒ คีณิ กิตติมโลหานิ. (ดีบุก) ๑ สีสะ (ตะกั่ว) ๑ ตัมพโลหะ
 โมรฺกชกาที ปิสาจโลหํ. ตตถ ตมฺพโลหํ (ทองแดง) ๑ เวกนฺตกโลหะ ๑. นาคสิกล-
 เวกนฺตกนฺติ อิมเหที ทฺวึหิ ชาติโลเหที สทฺธิ โลหะ ชื่อว่า วิชาติโลหะ. กิตติมโลหะ
 เสสํ สพฺพมฺปิ อิต "โลหนฺ"ติ กหิตํ. (โลหะที่ทำขึ้น) มี ๓ อย่าง คือ กังสโลหะ
 (เหล็กแผ่น) ๑ วฏฺฏโลหะ (เหล็กกลม) ๑
 อารกฺกุนฺติ (เหล็กแหลม) ๑. โลหะมีชนิด
 ที่ชื่อว่า โมรฺกชกะ เป็นต้น ชื่อว่า ปิสาจ-
โลหะ. ในบรรดาโลหะเหล่านั้น โลหะ
 ที่เหลือทั้งหมด รวมกับชาติโลหะ ๒ ชนิด
 คือ ตัมพโลหะ เวกนฺตโลหะ ท่านถือเอาว่า
 "โลหะ". ในที่นี้.

ตีบุติ เสตตีบุ. สีสนฺติ กาทตีบุ. สุวณฺณํ คำว่า ดีบุก ได้แก่ ดีบุกสีขาว. คำว่า
อุากรูปนฺนรสวิทฺธาที มุตฺตา ตะกั่ว ได้แก่ ดีบุกสีดำ. คำว่า ทอง ได้แก่
สามุทฺทิกมุตฺตาที. มณฺตี เวฬุริยโลหิตฺงคฺม- ทองต่างชนิดที่เกิดในบ่อเกิดเจาะเป็นสาย-
สารกลฺลานิ จเปตฺวา อวเสโส สพฺโพ ไป. มุกฺตา ได้แก่ มุกดาที่เกิดในทะเล

^๑ ฉ. นาคนาสิกลโหฬ.
^๒ ฉ. ทารกฺกุนฺติ.

มณวิเสโส. เวฬุริโย วัสวณณมณิ. สงฺโข เป็นต้น. คำว่า มณิ ได้แก่ ชนิดแห่งแก้วมณี
 สามุทฺทิกสงฺโข. สิลาติ กาศสิลาปณฺฑุสิลาติ- ทั้งหมดที่เหลือ เว้นไพฑูรย์ ทับทิม และ
 เกทา สพฺพابي รตนสมมตสิลา. ปวافی นาม แก้วลาย. ไพฑูรย์ ได้แก่ แก้วมณีมีสีเหมือน
 ฏฏมฺ วิทฺธมฺ? โลหิตงคฺ รตฺตมณิ. ไม้ไผ่. สังข์ ได้แก่ สังข์ที่เกิดในทะเล.
มสารคฺลลํ กพรมณิ. ภูมิอาทโย ปากฎาว. คำว่า ศิลา ได้แก่ ศิลาที่สมมติกันว่าเป็น
ตทสฺสาติ ตํ ธรรมตารูปํ อสฺส โยคิโน. รัตนะทั้งหมด ต่างชนิดเป็นศิลาคำและศิลา
 เหลือง เป็นต้น. ที่ชื่อว่า ประพาฬ ได้แก่
 หินกะรังกลม. ทับทิม ได้แก่ แก้วมณีแดง.
แก้วลาย ได้แก่ แก้วมณีลาย. แผ่นดิน
 เป็นต้น ปราภฏชัดเจนแล้ว. บทว่า ตทสฺส
 คัดเป็น ตํ อสฺส, ตํ โยค ธรรมตารูปํ
 แปลว่า ธรรมตารูปนั้น อสฺส โยค โยคิโน
 แปลว่า แก้วโยคินั้น.

ตรุณปลลววณฺณติ อมฺพาทีนํ ตรุณ- คำว่า มีสีดังใบอ่อนแรกผลิ ความว่า
 ปลลวณ สมานวณฺณํ. สภากรูปสนฺตติ มีสีเหมือนกับใบอ่อนแรกผลิ ของมะม่วง
 วณฺณาทีนา สมานภาคํ รูปสนฺตานํ. เป็นต้น. คำว่า ความสืบทอแห่งรูปที่เสมอ-
อนุปปนฺธาปยมานนฺติ เหตุผลปรมฺปราย กัน คือ ความสืบทอแห่งรูปที่มีส่วนเสมอกัน

๑ วิทฺธมฺนติ มณฺเณ.

สมุพฺพนวเสน^๑ ปวตฺตุนต^๒

กับสี่เป็นต้น. คำว่า ให้สี่เนื่องไป คือ ให้
เป็นไป ด้วยอำนาจความสัมพันธ์กัน โดย
ความต่อ ๆ กันแห่งเหตุและผล.

โสติ โยคี. ตฺนฺติ อโสกรุกฺขปณฺณํ.
ปริคฺคเหตุวาทิ ณาณณ ปริจฺฉิขฺช คเหตุวา.
อิมินา นเยนาติ อิมินา อโสภณฺณ
วุตฺเตน นเยน. สพฺพมฺปิ อโยโลหาทีเกหํ
ธมฺมตารุรูปํ. ตมฺปิ หิ สีสฺตกาเล สีสฺลํ,
อฺนฺตกาเล สุริยสนฺตาเปน อฺนฺตตรํ โหติ.
ตตฺถ สีสฺตภาเวน ปวตฺตํ รูปํ อฺนฺตํ
อฺนฺตภาเวน ปวตฺตํ รูปํ สีสฺตํ น ปาปฺณาติ.
ตตฺถ ตตฺถเว ตมฺภูตฺตฺตฺตฺตฺตํ ภิขฺชตฺตีอาทีนา
โยเชตพฺพํ.

บทว่า โส โยค โยคี แปลว่า
โยคีนั่น. บทว่า ตํ โยค อโสกรุกฺขปณฺณํ
แปลว่า ใบต้นอโศกนั้น. บทว่า ปริค-
คเหตุวา แปลว่า กำหนดถือเอาด้วยญาณ.
คำว่า โดยนัยนี้ คือ โดยนัยที่กล่าวแล้วใน
ใบอโศกนี้. ธรรมคารูปทั้งปวง คือต่างชนิด
เป็นเหล็กและโลหะเป็นต้น. ก็ธรรมคารูป
เมื่อนั้น เย็นในกาลที่เย็น ย่อมเป็นของร้อน
ยิ่ง ด้วยความเราร้อนของพระอาทิตย์
ในกาลที่ร้อน. รูปที่เป็นไปด้วยความเย็น
ในธรรมคารูปนั้นไม่ถึงร้อน รูปที่เป็นไปด้วย
ความร้อน ก็ไม่ถึงเย็น. ฟังประกอบด้วยคำ
เป็นต้นว่า ย่อมแตกเสียงกัจจกฺกะ ๆ ในที่
นั้น ๆ เอง.

^๑ ก. ปพฺพนวเสน.

^๒ ฉ. ปวตฺตุนติ.

คุณอินทิดา ตันตริยานนท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อรุปสตุตถกสมุสนกถาวณณา

พรรณนากถาวักัยการพิจารณาอรุป

โดยอาการ ๗

๗๑๗. กลาปโตติ อรุปธมมกลาปโต.

๗๑๗. คำว่า โดยเป็นกลาป คือ

โดยเป็นกลาปแห่งอรุปธรรม.

ยสุมา ตตถ ผสฺสปณจมา ธมฺมา
สพฺพจิตฺตูปาทสาธาธนา สุปากฎา,
สุวิญญะยา จ, ตสุมา เตสํ วเสน
ทสฺเสนโต "กลาปโตติ ผสฺสปณจมา
ธมฺมา"ติ อาท. เย อิมะ สมฺมสนะ
อุปนฺนา ผสฺสปณจมา ธมฺมา, สพฺเพ
เต วินฺฎจาทิ สมฺพนฺโต.

เพราะในอรุปธรรมเหล่านั้น ธรรม
ทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕ ทั่วไปแก่จิตฺตูปาท
ทุกดวงชัดเจนดี และพึงเข้าใจได้ง่าย
ฉะนั้น ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดง เกี่ยวกับ
อรุปธรรมเหล่านั้น จึงได้กล่าวว่า "ชื่อว่า
โดยเป็นกลาป มีอรุปอธิบาย ดังนี้ ธรรม
ทั้งหลายมีผัสสะเป็นที่ ๕ ชื่อว่ากลาป" ดังนี้.

เชื่อมความว่า ธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็น
ที่ ๕ อันเกิดขึ้น ในสัมมสนะเหล่านั้นใด
ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น เสื่อมหายไปดังนี้.

ปวตฺตํ จิตฺตนฺติ สตุตฺสฺ จาเนสุ
สมฺมสนวเสน ปวตฺตํ จิตฺตํ. สมฺมสนฺโตติ
เอกซณฺฑิ กเหตุวา สมฺมสนฺโต. คํ
ยุตฺตตรนฺติ คํ อริยวํสกาถายํ วุตฺตํ ยุตฺตตรํ

คำว่า จิตฺตวํที่เป็นไป คือ จิตฺตวํที่
เป็นไปด้วยอำนาจการพิจารณา ในฐานะ
ทั้ง ๗. คำว่า เมื่อพิจารณา คือ เมื่อ
พิจารณาถือเอาารวมกัน. คำว่า ค่านั้น

คุณวสน้อย โสฬนธ์ศรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาสนุนภาเวน วิภูตตรี รูปสตุตเก สมฺมสนํ ถูกต้องกว่า ความว่า คำที่ท่านกล่าวไว้
 สท กเหตุวา สมฺมสนสฺส วุตตตฺตา. ในอริยวังสกถานัน ถูกต้องกว่า คือ ชัดเจน
 กว่า ด้วยความเป็นคำใกล้เคียง เพราะ
 ท่านกล่าวสัมมสนะ ถือเอาสัมมสนะรวมไว้
 ในรูปสตุตกะ.

อปฺจ รูปสตุตเก สมฺมสนสฺส รูปธมฺเมสุ อีกระการหนึ่ง อรูปสัมมสนะ (การ
 สาทิสยํ ฆนวินิพฺโปกํ กตฺวา ปวตฺตตฺตา พิจารณาอรูป) ซึ่งมีรูปสัมมสนะนั้นเป็น
 ตพฺพิสยํ อรูปสมฺมสนํ สาทิสยํ อนิจฺจา- อารมณํ ย่อมเป็นไปเพื่อการแทงตลอด
 ทิลกฺขณฺปฏิเวธาย สํวตฺตตฺตี^๑ ตํ ยุตฺตตรี, ลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้น ได้อย่างยอก-
 น ปน อปฺพพฺเภสาทิสมฺมสนํ^๒ กตฺวา เยี่ยม เพราะการพิจารณาในรูปสตุตกะ
 ตพฺพิสยํ ปวตฺตติ. เป็นไป โดยกระทำการแยกความเป็นก่อน
 ได้อย่างยอกเยี่ยม ในรูปธรรมทั้งหลาย
 เพราะเหตุนี้ คำนี้ จึงถูกต้องกว่า. แต่
 มิใช่จะยังอรูปสัมมสนะ ซึ่งมีรูปสัมมสนะนั้น
 เป็นอารมณํ ให้เป็นไปโดยกระทำการ
 พิจารณาโกฏฐาสเป็นต้น ที่ยังไม่เคย
 พิจารณาเลย.

^๑ ฉ. สมฺ ปวตฺตตฺตีติ.
^๒ ฉ. อปฺพพฺเภสาทิสมฺมสนํ.

คุณวาลน้อย ไฉพันธ์ศรี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตถา สติ กมฺมฏฺจํ นวนวเมว^๑ ลียา,
ปุพฺเพ กหิตํ สมนฺสนวิสัย จเหตุเตวา อณฺณสฺส
สมนฺสนวิสัยสฺส กณฺหนโต. เสสํนิปีติ
ยมกโต สมนฺสนาทีนึปี. เตเนวาติ
อริยวังสกถานเยเนว.

เมื่อเป็นอย่างนั้น กรรมฐาน ก็จะฟังเป็น
เรื่องใหม่ ๆ อยู่นั่นเอง เพราะได้ละทิ้ง
อารมณ์แห่งสมมสนะที่รับไว้ก่อน แล้วรับเอา
อารมณ์แห่งสมมสนะอื่น. คำว่า แม้ข้อ
ที่เหลือ ได้แก่ ข้อสมมสนะโดยเป็นคู่
เป็นต้น. คำว่า โดยนัยนั้นเหมือนกัน คือ
โดยนัยในอริยวังสกถาเหมือนกัน.

๑๑๘. ตมฺปิ จิตฺตฺนติ อาทาน-
นิกฺเขปโต สมนฺสนวเสน ปวตฺตจิตฺตฺป-
บาทมฺปิ. จิตฺตสีเสน ทิ นิตฺเตโส. เอส
นโย สพฺพตฺถ. ยมกโต สมนฺสติ นาม
นามรูปธมฺเม อารพฺภ ยุคฺพวเสน^๒
สมนฺสนสฺส ปวตฺตฺนโต. อยฺยหิ ปุพฺเพ
รูปสฺสตฺตกวเสน สมนฺสิตฺวา จิตฺตปิ อิทานิ
อาทานนิกฺเขปาทีวเสน สมนฺสิตฺวาว จิตฺ
สมนฺสนํ สมนฺสติ^๓. ขณฺิกโต สมนฺสนาทีสุปี
เอเสว นโย.

๑๑๘. คำว่า จิตแต้นั้น ความว่า
แม้จิตตูปบาทที่เป็นไป ด้วยอำนาจการ
พิจารณาทางอาทานนิกเขปรูป. ก็คำนี้ เป็น
คำไขโดยยกจิตเป็นประธาน. ทุกบทก็มี
นัยนี้. ที่ชื่อว่า พิจารณาโดยเป็นคู่ เพราะ
การพิจารณาเป็นไป เกี่ยวกับเป็นคู่
ปรารภนามธรรมและรูปธรรม. ก็โยคีนี้แม้
พิจารณาโดยเป็นรูปสตัดทกะก่อน แล้วตั้งอยู่
บัดนี้ ย่อมพิจารณาสมมสนะที่ได้พิจารณา
ตั้งอยู่ โดยเป็นอาทานนิกเขปรูปเป็นต้น

^๑ ฉ. นว นว เอว. ^๒ ฉ. ยุคพวเสน.
^๓ ฉ. ตํ สมนฺสติ.

นั้นเอง. แม้ในการพิจารณาโดยเป็นขณะ
เป็นต้น ก็มีนัยนี้.

๑๑๙. เอตมปีติ เอตํ จตุตถสมมุสน-
จิตตมปี. ปจฺมจิตฺตุนฺติ อาทานนิกฺเขปาทิ-
วเสน รูปํ สมมุสฺสิจิตฺตํ, ยํ รูปปริกฺคาหก-
จิตฺตุนฺติ อธิปฺเปตํ. สมมุสฺสิจิตฺตสมมุสเนน^๑
เตสํ ขณิกภาวสฺส วิภาวนโต อิทํ สมมุสนํ
"ขณิกโต สมมุสนน"ติ วุตฺตํ.

๑๑๙. บทว่า เอตมปี แปลว่า แม้จิต
พิจารณาควงที่ ๔ นี้. คำว่า จิตตวงแรก
ได้แก่ จิตที่พิจารณารูป โดยเป็นอาทาน-
นิกเขปรูปเป็นต้น ซึ่งท่านประสงค์เอาว่า
เป็นจิตที่กำหนดถือเอารูป. การพิจารณานี้
ท่านกล่าวว่า "เป็นการพิจารณาโดยเป็น
ขณะ" เพราะเป็นการกระทำที่แจ้ง ซึ่ง
ความที่อรูปธรรมเหล่านั้น เป็นของชั่วขณะ
ด้วยการพิจารณาจิตที่ได้พิจารณาแล้ว.

๑๒๐. อิทเมว จ สมมุสนํ ทิคฺคณฺติ
อเนกสมมุสนปฏฺิปาฏิสมฺภวโต "ปฏฺิปาฏิโต
สมมุสนน"ติ วุตฺตํ. วฏฺุญฺเญยฺยาคิ
สมฺภเวยฺย. ตถา สติ ปฏฺิปาฏิสมฺมุสน-
ปสฺสุตาเยว ภาวนา สียา, น มุลกมฺมุจฺจานู-
ปการี, น จายํ สมาปตฺติจาโร.^๒

๑๒๐. ก็การพิจารณานี้แหละเพิ่มเป็น
๒ เท่า ท่านเรียกว่า "เป็นการพิจารณา
โดยลำดับ" เพราะมีลำดับแห่งการพิจารณา
หลายอย่าง. บทว่า วฏฺุญฺเญยฺย ความว่า
พึงมี. เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็พึงมีการภาวนา
ที่เกิดจากการพิจารณา โดยลำดับนั่นเอง.

^๑ ฉ. สมมุสฺสิจิตฺตสมมุสเนน.

^๒ ก. สมาปตฺติวาโร.

คุณวอลน้อย โสพันธ์ศรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

แต่มีใช้จะฟังมีภาวนา อันเป็นอุปการะแก่
มูลกรรมฐาน และไม่ฟังมีความเป็นไปแห่ง
สมาบัตินี้.

ยสฺมา จ ตตฺตเกน รูปธมฺเมสุ, อรูป-
ธมฺเมสุ จ อนิจฺจาติลกฺขณานิ สุกฺกุจฺ วิภูตานิ
โทนฺติ, ตสฺมา วุตฺตํ "ยาว ทสมจิตต-
สมมสนา ฯเปฯ จเปตพฺพน"ติ.

ก็เพราะลักษณะมีอนิจจลักษณะเป็นต้น ใน
รูปธรรมและในอรูปธรรม ย่อมเป็นอัน
ชัดเจนดี ด้วยคำเพียงเท่านั้น ฉะนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้ว่า "แต่เพราะเพียงพิจารณาจิต
ดวงที่ ๑๐ รูปกรรมฐานก็ดี อรูปกรรมฐาน
ก็ดี ย่อมเป็นอันคล่องแคล่ว เหตุนี้ ท่านจึง
บอกไว้ว่า ฟังหยุดในจิตดวงที่ ๑๐ เท่านั้น
เถิด".

จเปตพฺพนติ จ น เอกาทสฺมี ทฺวาทสฺเมน
สมฺมสตีพฺพนฺติ ปฏิปาฎิโต สมฺมสนสฺส
ปริจฺเจทสฺสนปรี, น ตโต สมฺมสนโต
โอรมนทสฺสนปรี, ตสฺมา ปุนปี รูป
ปริกฺคเหตุว ยาว ทสมจิตตสมมสนา
ภาวนมฺนุชฺเตว. วุตฺตนฺติ อริยวํสฺกถาย
วุตฺตํ.

คำว่า ฟังหยุด ได้แก่ ไม่ฟังพิจารณาจิต
ดวงที่ ๑๑ ด้วยจิตดวงที่ ๑๒ เพราะเหตุนี้
ฟังพิจารณาจิต อันมีการเห็นเขตกำหนดของ
การพิจารณาเป็นอย่างยิ่ง ไม่ฟังพิจารณา
จิต อันไม่มีการเห็นต่ำกว่าการพิจารณานั้น
เป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุนี้ โยคี ย่อม
กำหนดจับรูปแม้อีก แล้วตามประกอบภา
ภาวนาจนถึงการพิจารณาจิตดวงที่ ๑๐ นั้น-

คุณบุญยิ่ง ลืออำรุง .

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เทียว. คำว่า ท่านกล่าวไว้ คือ ท่านกล่าวไว้ในอริยวงศ์สภา.

๗๒๑. วิสุ สมมสนนโย นาม นตถิติ
อนิจจาติมณสิการวินิมุตโต อดฺโณ วิปัสสนา-
มนสิกาโร นตถิ. วิปัสสนายณฺจ ทิฏฺฐิอาทิ-
วิกฺขมฺภนา อิตฺ ทิฏฺฐิอุคฺคมาภฺนาทโยติ
อธิปฺเปตา. วิปัสสนาย เอว หิ
ปวตฺตวิเสเสน ทิฏฺฐิอุคฺคมาภฺนาทโย อิชฺฌนฺตฺติ
ทสฺเสนโต "ยมฺปนฺเตน"ติอาทิมาท.

๗๒๑. คำว่า ไม่มีนัยสำหรับพิจารณา
คนละอย่าง ได้แก่ การมนสิการวิปัสสนา
อย่างอื่นที่พ้นไปจากการมนสิการ ลักษณะมี
อนิจจลักษณะเป็นต้นไม่มี. ก็ในวิปัสสนา
การข่มทริฐเป็นต้น ท่านประสงค์เอาว่า
เพิกทริฐ ในที่นี้. ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดง
ว่า ก็การเพิกทริฐเป็นต้น ย่อมสำเร็จได้
ด้วยความต่างแห่งความเป็นไป ในวิปัสสนา
นั่นเอง จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "ยมฺปนฺเต"
แปลว่า ก็รูปในหนหลังนี้ใด.

ตตฺถ สत्ตสฺสณฺญาติ สตฺตา อตฺถิติ อูปฺปชฺชนก-
สณฺญา. ทพฺพลาเย อตฺตทิฏฺฐิยา สหคต-
สณฺญาติปิ วทนฺติ. สत्ตสฺสณฺ อุคฺคมาภฺติ-
จิตฺเตนาติ สตฺตสฺสณฺยาย วิกฺขมฺภนฺวเสน
ปวตฺตนจิตฺเตน^๑ ทิฏฺฐิ นูปฺปชฺชติ^๒

ในคำนั้น คำว่า สत्ตสฺสณฺญา ได้แก่ ความ
สำคัญที่เกิดขึ้นว่า สัตว์ทั้งหลายมีอยู่.
อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ได้แก่ ความ
สำคัญที่สหคตด้วยอตฺตทริฐอย่างอ่อนคั่งนี้ก็มี.
คำว่า ด้วยจิตที่ถอนสत्ตสฺสณฺญา ได้แล้ว

^๑ ฉ. ปวตฺตจิตฺเตน.

^๒ ก. อูปฺปชฺชติ.

คุณบุญยิ่ง ลืออำรุง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สณฺหาวิปฺลลาสเหตุอุปฺปชฺชนกา จิตฺตทิกฺขิ-
วิปฺลลาสา ตทภาเวน โหนฺตติ.

ความว่า ทิฐิ ย่อมไม่เกิดขึ้นด้วยจิตที่เป็นไป
ด้วยอำนาจข่มสัจตสัญญาไว้ได้ จิตตวิปฺลลาส
และทิฐิวิปฺลลาส ซึ่งเกิดขึ้น เพราะสัญญา-
วิปฺลลาสเป็นเหตุ ย่อมมีด้วยความมีแห่ง
สัญญาวิปฺลลาสนั้นแล.

มาโน นาม โย ทิกฺขุญฺนิสฺสโย อปาย-
กมฺนิโย, โส ทิกฺขุญฺยา วิกฺขมฺภิตาย
วิกฺขมฺภิตเ อเว โทติ, ทิกฺขุญฺยา สมฺมุจฺฉินฺนายน
สมฺมุจฺฉชนฺโตติ อาท "ทิกฺขุญฺจกฺขมาฎิต ๑เปฯ
มาโน นุปฺปชฺชตี"ติ. มาโน วิกฺขมฺภิมฺมาโน
ตณฺหาเย ปวตฺตี นิวาเรตี, อภิมตฺตวิสเยสุ
เอเว ตณฺหาเย ปวตฺตณฺโตติ วุตฺตํ "มาน-
สมฺมุจฺฉาฎิต ๑เปฯ ตณฺหา นุปฺปชฺชตี"ติ.
ตณฺหาติ อธิ สุขุมานํ นิกฺกนฺติ อธิปฺเปตาติ
อาท "ตณฺหาเย ๑เปฯ ปริยาทินฺนา นาม
โทตี"ติ.

ที่ชื่อว่า มานะ ได้แก่ มานะที่มีทิฐิเป็นอุป-
นิสัย ยังสัตว์ให้ไปสู่อบาย ซึ่งเมื่อข่มทิฐิ
ได้แล้ว ย่อมเป็นอันถูกข่มไปด้วยเหมือนกัน
เพราะตัดขาดได้ เมื่อตัดทิฐิได้ก็ตัดขาด
เหตุ นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อ
กำหนดถือเอาสังขารด้วยจิตที่เพิกทิฐิได้แล้ว
มานะย่อมไม่เกิดขึ้น" ดังนี้. มานะที่ถูกข่ม
ไว้ ย่อมห้ามความเป็นไปแห่งตัณหา เพราะ
ตัณหาเป็นไปในอารมณ์ที่ถือตัวยิ่ง เหตุ นั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อกำหนด
ถือเอาสังขาร ด้วยจิตที่เพิกมานะได้แล้ว
ตัณหาย่อมไม่เกิดขึ้น" ดังนี้. ท่านประสงค์
เอาความยินดีอย่างละเอียดว่า ตัณหา
ในที่นี้ เหตุ นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า

คุณบุญยิ่ง ลืออำรุง

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"เมื่อค้นหาไม่เกิดขึ้น ความยินดีก็ชื่อว่า
ถูกคุมไว้ได้" ดังนี้.

อัย นโยติ อิทานิ วุจฺจมาโน
สมมสนวิธี.

คำว่า นัยนี้ คือ วิธีพิจารณาที่กำลัง
กล่าวอยู่ ณ บัดนี้.

มม วิปัสสนาติ อิมสฺสาปิ อตุตฺตนิย-
สณฺณิตาย วิปัสสนาย สามิภูโต^๑ อตุตฺตา
ปรามสียตีติ ทิจฺฐิ กทิตาติ^๒ ตถา "คณฺหโต
หิ ทิจฺฐิอฺคฺฆาณฺ^๓ นาม น โหตี" ติ วุตฺตํ.
กามณฺจายํ ทิจฺฐิวิสุทฺธิกฺขวาวิตรณวิสุทฺธิ-
สมธิกเมน วิสุทฺธทิจฺฐิโก, มคฺเคน ปน
อสมฺคฺฆาณฺิตตุตฺตา อโนพาริกาย จ ทิจฺฐิยา
วเสเนวํ วุตฺตํ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ก็เมื่อถืออยู่
ไม่ชื่อว่า เพิกทิจฺฐิ" ดังนี้ โดยประการนั้น
เพราะความที่แม้คำว่า ความเห็นแจ้งของ
เรา นี้ เป็นความยึดถือด้วยทิจฺฐิ เพราะเขา
ยึดมั่นอตุตฺตา อันเป็นเจ้าของแห่งวิปัสสนาซึ่ง
สำคัญว่าเป็นของ ๆ ตน. อันโยคนี้เป็นผู้มี
ทิจฺฐิบริสุทธิ์ ก็ด้วยการบรรลุทิจฺฐิวิสุทฺธิ และ
กัฏฐาวิตรณวิสุทฺธิ แม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้น
ท่านอาจารย์กล่าวไว้อย่างนี้ ก็ด้วยอำนาจ
ทิจฺฐิที่ไม่โอฬาร เพราะยังไม่ได้เพิกด้วย
มรรค.

^๑ ก. อสมิภูโต.

^๒ ฉ. ทิจฺฐิกาหตาติ.

^๓ ฉ. ทิจฺฐิสมฺคฺฆาณฺ.

สุญฺจติ สมนฺมา. มนานฺติ จ กิริยา-
วิเสสนํ, มนวทฺตนาภาเรนาคี อตฺถโ. อภฺยนาปี วิปฺสฺสนาวิสยํ อธฺมานมาท.
เตน วุตฺตํ มานสมฺคฺขมาโฏ นาม น โทตีติ.

คำว่า อย่างดี คือ โดยชอบ. ส่วน
คำว่า อย่างน่าพอใจ เป็นคำกิริยาวิเสสนะ
ความหมายก็ว่า โดยอาการที่เจริญใจ.
ด้วยคำทั้งสอง ท่านอาจารย์กล่าวถึง
อธฺมานะ อันเป็นวิสัยแห่งวิปฺสฺสนา. ด้วย
เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า ไม่ชื่อว่า
เพิกมานะ.

วิปฺสฺสิคํ สฺกโกมิตี ตตฺถ สมนฺตตฺตา-
ปเทเสน คุณฺวิเสสโยคโต วิปฺสฺสนาย
อสุสาเทตฺตพฺพตา ทสฺสียติ, จิตฺตํ วิปฺสฺสิคํ
สฺกโกมิ. ตสฺมา วิปฺสฺสนฺโต เอว กาลํ
วิตินาเมสฺสามิตี วิปฺสฺสนํ อสุสาเทตฺตสฺสาติ
โยชนา.

คำว่า เราสามารถเห็นแจ้งได้
ประกอบความว่า โยคีย่อมแสดงความที่
วิปฺสฺสนาเป็นเรื่องที่ตนพึงยินดี โดยประกอบ
ด้วยคุณวิเศษ ด้วยการอ้างความเป็นผู้มี
ความสามารถในวิปฺสฺสนานั้น เมื่อยินดี
วิปฺสฺสนา ด้วยคิดว่า เราสามารถเห็นแจ้ง
จิตได้. เพราะเหตุนี้ เรากำลังเห็นแจ้ง
อยู่นั้นเอง จักคอยเวลาอยู่ ดังนี้.

ยสฺมา ทิฏฺฐิสมฺคฺขมาภูนํ นามेतฺถ
วิเสสโต อนตฺตนาวิปฺสฺสนาย^๑ โทตี, ตสฺมา

เพราะเชื่อว่าการเพิกทริฐิในที่นี้ ย่อม
มิได้ช่วยอนตฺตนาวิปฺสฺสนาโดยพิเศษ ฉะนั้น

^๑ ก. อภฺมานมาท.

^๒ ก. อนตฺตนาวิปฺสฺสนาย.

อสุสาทานุปสุสีโน หิ ตตถ ตณฺหา มีความยินดียิ่งนิตน่อยอยู่ในสังฆารนั้น ก็หา
อุปฺชเชยฺย. เสสฺ อนตฺตลกฺขณ มิได้. เพราะว่า ตณฺหาในสังฆารนั้น พึง
วฺตุตฺนยเมว. เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ตามเห็นความยินดี. คำที่
เหลือมีนัยที่ได้กล่าวแล้ว ในอนัตตลักษณะ
นั้นเทียว.

อํ ปเนตฺถ สงฺเขปฺตฺโต : วฺตุตฺนยเนน ปน ส่วนความย่อในอธิการนี้ มีดังต่อไปนี้ :
ปฏฺิปาฎิโต สมฺมสนํ ปสฺตสฺส โยคิโน ยทา เมื่อใดอนัตตทานุปัสสนา ย่อมเป็นไปอย่าง
อนตฺตทานุปัสสนา ติกฺขา สุรา วิสทา เข้มแข็ง กล้าหาญ กล่องแคล่วแก่โยคี
ปวตฺตติ, อิตฺรา เทวปี ตทฺนุคฺติกา, ผู้ชวนชวาย การพิจารณาโดยลำดับตามนัย
ตทาเนน ทิฏฺฐิอุคฺคฺมาฎฺณํ กตํ โทติ. ที่ได้กล่าวแล้ว อนุปัสสนาอีกสองชั้นนอกนี้
อตฺตทิฏฺฐิมูลิกา หิ สพฺพา ทิฏฺฐิโย. ย่อมไปตามอนัตตทานุปัสสนานั้น เมื่อนั้น
อนตฺตทานุปัสสนา จ อตฺตทิฏฺฐิยา อุชฺ- ย่อมเป็นอันโยคินั้น กระทบการเพิกทริฐิได้.
ปฏฺิปกฺขา. เพราะว่าทริฐิทั้งปวง มีอตฺตทริฐิเป็นมูล. และ
อนัตตทานุปัสสนา เป็นปฏิปักษ์ตรงต่ออตฺตทริฐิ.

ยทา ปน อนิจฺจทานุปัสสนา ติกฺขา อนึ่ง เมื่อใด อนิจฺจทานุปัสสนา ย่อม
สุรา วิสทา ปวตฺตติ, อิตฺรา เทวปี เป็นไปอย่างเข้มแข็ง กล้าหาญ กล่องแคล่ว
ตทฺนุคฺติกา, ตทาเนน มานสมฺมุคฺคฺมาฎฺณํ กตํ อนุปัสสนาทั้งสองชั้นนอกนี้ ก็ไปตาม
โทติ. สติปี หิ นิจฺจกาเห มานชฺบฺปนา อนิจฺจทานุปัสสนานั้น เมื่อนั้นย่อมเป็นอันโยคี

คุณเยี่ยมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"อิทํ นิจฺจํ, อิทํ ธฺวณฺ"ติอาทีนา^๑ นั้น กระทบการเพิกมานะ. เพราะเมื่อมี
 พกพรหมโน วย. อนิจฺจานุปัสสนา จ การยึดถือว่าเที่ยง ก็จะมีการกระทบของ
 นิจฺจกาหสฺส อุชฺฐปฏิปกฺขา. มานะ โดยนัยมีอาทิว่า "นี้เที่ยง นี้ยั่งยืน"
 เหมือนอย่างของพกพรหม. และอนิจฺจานุ-
 ปัสสนา เป็นปฏิปักษตรง ต่อการยึดถือ
 ว่าเที่ยง.

ยทา ปน ทุกฺขานุปัสสนา ติกฺขชา สุรา
 วิสทา ปวตฺตติ, อิตฺรา เทวปี ตทนฺคตฺติกา,
 ตทาเนน นิกนฺตฺติปริยาทานํ กตํ โทติ. สติ
 ทิ สุขสณฺณาย ตณฺหาภาโหว, ทุกฺขานุปัสสนา
 จ นิกนฺตฺติยา อุชฺฐปฏิปกฺขา.

อนึ่ง เมื่อใด ทุกฺขานุปัสสนา ย่อม
 เป็นไปอย่างเข้มแข็ง กล้าหาญ คล่องแคล่ว
 อนุปัสสนาทั้งสอง นอกนั้นก็ไปตามทุกฺขานุ-
 ปัสสนานั้น เมื่อนั้น ย่อมเป็นอันโยคีนั้น
 กระทบการควบคุมความยินดีไว้ได้. เพราะ
 เมื่อมีความสำคัญว่าเป็นสุข ก็จะมีความ
 ยึดถือคือตัณหาที่เคี้ยว และทุกฺขานุปัสสนา
 เป็นปฏิปักษตรงต่อความยินดี.

เอวํ ติสฺสนนํ อนุปัสสนานํ กิจฺจวิเสสวเสส
 ทิฏฺฐิอุคฺคมาฏฺเณทํ โทนฺติ. เตน วุตฺตํ
 "อิติ อโย วิปัสสนา อตฺตโน อตฺตโน

การเพิกทริฐเป็นต้น ย่อมมีได้ด้วยอำนาจ
 ความต่างแห่งกิจของอนุปัสสนาทั้ง ๓ ด้วย
 ประการฉะนี้. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์

^๑ ม. ม. ๑๒/๕๔๐.

คุณ เขียมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จาเนเยว ติฏฐตี"ติ. อนุปัสสนานัน ยถารท สกกิจจกรณณทิส สกฏจาเนเยว จานัน, ตสฺมา วิสุ สมนฺนโย นตฺถิติน วตฺตพฺพตติ อธิปาโย.

จึงกล่าวว่า "วิปัสสนานัน จึงชื่อว่า ตั้งอยู่ ในที่ของตน ๆ แท้". อธิบายว่า จริงอยู่ การกระทำหน้าที่ของตนตามควร แห่งอนุ- ปัสสนาทั้งหลาย เป็นฐานในที่ของตนนั่นเอง เพราะเหตุนั้น นัยแห่งการพิจารณาแผนก จึงไม่มี เพราะเหตุนั้น จึงไม่ต้องกล่าวไว้.

๗๒๒. สพฺพการโตติ อธิ วิย เอกเทเสน อวตฺวา^๑ สพฺพการโต สรูปโต, กัจจโต จ อนวเสสโต ปตฺตพฺพา^๒ อิเชวาติ ตีรณปริณายเมว. เอกจฺจานัน- เยเวตฺถ อนุปัสสนานัน ปฏฺฐาโกติ อาท "เอกเทสํ ปฏฺฐิตินโต"ติ. ตา ปน สยเมว สรูปโต ทสฺสียนตฺติ^๓ ตปฺปฏิปกฺเข ธมฺเมติ ยา อนุปัสสนา อธิ สมฺภวตฺติ, ตาสํ ปฏฺฐิตินโต ธมฺเม นิจฺจสณฺณาทิกะ ปชฺหตี วิกฺขมฺภะติ.

๗๒๒. คำว่า โดยอาการทั้งปวง คือ ที่พึงถึงได้โดยอาการทั้งปวง คือ โดยไม่มี ส่วนเหลือลงทั้งโดยสรูป และโดยกิจ มิใช่ กล่าวโดยส่วนเดียวเหมือนในที่นี้. บทว่า อิเชว โยค ตีรณปริณายเมว แปลว่า ใน ตีรณปริณายนันแหละ. ในที่นี้ เป็นการได้- เฉพาะ ซึ่งอนุปัสสนาบางอย่างเท่านั้น เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อแทงตลอดส่วนหนึ่ง" ดังนี้. ก็อนุ- ปัสสนาเหล่านั้น ท่านอาจารย์ย่อมแสดงโดย

^๑ ก. อปฺตฺวา.
^๒ ฉ. วตฺตพฺพา.
^๓ ฉ. ทสฺเสสฺสตี.

สรูปเองที่เดียว ฉะนั้นแล. คำว่า ธรรมอัน
เป็นปฏิปักษ์ต่ออนุปัสสนานั้น ความว่า
ย่อมละ คือ ช่มธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ต่อ
อนุปัสสนาที่มีอยู่ในที่นี้ ได้แก่ ธรรมมีนิจจ-
สัญญาเป็นต้น.

ขยานุปัสสนนฺติ สงฺขารานํ ขณฺถกา-
นุปัสสนํ. ภาเวฺนโตติ วหฺเตนฺโต.
สนฺสณฺณนฺติ สนฺตติสฺมุหฺกัจจารมฺมณานํ วเสน
เอกตฺตคฺคกฺกณฺ. ขยานุปัสสนนฺติ หุตฺวา
อภาวานุปัสสนนฺติ วทนฺติ.

คำว่า ขยานุปัสสนา ได้แก่ การ
พิจารณาเห็นความคับไปทุกขณะแห่งสังขาร.
บทว่า ภาเวฺนโต แปลว่า เจริญ. คำว่า
สนฺสณฺณนฺติ ได้แก่ การยึดถือว่าเป็นสิ่งเดียว
กัน ด้วยอำนาจสันตติ สมุหะ กิจ และ
อารมณ์. อาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าวว่า
คำว่า ขยานุปัสสนา ได้แก่ การพิจารณา
เห็นความมีแล้วไม่มี.

ยาย ปณฺณาย สนฺวินิพฺโถกํ กตฺวา "อนิจฺจํ
วยฺญฺเจนา"ติ^๑ ปัสสตี, สา ขยานุปัสสนา^๒
ภฺกฺกานุปัสสนโต ปฏฺจาย ตสฺสา ปาริปุรีตี

ปัญญา อันเป็นเหตุทำการแยกความเป็นก่อน
แล้วเห็นว่า "ไม่เที่ยงโดยความหมายว่า
สิ้นไป" ชื่อว่า ขยานุปัสสนา. ตั้งแต่

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๗. (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๑).
ปาฬีย์ "อนิจฺจํ ขยฺญฺเจนา"ติ ทิสฺสตี.
^๒ ก. วยานุปัสสนา.

คุณเยี่ยมศรี บุลสุข
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทธรธรรมทฎา บ.ท.๘-๘-๘

สนสณาย ปหานั โหติ, ตโต ปุพเพ
อปริปัญตตาย ตั น โหติ. เอวมณตฺถาปีติ
ปริปัญาปริปัญตา ปหานตีรณปริณาสุ
วิสุสนาปณาย ทฺฐพฺพา.

กัณฺฐาณุปัสสนาไป จึงจะมีการละจนสัญญาได้
เพราะเป็นการทำกัณฺฐาณุปัสสนานั้น ให้
บริบูรณ์, ก่อนแต่นั้น การละจนสัญญานั้นยัง
ไม่มี เพราะกัณฺฐาณุปัสสนานั้น ยังไม่
บริบูรณ์. แม้ในอนุปัสสนาอื่นก็อย่างนี้
เพราะเหตุที่บังเกิดขึ้นเห็นความที่วิปัสสนา-
ปัญญาเป็นธรรมชาติบริบูรณ์ และไม่บริบูรณ์
ในเพราะปหานปริณายา และตีรณปริณายา.

ปัจจุชโต, อนนฺวโต จ สงฺขารานํ ภงฺกั
ทิสฺวา ตตฺถเว ภงฺกสงฺขาทเต นิโรธ
อธิมุตฺตตา วยานุปัสสนา, ตาย อายุหนํ
ปชหตี. ยทตฺถํ, ยาย จ อายุหตี, ตสฺมี
ปวตฺเต ตณฺหาय จสฺส จิตฺตํ น นมตีติ.
เตน วุตฺตํ "วยานุปัสสนํ ภาเวนโต อายุหนํ
ปชหตี"ติ.

ความที่ได้เห็นความดับ แห่งสังขารทั้งหลาย
โดยประจักษ์และโดยคล้อยตามไป แล้วน้อม
ไปในนิโรธ กล่าวคือความดับในสังขาร
นั่นเอง ชื่อว่า วยานุปัสสนา, โยคี ย่อม
ละอายุหนะ (ความพยายาม) ด้วย
วยานุปัสสนานั้น. โยคี ย่อมพยายามเพื่อ
ประโยชน์อันใด และด้วยอนุปัสสนาใด ก็
เมื่อประโยชน์และอนุปัสสนานั้น เป็นไปแล้ว
จิตของโยคินั้น ย่อมไม่ น้อมไปในตัดหาแล.
ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อ
เจริญวยานุปัสสนา ย่อมละอายุหนะ (ความ
พยายาม) ได้".

คุณ เขียมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ชาติสุส ชรามรณเฑ ทูวิชา ปริณามทสุสนั,
รูปสตุตกาทิวเสน วา ปริกคหิตสุส
ตัมปริงุเจทโต ปริงุ อณณภาวทสุสนั
วิปริณามานุปัสสนา, ตาย ๙ ฐวสณฺ
ถิรภาวคคหณั ปชหตีติ?

การเห็นความแปรปรวน ๒ ประการ คือ
โดยชราและมรณะของสัตว์ที่เกิดแล้ว หรือ
การเห็นความเป็นอย่างอื่น ต่อจากกำหนด
นั้น ๆ ของโยคี ผู้กำหนดจับได้ โดยเป็นรูป
๗ ประการเป็นต้น ชื่อว่า วิปริณามาน-
ปัสสนา (ปัญญาคำนึงเห็นความแปรปรวน)
โยคีย่อมละฐวสณฺญา คือ ความยึดถือว่าเป็น
ความมั่นคง ด้วยวิปริณามานุปัสสนานั้น.

อนิมิตตานุปัสสนาทโย อนิจจานุ-
ปัสสนาทโย เอว. นิมิตฺตุนฺติ สนฺตติยั,
สมฺมุเท จ เอกตฺตสณฺณาย คยฺหมานั
กาลนฺตราวภูจายิกาเวน, นิจฺจภาเวน จ
สงฺขารานั สกัจฺจปริงุเจทตาย สวิกฺคหั วิย
อุปฺภูจานมตฺตั. ปณฺธิณฺติ สุขปฺตถนั,
ราคาทีปณฺธิ วา, อตฺถโต ตณฺหาวเสน
สงฺขาราเรสุ นินฺนตัม.

อนุปัสสนาทั้งหลายมีอนิมิตตานุปัสสนา
เป็นต้น ก็คืออนิจจานุปัสสนานั้นเอง. คำว่า
นิมิต ได้แก่ อาการเป็นเพียงความปรากฏ
เหมือนอย่างมีร่างกาย เพราะความที่
สังขารทั้งหลาย มีความกำหนดด้วยกิจ
ของตน โดยภาวะที่เป็นความตั้งลงใน
ระหว่างแห่งกาล และโดยภาวะที่เป็นของ
เที่ยงที่ยึดถือเอา ด้วยความสำคัญว่าเป็น
อันเดียวกัน ในเพราะความสืบทอด และ
ในความประชุม. คำว่า ปณฺธิ ได้แก่ ความ

๑ ฉ. อิติ สทโท น ทิสฺสตี.

คุณ เยี่ยมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๘
๙
๑๐
๑๑
๑๒
๑๓
๑๔
๑๕
๑๖
๑๗
๑๘
๑๙
๒๐
๒๑
๒๒
๒๓
๒๔
๒๕
๒๖
๒๗
๒๘
๒๙
๓๐
๓๑
๓๒
๓๓
๓๔
๓๕
๓๖
๓๗
๓๘
๓๙
๔๐
๔๑
๔๒
๔๓
๔๔
๔๕
๔๖
๔๗
๔๘
๔๙
๕๐

ปรารณาความสุข หรือความตั้งมั่นแห่ง
กิเลสมีรากะเป็นต้น โดยความหมาย ได้แก่
ความที่โน้มไปในสังขารด้วยอำนาจตัณหา.

อภินิเวสนติ อตฺตาทินิเวสฺ. เอเตสฺ ทิ
นิมิตฺตาทินิ ปฏิปทฺชภาเวน อนิจฺจานุปัสสนา-
ทโย อนิมิตฺตาทินาเมหิ วุตฺตาทิ อนิจฺจานุ-
ปัสสนาทีหิ ปหาตพฺพา นิจฺจสฺสณฺนาทโย วย
นิมิตฺตคฺคาหาทโย ว ปฏิปทฺชชาติ ทฏฺฐพฺพา.

คำว่า อภินิเวส ได้แก่ ความยึดมั่นอึดตา.
ก็อนิจจานุปัสสนาเป็นต้น ท่านกล่าวไว้โดย
ชื่อว่า อนิมิตเป็นต้น ด้วยความเป็นปฏิปักษ์
ต่ออนิมิตเป็นต้นเหล่านี้ เพราะเหตุนั้น การ
ถือเอาโดยความเป็นนิมิตเป็นต้นนั้นเอง พึง
เห็นว่า เป็นปฏิปักษ์กัน เหมือนอย่างนิจ-
จสัญญาเป็นต้น อันอนิจจานุปัสสนาเป็นต้นพึง
ละณะนั้น.

รฺูปาทิอารมฺมณฺณํ ฌตฺวา ตทอารมฺมณฺณสฺส
จิตฺตสฺส ภงฺกํ ทิสฺวา สงฺขารธา เอว
ภิชฺชนฺติ, สงฺขารานํ มรณฺ, น อญฺโณ โภจิ
อตุตฺถิ ภงฺกวเสณ สฺสณฺณํ คเหตุวา ปวตฺตา
วิปัสสนา อธิปณฺณา จ สา ฐมฺเมสฺ จ
วิปัสสนาติ อธิปณฺณาฐมฺมวิปัสสนา, ตาย
นิจฺจสํสาราทิอาทานวเสณ ปวตฺตํ อภินิเวสฺ
สคณฺทํ ทิฏฺฐิ ปชหติ.

วิปัสสนาที่เป็นไป โดยรู้อารมณฺมีรูปเป็นต้น
เห็นความดับของจิต ที่มีรูปเป็นต้นนั้นเป็น
อารมณฺ แล้วยึดถือเอาความว่างเปล่า ด้วย
อำนาจความดับว่า สังขารเท่านั้นแตกไป
การตายของสังขาร หามีอะไรอื่นไม่ ดังนี้
วิปัสสนา คือ ความเห็นแจ้งในธรรม
ทั้งหลายนั้นด้วย เป็นอธิปณฺญาด้วย เหตุนี้
จึงชื่อว่า อธิปณฺญาฐมฺมวิปัสสนา โยที ย่อม

ละความยึดมั่นอันเป็นไป ด้วยอำนาจความ
ถือเอาว่ามีสาระอยู่เป็นนิจเป็นต้น คือ ทิฐิ
พร้อมทั้งตัดหา ด้วยอธิปัญญาธัมมวิปัสสนา
นั้น.

ยถาภูตญาณทัสสนิ นาม สปุပ္พจฺยนา มรูป-
หฺสฺสนิ. เตน "อโหสิ นุ โข อหิ อตีต-
มฺหุชานนุ"^๑ เอมาทิกัง, "อิสฺสรกโต"^๒
โลกิ สมฺภวตี"^๓ เอมาทิกถฺจ
สมฺโมหากินิเวสํ ปชหตี.

ที่ชื่อว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ ได้แก่ การเห็น
นามและรูปพร้อมทั้งปัจจัย. ด้วยยถาภูต-
ญาณทัสสนะนั้น โยคี ย่อมละสัสมโหากินิเวส
(ความยึดมั่นด้วยความมกมาย) เป็นต้น
อย่างนี้ว่า "ในอดีตกาล เราได้มีแล้วหรือ
หนอ" หรือเป็นต้นอย่างนี้ว่า "โลกพระ-
อิศวรสร้างขึ้นจึงมี" ดังนี้.

ภยตฺตฺปนฺนํ สปุပ္พกฺวาทีสุ
อาทีนวหฺสฺสนธฺวณิ อาทีนวานุปฺสฺสนา, ตาย
กสฺสจิปิ อาลยนิสฺสยอหฺสฺสนโต อาลยา-
กินิเวสํ ตถาปวตฺตํ ตถฺหิ ปชหตี.
สงฺขารานํ มุณฺจณสฺส อูปายภฺตํ ปภฺสิสงฺขาธฺวณิ
ปภฺสิสงฺขานุปฺสฺสนา, ตาย อนิจฺจาทีสุ

ญาณที่เห็นโทษในภพทั้งปวงเป็นต้น ที่เกิดขึ้น
ด้วยอำนาจความปรากฏโดยเป็นของน่ากลัว
ชื่อว่า อาทีนวานุปัสสนา (ปัญญาคำนึง
เห็นโทษ) โยคี ย่อมละอาลยากินิเวส
(ความยึดมั่น ด้วยความอาลัย) คือ ตัดหา
ที่เป็นไปอย่างนั้น เพราะไม่เห็นที่อาศัยของ

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๔, ส. นิ. ๑๖/๓๑.

^๒ ฉ. อิสฺสรโต.

คุณเยี่ยมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปปฏิสงฆชาตต๑) ปฏิสงฆานุสส ปฏิปกุขภูตํ
อวิชชํ ปชหติ.

ความอาลัย แม้ของใคร ๆ ด้วยอาทีนวานุ-
ปัสสนานั้น. ญาณพิจารณาอันเป็นอุบายหา-
ทางพ้นสังขาร ชื่อ ปฏิสงฆานุสสนา โยคี
ย่อมละอวิชชา อันเป็นปฏิปักษ์ต่อการ
พิจารณาหาทางพ้น เพราะมิได้พิจารณาใน
ความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น ด้วยปฏิ-
สงฆานุสสนานั้น.

สังขารุเบกขา, อนุโลมญาณ วิวัฏฏานุ-
ปัสสนา. ตสสา ทิ วเสน ตสส ปทุมปลาเส
อุทกพินทุ๒) วย สพฺพสงฺขารเอหิ จิตฺตํ
ปฏิสัยติ ปฏิกุฎฺติ,๓) ตสฺมา ตาย สํโยคา-
ภินิเวสํ กามสํโยคาทิกิเลสํปวตฺตติ ปชหติ.
อนิจฺจํปฐมนุสฺสนาโทโย สตฺตํปฐมนุสฺสนา เหฏฺฐา
อตุตฺตโต วิมุตฺตาทิ, ปฺรโต จ สํวณฺณียนฺตํ
อิธ น วุตฺตา.

สังขารุเบกขา และอนุโลมญาณ ชื่อว่า
วิวัฏฏานุสสนา (ปัญญาคำนี้เห็นวิวัฏฏะ
คือทางพ้นจากวัฏฏะ). ก็ด้วยอำนาจแห่ง
วิวัฏฏานุสสนานั้น จิตของโยคีนั่นย่อม
หลีกออก ถอยออกจากสังขารทั้งปวงเหมือน
หยาดน้ำบนใบบัว ฉะนั้น เพราะเหตุนี้
โยคี จึงละสังโยคาภินิเวส (ความยึดมั่น
ด้วยอำนาจสังโยคะ) คือ ความเป็นไปแห่ง
กิเลส มีกามสังโยคะเป็นต้น ด้วยวิวัฏฏานุ-

๑ ก. อุปปฏิสงฆชาตต.
๒ ฉ. อุทกพินทุ.
๓ ฉ. ปตีสัยติ ปตีกุฎติ.

ปัสสนานั้น. อนุปัสสนาทั้ง ๑ มีอนิจจานุ-
ปัสสนาเป็นต้น ข้าพเจ้าได้จำแนกแล้ว โดย
อรรถในบทหลัง และจะสังวรณ์ต่อไป
ฉะนั้น จึงไม่กล่าวไว้ในที่นี้.

ตาสูติ อฏฺฐารสสุ มหาวิปัสสนาสสุ.
อิมินาคิ โยคินา. ตสฺมาคิ อนิจฺจาติ-
ลกฺขณตฺตยวเสน สงฺขารานํ ทิฏฺฐตฺตา.
คํทสฺสนํ ทิ อนิจฺจาติอนุปสฺสนาคิ. ปฏฺวิทฺธาติ
ปฏฺวิทฺธา. ยทคฺเคน ทิ ฌาเณน สวิสโย
ปฏฺวิทฺโธ, ตทคฺเคน คํ ปฏฺวิทฺธํ นาม โทติ.
พฺยณฺชนเมว นานํ ยถา "รฺกฺโข ปาทโป
ตฺรฺ"ติ. ตฺาปี อนิมิตฺตาปณฺธิตสฺสณฺตฺานุ-
ปสฺสนา.

บทว่า ตาสู โยค อฏฺฐารสสุ มหา-
วิปัสสนาสสุ แปลว่า ในมหาวิปัสสนา ๑๘ นั้น.
บทว่า อิมินา โยค โยคินา แปลว่า โยคินี.
บทว่า ตสฺมา โยค อนิจฺจาติลกฺขณตฺตยวเสน
สงฺขารานํ ทิฏฺฐตฺตา แปลว่า เพราะเหตุที่
สังขารทั้งหลาย เธอเห็นแล้ว ด้วยอำนาจ
ลักษณะทั้ง ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น.
จริงอยู่ การเห็นนั้นเป็นอนุปัสสนามีอนิจจา-
นุปัสสนาเป็นต้นแล. บทว่า ปฏฺวิทฺธา
ความว่า ได้เฉพาแล้ว. จริงอยู่ ธรรม
พร้อมทั้งวิสัย อันโยคีแทงตลอดแล้วด้วยญาณ
โดยส่วนใดก็ชื่อว่า เป็นอันแทงตลอดญาณนั้น
โดยส่วนนั้น. ต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น
เหมือนคำว่า "รฺกฺโข ปาทโป ตฺรฺ" ก็
แปลว่าต้นไม้เหมือนกัน. ตฺาปี โยค

คุณ เขียมศรี บุลสุข

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนิมิตตาปณิหิตสุญญาตานุปัสสนา แปลว่า แม้
อนิมิตตานุปัสสนา ปณิหิตานุปัสสนา และ
สุญญาตานุปัสสนาเหล่านั้น.

สพฺพ าปี วิ ปัส สนา, ต ส มา
เอกเทเสน ปฏิวิธธา โหนตฺติ อธิปฺปาโย.
ก ง ข า ว ิ ต ร ณ วิ สุ ท ธิ ยา เอ ว ส ง ค ห ิ ต, ต ส มา
ตํ ปเคว สิทฺธนฺติ อตฺถโ. เตนาท "อ ิ ท ม บ ิ
ท ว ย ป ร ก ิ ท วิ ท ธ เม ว โ ห ต ิ " ค ิ เส เส ส
นิพพิทานุปัสสนาที่สุ ทสฺสุ. "ก ิ ณ จ ิ ป ร ก ิ ท วิ ท ธ
ก ิ ณ จ ิ อ บ ป ร ก ิ ท วิ ท ธ " ค ิ อ มิ น า เต ส เอ ก เท ส
ปฏิเวธมาห^๑. อนิจฺจานุปัสสนาย หิ สิทฺธาย
นิโรธานุปัสสนา, ขยานุปัสสนา, วยานุ-
ปัสสนา, วิปริณามานุปัสสนา จ เอกเทเสน
สิทฺธา นาม โหนตฺติ, ทุกฺขานุปัสสนาย
สิทฺธาย นิพพิทานุปัสสนา, อาทินวานุปัสสนา
จ, อนตฺตานุปัสสนาย สิทฺธาย อิตฺราติ.

อธิบายว่า วิปัสสนาทั้งหมด ก็เป็นอัน
โยคีแห่งตลอดแล้ว โดยส่วนหนึ่ง เพราะ
เหตุนี้. ชื่อว่า สงเคราะห์ด้วยกัขา-
วิตรณวิสุทธินั้นเอง อธิบายว่า เพราะ
เหตุนี้ ยถาภูตญาณทัสสนะนั้น สำเร็จแล้ว
ก่อนทีเดียว. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "แม้อธิปัญญาธัมมวิปัสสนา และ
ยถาภูตญาณทัสสนะทั้ง ๒ นี้ ก็เป็นอันโยคี
แห่งตลอดแล้วเหมือนกัน". ในวิปัสสนาญาณ
ทั้งหลายที่เหลือ คือ ในวิปัสสนาญาณ ๑๐ มี
นิพพิทานุปัสสนาเป็นต้น. ด้วยคำว่า
"บางส่วน ก็เป็นอันแห่งตลอด บางส่วน
ยังแห่งตลอดไม่ได้" นี้ ท่านอาจารย์กล่าว
การแห่งตลอดเอกเทศ แห่งวิปัสสนาญาณ
เหล่านั้น. เพราะว่า เมื่ออนิจจานุปัสสนา

^๑ จ. เอกเทสปฏิเวธมาห.

สำเร็จแล้ว นิโรธานุสสนา ขยานุสสนา
วยานุสสนา และวิปริณามานุสสนา ก็
ชื่อว่า เป็นอันสำเร็จ โดยเอกเทศ เมื่อ
ทุกขานุสสนาสำเร็จแล้ว นิพพิทานุสสนา
และอาทีนวานุสสนา ก็เป็นอันสำเร็จโดย
เอกเทศ เมื่ออนัตตานุสสนาสำเร็จแล้ว
อนุสสนานอกนี้ ก็เป็นอันสำเร็จโดย
เอกเทศแล.

อุทยัพพญาณถาวณณนา

พรรณนาถาว่าด้วยอุทยัพพญาณ

๑๒๓. ปรโต ปฏิปทาญาณทัสสนกถายัม
อพภาทวิคเมน อากาสสุส วีย, ปงกมล-
วิกเมน อุทกสุส วีย, กาฬกาปกเมน
สุวณฺณสุส วีย สงฺกิลเสวิกเมน ญาณสุส
ปริสุทฺธิติ อาท "นิจฺจสฺสณฺญาทีนํ ปหาเนน
วิสุทฺธนาโณ"ติ. อเนกาการโวการ-

๑๒๓. จะวินิจฉัย ในถาว่าด้วย
ปฏิปทาญาณทัสสนะเบื้องต้นต่อไป ญาณ
ปริสุทฺธิได้ ก็ด้วยการปราศจากสังกิเลส
เปรียบเหมือนอากาศปริสุทฺธิได้ ก็ด้วย
ปราศจากหมอกเป็นต้น เปรียบเหมือนน้ำ
ปริสุทฺธิได้ ก็ด้วยการปราศจากมลทินคือ

คุณประณีต เศษะ เสน
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงฺขารเรสุ ลกฺขณตฺตยสฺส ลกฺขณสมฺมสนฺสฺส
กตฺตคา วุตฺตํ "สมฺมสนฺณานฺสฺส ปาริ
คฺนตฺวา"ติ.

เปือกตม เปรียบเหมือนทองคำบริสุทธิ์ได้
ก็โดยการปราศจากคราบดำ เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "โยคินันมีญาณ
บริสุทธิ์ เพราะละนิจจสัญญาเป็นต้น". ท่าน
อาจารย์กล่าวว่า "ถึงฝั่งแห่งสัมมสนฺญาณ"
ดังนี้ เพราะโยคินันได้กระทำการพิจารณา
คือกำหนดลักษณะทั้ง ๓ ในสังขารแห่งชั้น
ซึ่งมีอาการมิใช่น้อย.

คตฺถ สมฺมสนฺณานฺสฺส สาคิ นยวิปัสสนา-
สงฺขาทสฺส กลาปสมฺมสนฺณานฺสฺส. ตสฺเสว
หิ ธิรภาวาย อิตเร สมฺมสนฺวิเสสาคิ
วทฺนติ. สมฺมสนฺณานฺสฺสาคิ วา กลาป-
สมฺมสนฺนาทิสฺมฺมสนฺณานฺสฺส. อนุปทฺธมฺ-
วิปัสสนาย สทิสสา หิ สวา.

ในคำนั้น คำว่า แห่งสัมมสนฺญาณ คือ แห่ง
ญาณพิจารณา กลาป กล่าวคืออนยวิปัสสนา.
อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า ก็ชนิดแห่งการ
พิจารณาทั้งหลายนอกนี้ ก็เพื่อความมั่นคง
แห่งสัมมสนฺญาณนั้นนั่นเอง. อีกอย่างหนึ่ง
คำว่า แห่งสัมมสนฺญาณ ได้แก่ แห่งญาณที่
พิจารณาที่พิจารณากลาปเป็นต้น. ก็อนุ-
ปัสสนานั้น เหมือนกับการเห็นแจ้งธรรมไป
ตามลำดับบท.

ตาย หิ ทิฏฺฐิอุคฺคฆาฏนาทิสฺมฺมทฺตติ.
วิตุถารโต ภาวนาวิธานํ ปฺรโต วตฺตกาโม

จริงอยู่ การเพิกทริฐเป็นต้น ย่อมมีได้ ก็ด้วย
อนุปัสสนานั้นแล. ท่านอาจารย์ปรารภว่าจะ

คุณประณัฐ เศษะ เสน

สร้างคณฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

"สงฺเขปโต ดาว อารมฺที"ติ อาท. กล่าววิธีภาวนาโดยพิสดารข้างหน้า จึง
 สงฺเขปโต ที อารมฺโก อาทิกมฺมิทฺส กล่าวว่่า "ย่อมเริ่มทำโดยสังเขปก่อน".
 สุกโร. ตฺตราติ สงฺเขเปน อารมฺเก. ก็การเริ่มทำโดยสังเขป เป็นการทำได้ง่าย
 แก่โยคีผู้เริ่มบำเพ็ญเพียร. บทว่า ตฺตร
 โยค สงฺเขเปน อารมฺเก แปลว่า ในการ
 เริ่มทำโดยสังเขปนั้น.

กถนฺติ กเถตุกมฺยตาปฺจุฉา. ยํ บทว่า กถ เป็นกเถตุกมฺยตาปฺจุฉา
 "ปฺจุจฺปฺปนฺนํ" ฯเปฯ อุทฺทพฺพยานุสฺสเน อธิบายว่า หากจะมีคำถามว่า คำใดที่ท่าน
 ฅาณฺ"ติ วฺตุตฺ, ตํ กถ ฅาตพฺพนฺติ เจติ กล่าวไว้ว่า "ปัญญาในอันคำนึงเห็นความ
 อตุโธ. สนฺตติปฺจุจฺปฺปนฺเน, ชณฺปฺจุจฺปฺปนฺเน ปรวนแปรแห่งธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นเฉพาะ
 วา ฅมฺเม อุทฺทพฺพทสฺสนาภินิเวโส หน้า ชื่อว่า อุทฺทพยญาณ", คำนั้น จะพึง
 ฅาตพฺโพ, น อตีตานาคเตติ วฺตุตฺ ทราบได้อย่างไร. โยคี พึงทำความยึดมั่น
 "ปฺจุจฺปฺปนฺนํ" ฅมฺมานนฺ"ติ. ในการเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
 ซึ่งธรรมทั้งหลาย ที่เป็นปัจจุบันโดยสันตติ
 หรือซึ่งเป็นปัจจุบันโดยชณะ ไม่พึงทำความ
 ยึดมั่น ในการเห็นความเกิดขึ้น และความ
 เสื่อมไป ซึ่งธรรมทั้งหลายที่เป็นอดีตและ
 อนาคต เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่่า
 "แห่งธรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า".

อุทยทสุสนณเจตถ ยาวเทว วยทสุสนตถนฺติ
วยทสุสนสฺส ปธานคํ ทสุเสคฺคํ "วิปริณามานุ-
ปฺสฺสเน ปณฺณา"ติ วตฺวา ตํ ปน วยทสุสนํ
อุทยทสุสนปฺพพกนฺติ อาท "อุทยพฺพยานุ-
ปฺสฺสเน ณาณ"ติ.

ก็การเห็นความเกิดขึ้นในที่นี้ ก็เพียงเพื่อ
จะเห็นความเสื่อมไปเท่านั้น เพราะเหตุนี้
ท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ประสงค์จะ
แสดงความรู้ที่การเห็นความเสื่อมไป เป็น
ประธาน จึงกล่าวว่า "ปัญญาในอันคำนึง
เห็นความแปรปรวน" ดังนี้ อนึ่ง การเห็น
ความเสื่อมไปนั้น ก็มีการเห็นความเกิดขึ้น
เป็นเบื้องต้น เพราะเหตุนี้จึงกล่าวว่า
ชื่อว่า "อุทยพฺพยานุปฺสฺสณาณ".

ชาตฺนติ นิพฺพตฺตํ ปฏฺิถทฺตตภาวํ.

อัยฺ หิ ชาตสทฺโท ขณตฺตยสมํกคิํ สนฺชาย
วฺตุโต "เย ธมฺมา ชาตา ภูตา"ติอาทิสฺส^๑
วีย, น อตฺตี

บทว่า ชาตํ ความว่า บังเกิด คือ
มีอรรถภาพอันได้แล้ว. ก็ชาตคัพฺพนี้ ท่านกล่าว
หมายเอาความพร้อมเพรียงด้วยขณะทั้ง ๓
เหมือนอย่าง ในคำเป็นต้นว่า "เย ธมฺมา
ชาตา ภูตา" แปลว่า ธรรมเหล่าใดเกิดมี
มิได้กล่าวหมายเอาอดีต เหมือนอย่างใน
คำเป็นต้นว่า

"เย เต ชาตา น เต สนฺติ

เย น ชาตา, ตตฺถเว^๒ เต

"เย เต ชาตา น เต สนฺติ

เย น ชาตา ตตฺถเว เต

^๑ อภี. ลํ. ๓๔/๒๖๘.

^๒ ก. ตเถว.

คุณประถฺฐ เตชเสน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ลหุตตภาวา โน ภคคา,

เตว สนฺติ สภาวโต^๑ติ-

อาทิสฺ วิย, นาปี ชาตตามตฺตํ "ยฺนตฺ
ชาตํ ภูตํ สงฺขตฺน^๑ติอาทิสฺ วิย. เตนาห
"ชาตํ รูปํ ปจฺจุปฺปนฺน"ติ ปจฺจุปฺปนฺนรูป
นาม ชาตํ ขณฺตฺตยปริยาปฺปนฺนติ อตฺโถ.

ลหุตตภาวา โน ภคคา,

เตว สนฺติ สภาวโต"

แปลความว่า "ธรรมเหล่านั้นใดเกิด
แล้ว ธรรมเหล่านั้นหากำลังมีอยู่ไม่
ธรรมเหล่าใดยังไม่เกิด ธรรม
เหล่านั้น ก็ได้อัฏฐภาพอยู่ในที่นั้นเอง
หาแตกดับไปไม่ ธรรมเหล่านั้นแหละ
จะมีอยู่โดยสภาวะ" ดังนี้

ทั้งมิได้กล่าวหมายถึงแต่เพียงภาวะ ที่เป็น
ความเกิด เช่นในคำเป็นต้นว่า "ยฺนตฺ ชาตํ
ภูตํ สงฺขตํ" แปลความว่า "สิ่งนั้นใด
เกิดแล้ว มีแล้ว ปัจจัยปรุงแต่งแล้ว" ด้วย
เหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "รูปที่เกิดแล้วเป็น
ปัจจุบัน" ที่ชื่อว่ารูปปัจจุบัน ได้แก่รูปที่
เกิดขึ้น อธิบายว่า รูปที่นับเนื่องด้วยขณะ
ทั้ง ๓.

ตํ ปน อาทิตฺ ทฺปฺปริกฺกหนฺติ สนฺตติ-
ปจฺจุปฺปนฺนวเสน วิปฺสนาภินิเวโส

ก็รูปปัจจุบันนั้น กำหนดถือเอาได้ยากแต่ต้น
เพราะเหตุนี้ โยคี พึงทำการยึดถือโดย

^๑ ที. มหา. ๑๐/๑๖๗, ส. มหา. ๑๔/๒๑๖.

คุณประณัฐ เตชะ เสน
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมทานุฎา บ.พ.๘-๑๐

กาตพโพ. ตสฺสาติ รูปสฺส. ปจฺจย-
ลกฺขณปฺปณฺจํ อนามสีตฺวา นิพฺพตฺติลกฺขณํ
อุทฺโยติ นิพฺพตฺตฺนสฺสณฺณํ สํชตฺตลกฺขณํ อุทฺโย
อุปฺปาโท.

การเห็นแจ้งด้วยอำนาจปัจจุบัน โดยสันตติ.
บทว่า ตสฺส โยค รูปสฺส แปลว่า แห่งรูป
นั้น. คำว่า ลักษณะที่เกิดขึ้น เป็นอุทฺยะ
ได้แก่ ลักษณะที่ปัจจัยปรุงแต่งที่รู้กันว่าความ
เกิดขึ้น เป็นอุทฺยะ คือความเกิดขึ้น โดย
มิได้พาดพิงความพิสการแห่งลักษณะ ของ
ปัจจัย.

วิปริณามลกฺขณํ วโยติ วิปริณามสฺสณฺณํ
สํชตฺตลกฺขณํ วโย วินาโส. อนฺุปฺสฺสนา-
ณฺณติ ยา อุทฺยสฺส จ, วยสฺส จ
อนฺุเปกฺขนา, ตํ ณาณํ.

คำว่า ลักษณะที่แปรไปเป็นวยะ คือ ลักษณะ
ที่ปัจจัยปรุงแต่ง กล่าวคือ ความแปรไป
เป็นวยะ คือ ความวินาสไป. คำว่า ปัญญา
คํานึงเห็นเป็นญาณ ความว่า ปัญญาที่
เล็งเห็นอุทฺยะและวยะ อันใด อันนั้น
เป็นญาณ.

กิตฺจาปี กลาปสมฺมสนาที่สุ ชาตฺติชรามรณ-
สีเสน ชาตฺติชรามรณวฺโต ฐมา วุตฺตา,
อิธ ปน อุทฺยพฺพยณฺณนิตฺเตเส "ชาตฺติ
ปจฺจบุปฺนนา, ตสฺสา นิพฺพตฺติลกฺขณํ อุทฺโย,
วิปริณามลกฺขณํ วโย"^๑ติอาทีนา วุจฺจมาเน

ในการพิจารณากลาปเป็นต้น ท่านพระ-
สารีบุตรได้กล่าววธรรมทั้งหลาย อันมีชาติ
ชราและมรณะเป็นที่สุค ด้วยหัวข้อ คือ ชาติ
ชรา และมรณะ แม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้น
ในที่นี้ เมื่อนิเทศแห่งอุทฺยพฺพยณฺณ ท่าน

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๘, ฎมิพโลภิกขุ ๑/๘๓.

ชาติชรามรณาน์ ชาติชรามรณวณุตตา, พระสารีบุตรกล่าวไว้ ด้วยคำเป็นต้นว่า
 นิบุณนตา จ อนุณวตา วีย โหตีติ ตั "ชาติ เป็นปัจจุบัน ลักษณะที่เกิดขึ้นแห่งชาติ
 ปรีหริคั ปฏิจจสมุปบาทงุเศสุ ภา- นั้น เป็นอุทยะ ลักษณะที่แปรไปเป็นวยะ"
 ปรีโยสานาว เทสนา กตา? ดังนี้ ย่อมเป็นเหมือนยอมรับความที่ชาติ
 ชรา และมรณะ เป็นธรรมมีชาติ ชรา และ
 มรณะเป็นธรรมที่สำเร็จแล้ว เพราะเหตุนั้น
 เพื่อจะเลี้ยงเสียซึ่งปัญหานั้น พระผู้มี
 พระภาค จึงทรงทำเทศนา มีภพเป็นที่สุด
 ที่เดียวในองค์ปฏิจจสมุปบาททั้งหลาย.

โสติ โยคี. อิมินา ปาพินเยนาติ. บทว่า โส โยค โยคี แปลว่า โยคี
 อิมาย "ชาติ ภูมิ ปจจุบบนุนน"^๒ติอาทินา นั้น. คำว่า ตามนัยบาลี นี้ ได้แก่ ตามคติ
 ทสฺสิตาย ปาพิตติยา. ชาตินฺติ น ปสฺสตี, แห่งบาลีนี้ คือ ที่ท่านได้แสดงไว้ด้วยคำ
 น จ ปจมาภินิพพตฺติมคฺคํ, อถ โข อุปาท์ เป็นต้นว่า "รูปเกิดขึ้นเป็นปัจจุบัน". คำว่า
 นิพพตฺติวิการิ. สุวายํ วิกาโร ยสฺมา เกิด ความว่า ไม่ใช่การคลอด และไม่ใช่
 สงฺขารานํ อภินวาวฏฺจานชรา วีย เพียงความบังเกิดเฉพาะครั้งแรก โดยที่แท้
 นวภาวาปกโมติ อาท "อภินวาการน"ติ. ได้แก่ ความเกิดขึ้น ความเปลี่ยนแปลงแห่ง
 สมฺนุสฺสตีติ สมฺนุโธ. ความบังเกิด. ความเปลี่ยนแปลงนั้น

๑ ก. กตา.

๒ ข. ป. ๓๑/๗๘, ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๓.

เพราะเหตุที่ ความปราศจากอาการที่เป็น
ใหม่ขึ้น เหมือนกับชราคือความตั้งลงแห่ง
อาการที่เป็นใหม่ ของสังขารทั้งหลาย
ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อาการที่
เป็นใหม่ขึ้น". เชื่อมกับคำว่า สมณูปัสสดี
ย่อมคำนึงเห็น.

อนุปนฺนสฺส ราสี วา นิจโย วา นตฺถิ
ยโต อากฺขเจยฺย อูปชฺชมานํ อลทฺตต-
ภาวสฺส สพฺเพน สพฺพิ อวิชฺชมานตฺตา.
เตนาท "อูปชฺชมาน ฯเปฯ นตฺถิ"ติ.

ชื่อว่า กองหรือหมวดหมู่ของนามรูปที่ยัง
ไม่เกิด ทามีไม่ เพราะนามรูปที่เกิดขึ้นอยู่
จึงจะพึงมาได้ เพราะสภาวะที่ไม่ได้อัตภาพ
ก็เป็นสภาวะที่ไม่มีอยู่ ทุกสิ่งทุกประการ.
ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า ชื่อว่า
"ความมาจากกอง หรือจากหมวดหมู่แห่ง
นามรูปที่กำลังเกิดแล้ว ก็ทามีไม่" ดังนี้.

ยถา อนาคเต อทฺธนิ อิมเ ธมฺมา สพฺเพน
สพฺพิ นตฺถิ, เอวํ อตีเตปิ อทฺธนํติ
ทสฺเสนฺโต "นिरุชฺชมานสฺสาปี"ติอาทึ วตฺวา
อวิชฺชมานานํเยว รูปารูปธฺมานํ เหตุ-
ปจฺจยสมวาเย อูปปาโท, อูปชฺชิตฺวา
จ สพฺพิโส อภาวูปกโมติ อิมมตฺถํ สมุทฺทายคตฺ

ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ธรรมเหล่านี้
ในอนาคตกาล ไม่มีโดยประการทั้งปวง
ทั้งสิ้น ฉันทิ แม้ในอดีตกาล ก็เหมือน
ฉันทิ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "แม้แห่ง
นามรูปที่กำลังดับแล้ว" ดังนี้ แล้วกล่าว
คำว่า "อุปมาเหมือนอย่างว่า" เป็นต้น

ตเทกเทศภูตาย อุปมาย วิภาเวตุ "ยถา
ปนา"ติอาทิ วุตต.

เพื่อจะยังเนื้อความนี้ อันเป็นความรวมให้
แจ่มแจ้ง ด้วยอุปมาอันเป็นส่วนหนึ่งของ
ความซื่อนั้นว่า เมื่อเหตุปัจจัยของรูปธรรม
และอรูปธรรมที่ไม่มีอยู่นั้นเองมารวมกันเข้า
ก็มีความเกิดขึ้น และเกิดขึ้นแล้วก็เข้าถึง
ความไม่มีโดยประการทั้งปวง.

ตตถ ราสีโคติ ราสีภาเวน สมุสฺสีโต
ปฺญโซ ราสี. ยถา ตถา ปิณฺฑิกฺโกโต
นิจโย. ภูมิมิ นิตฺติคฺวา จปิตฺติ นินฺธาน.
อุปวีเณติ เอเตนาติ อุปวีณิ, วิณาวาหน.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โดยรวมกัน
เป็นกอง อธิบายว่า กลุ่มที่ตั้งขึ้นโดยเป็น
กอง ชื่อว่า กอง. กลุ่มที่เป็นก้อน โดย
ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า หมวกหมู.
สถานที่ตั้งลงในแผ่นดินตั้งอยู่ ชื่อว่า หลุมบ่อ.
บุคคลย่อมนเข้าไปเล่นพิณด้วยวัตถุนี้ เหตุฉะนั้น
วัตถุนี้ชื่อว่า อุปวีณิ แปลว่า คอพิณ คือ
เครื่องบรรเลงพิณ.

๑๒๔. เอวํ สงฺเขปโต อุทฺยว-
ยมนสิการวิธึ ทสฺเสตฺวา อิทานิ วิตุถารโต
ทสฺเสตฺ "ปฺนุ ยานี"ติอาทิ วุตต. ตตถ
อวิชฺชาสมุทฺยาติ อวิชฺชชย อุปฺปาทา,

๑๒๔. ท่านอาจารย์ครั้นแสดงวิธีแห่ง
อุทัยพยมนสิการโดยสังเขป อย่างนี้แล้ว
บัดนี้ ประสงค์จะแสดงโดยพิสดาร จึงกล่าว
คำว่า "ปฺนุ ยานี" เป็นต้น. ในคำนั้น

คุณประณีต เศษะ เสน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๑-๖-๒๕๖๑

อตุฏฐิภาวาทิ อตุฏโธ. วิโรธนิโรธิ^๑ หิ^๑
อุปาโท อตุฏฐิภาววาจโกปิ โหตีติ
วตุฏโถวามตุฏโธ. ตสุมา^๒ ปุริมภวสิทฺธาย
อวิชฺชาย สติ อิมสฺมิ ภเว รูปสฺส อุปาโท
โหตีติ อตุฏโธ.

บพว่า อวิชฺชาสมุทฺทยา แปลว่า เพราะความ
เกิดขึ้นแห่งอวิชชา อธิบายว่า เพราะ
ความมีอยู่แห่งอวิชชา. ก็ความเกิดขึ้นซึ่ง
ผิดไปจากความดับ เป็นสภาวะบอกถึงความ
มีอยู่ก็มี เพราะเหตุนั้น ความชอนี้ ข้าพเจ้า
ได้กล่าวไว้แล้ว. อธิบายว่า เพราะเหตุนี้
เมื่อภพนี้มีอยู่ เพราะอวิชชาที่สำเร็จมาแต่
ภพก่อน ความเกิดขึ้นแห่งรูป ก็ย่อมมี.

ปัจจุยสมุทฺทยาเจนาติ ปัจจุยสฺส อุปาปน-
ภาเวน, อตุฏฐิภาเวนาติ^๓ อตุฏโธ.
อวิชฺชาที่หิ จ ตีหิ อตีตกาลิกานิ เตสํ
สทการิการณญฺทานิ อุปาทาทินิ^๔
กหิตาเนวาติ ทฏฺฐพฺพ^๕.

บพว่า ปัจจุยสมุทฺทยาเจเน ความว่า ด้วย
ภาวะที่ปัจจัยเกิดขึ้น อธิบายว่า ด้วยความ
มีอยู่แห่งปัจจัย. ก็พึงเห็นว่า ธรรมชาติ
ที่เป็นไปในอดีตกาล ท่านถือเอาด้วยธรรม
ทั้ง ๓ มีอวิชชาเป็นต้น แม้ธรรมชาติ
ทั้งหลายมีอุปาทานเป็นต้น ที่เป็นเหตุทำร่วม

^๑ ฉ. นิโรธวิโรธิตี.
^๒ ก. ตสุสา.
^๓ ฉ. อตุฏฐิภาวโตติ.
^๔ ฉ. อุปาทานาตินิปี.
^๕ ก. เวทิตพฺพ.

กันของธรรมเหล่านั้น ท่านก็ถือเอาด้วย
เหมือนกัน.

ปวตฺติปัจจเยสุ กพฺพิการาทารสฺส
พลวตาย โส เอว กหิตโต "อาหาร-
สมุทฺธา"ติ. ตสฺมี ปน กหิตเต ปวตฺติ-
ปัจจยตาสามณเณน อุตฺตจิตฺตานปิ กหิตาเนว
โหนตฺติ จตฺตสมุฏฺฐานิกรุปสฺส ปัจจยโต
อุทยทสฺสนํ วิภาวิตเมวาติ ทฏฺฐพฺพํ.
อวิชฺชาตณฺหูปนีสฺสยสฺหิตเตเนว กมฺมุนา
รูปกายสฺส นิตฺตพฺพติ. อสฺติ จ อวิชฺชูป-
นีสฺสยาย ภวนิกนฺตฺติยา ชาตฺติยา อสมฺภโว
เอวาติ.

ในบรรดาปัจจัยในอดีตกาลทั้งหลาย
เพราะเหตุที่กพพิการาทารเป็นธรรม มี
กำลัง ท่านจึงถือเอากพพิการาทารนั้น
นั่นเองว่า "เพราะความเกิดขึ้นแห่ง
อาหาร". ก็เมื่อถือเอากพพิการาทาร
นั้นแล้ว ย่อมเป็นอันถือเอาแม้อุตและจิต
โดยความเป็นปัจจัย ในอดีตกาลเสมอกัน
ด้วยเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ฟังเห็นว่า
ท่านได้ทำการเห็นความเกิดขึ้น โดยปัจจัย
แห่งรูปอันมีสมุฏฐาน ๔ ให้แจ่มแจ้งแล้ว
ทีเดียว. ความบังเกิดแห่งรูปกาย ย่อมมี
ด้วยกรรม อันประกอบด้วยอุปนิสัย คือ
อวิชา และตัดทานั่นเอง. ก็เมื่อความยินดี
ในภพซึ่งมีวิชาเป็นอุปนิสัยไม่มี ชาติก็ไม่มี
เหมือนกัน ฉะนั้นแล.

ยถา จ รูปสฺส อวิชฺชาตณฺหูปนีสฺสยตา,
เอวํ เวทนาทึนฺมปิ ทฏฺฐพฺพา. อาหาโร

เหมือนอย่างว่า ฟังเห็นความที่รูปมีวิชา
และตัดทาเป็นอุปนิสัย ฉันทใด ก็ฟังเห็นแม้

คุณประณัฐ เตชะ เสน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ปน อุปนุนสฺส รูปสฺส โปสโก, ความที่เวทนาเป็นต้น เป็นเหมือนฉนั้น. กัฬีการารหารสฺส อธิปฺเปตตฺตา, กาม- ก็อาหารเป็นตัวบำรุงเลี้ยงรูป ที่เกิดขึ้นมา ธาตาธิฏฺฐานตฺตา จ เทสนาย. แล้ว เพราะท่านประสงค์เอาภพพิจ- อุกกัสนิทฺเตเสน วา อาหารคฺคณฺ. การารหาร และเพราะเทศนามีกามธาตุเป็น ที่ตั้ง. อีกอย่างหนึ่ง ท่านถือเอาอาหารโดย การแสดงระดับสูง.

"นิพพิตติลกฺขณฺ" ตีอาทินา กาลวเสน ด้วยคำว่า "นิพพิตติลักษณะ" เป็นต้น ท่าน อุตฺยทสฺสนมาท. ตตฺถ อุตฺชาวเสน ปเคว อาจารย์กล่าว การเห็นความเกิดขึ้นด้วย อุตฺยํ ปสฺสิตฺวา จิตฺโต (๑) สนฺตติวเสน อำนาจกาล. ในช้อนั้น โยคีเห็นความ ทิสฺวา อนุกฺกเมน ขณวเสน ปสฺสตี. เกิดขึ้นก่อนที่เดียว ด้วยอำนาจกาลตั้งอยู่ เห็นด้วยอำนาจสันตติในที่นี้แล้ว จึงเห็นด้วย อำนาจขณะโดยลำดับ.

ปณฺจ ลกฺขณานีติ อวิชฺชา ตตฺถา กมฺมํ คำว่า ลักษณะ ๕ ได้แก่ ลักษณะทั้ง ๕ นี้ อาทาโรติ อิมสํ ปจฺจยำนํ อตฺถิตาสงฺฆาต- คือ ลักษณะ กล่าวคือความมีอยู่แห่งปัจจัย เหล่านี้ คือ อวิชชา ตตฺถา กรรม อาหาร อิมานิ ปณฺจ ลกฺขณานิ. เตสํ อตฺถิตา^๑ ทิ และนิพพิตติลักษณะ (คือลักษณะที่เกิดขึ้น) รูปสฺส อุตฺโย ลกฺขียตี เอเตหีติ ลกฺขณานีติ แห่งรูป. จริงอยู่ ความเกิดขึ้นแห่งรูป ย่อม

^๑ ฉ. อธิ.
^๒ อตฺถิตายาติ มณฺเณ.

วจฺจนฺติ. นินฺพตฺติ ปน สงฺขตลกฺขณเมวาทิ. กำหนดได้ด้วยธรรมชาติเหล่านี้ เพราะ
 ความมีอยู่แห่งปัจจัยเหล่านั้น เหตุนี้
 ธรรมชาติเหล่านั้น จึงเรียกว่า ลักษณะ.
 ส่วนนิพัตติ (ความเกิดขึ้น) เป็นสังขต-
 ลักษณะนั่นเอง ฉะนั้นแล.

อวิชฺชานโรธา รูปนโรธติ อกฺกมกฺก-
 ณาณณ อวิชฺชาย อนุปาทนโรธโต
อนาคตสฺส รูปสฺส อนุปาทนโรธ โหติ
ปจฺจยาภาเว อภาวโต. ปจฺจย-
นโรธฺญ เจนาติ อวิชฺชาสงฺขาตสฺส อนาคเต
อุปฺปชฺชนกรูปรูปจฺจยสฺส นินฺรุตฺถาเว.
ตณฺหานโรธา กมฺมนโรธาติ เอตฺถาปิ
เอเสว นโย. อาหารนโรธาติ ปวตฺติ-
ปจฺจยสฺส กพฺพิการาหารสฺส อภาเว.
รูปนโรธติ คํสมฺภูจฺจานรูปสฺส อภาโว
โหติ. เสสํ เหฏฺฐา วุตฺตนยานุสาเรน
เวทิตพฺพํ.

คำว่า ความดับแห่งรูปย่อมนมี เพราะ
ความดับแห่งอวิชชา ความว่า ความดับโดย
 ไม่เกิดขึ้นแห่งรูปอันเป็นอนาคต ย่อมมี
 เพราะความดับโดยไม่เกิดขึ้น แห่งอวิชชา
 ด้วยอรรถมรรคญาณ เพราะเมื่อปัจจัยไม่มี
 ก็ชื่อว่าไม่มี. คำว่า โดยอรรถคือความดับ
แห่งปัจจัย ความว่า โดยภาวะที่ปัจจัยแห่ง
 รูปที่จะเกิดขึ้นในอนาคต กล่าวคืออวิชชา
 ดับไป. แม้ในคำนี้ว่า เพราะความดับแห่ง
ตัณหา เพราะความดับแห่งกรรม ก็มีนัยนี้
 แลละ. คำว่า เพราะความดับแห่งอาหาร
 คือ ในเพราะความไม่มีแห่งกพพิการาหาร
 อันเป็นปัจจัยในปวัตติกาล. คำว่า ความดับ
แห่งรูป คือ ความไม่มีแห่งรูปอันมีสมฺภูจฺจาน

คุณจินตนา เตชะเสน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นั้น ย่อมมี. คำที่เหลือพึงทราบตามแนวแห่ง
คำมีนัยที่กล่าวแล้วในหนหลัง.

วิปริณามลกขณติ ภงคกาลวเสน เตส^๑
วยทสฺสนิ. ตสฺมา ตํ อทฺธาวเสน ปเคว
ปสฺสิตฺวา ธิโต อธิ สนฺตติวเสน ธิสุวา
อนุกฺกเมน ขณวเสน ปสฺสติ.

คำว่า วิปริณามลักษณะ (ลักษณะที่แปรไป)
ได้แก่ การเห็นความเสื่อมของธรรมเหล่า-
นั้น ด้วยอำนาจภังคกาล (เวลาดับ).
เพราะเหตุนั้น โยคีเห็นความเสื่อมนั้นก่อน
ที่เกี่ยวด้วยอำนาจกาลแล้วตั้งอยู่ เห็นด้วย
อำนาจสันตติในที่นี้ แล้วเห็นด้วยอำนาจขณะ
ตามลำดับ.

ปณฺจ ลกขณานีติ อธิ อวิชฺชาหิเน จตฺตุนิ
ปจฺจยานิ อนุปฺปาหนิโรธา^๒ รูปสฺส
ขณฺนิโรโธ จาคิ อิมานิ ปณฺจ ลกขณานิ.
เตสฺสทฺธิ อนุปฺปาหนิโรธา รูปสฺส อจฺจนฺต-
นิโรโธ ลกฺขียติ เอเตหิตี ลกขณานีติ
วฺจฺจนฺติ.

คำว่า ลักษณะ ๕ ได้แก่ ลักษณะ ๕ เหล่านี้
คือ ความดับโดยไม่เกิดขึ้นแห่งปัจจัยทั้ง ๕
มีวิชชาเป็นต้น ในที่นี้ และความดับโดย
ขณะแห่งรูป. จจริงอยู่ ความดับอย่างแท้จริง
แห่งรูป ย่อมกำหนดได้ด้วยธรรมชาติเหล่านี้
เพราะความดับโดยไม่เกิดขึ้น แห่งปัจจัย
เหล่านั้น เหตุนี้ ธรรมชาติเหล่านี้ ท่านจึง
เรียกว่า ลักษณะ.

^๑ ม. เหน้.

^๒ ฉ. อนุปปาหนิโรโธ.

วิปริณาโม สงฺขตลกฺขณเมว. เอส
นโย เวทนาภฺขณฺธาทีสุ.

วิปริณามะ (ความแปรไป) ก็คือ
สังขตลักษณะนั่นเอง. ในเวทนาชั้นนี้เป็นต้น
ก็มีนัยนี้แหละ.

อัยฺ ปน วิเสโส : "มฺหุโโจ เวเทติ,
มฺหุโโจ สณฺชานาติ, มฺหุโโจ เจเตติ"^๑
"ผลฺสฺสปลฺจฺจยา เวทนา, จกฺขุสมฺผลฺสฺสชา
เวทนา, สณฺญา เจตนา"^๒ จ วจนโต
ผลฺสฺโส เวทนาสณฺญาสงฺขารภฺขณฺธานํ ปวตฺติ-
ปลฺจฺจโย, ตํนิโรธา จ เตสํ นิโรโธ,
มหาปทานมทานิทานสฺสฺสฺส, อภิธมฺเม จ
อณฺณมณฺณปลฺจฺจยวาเร "นามรูปปลฺจฺจยา
วิญฺญาณมฺ"^๓ วจนโต นามรูปํ วิญฺญาณสฺส
ปวตฺติปลฺจฺจโย, ตํนิโรธา จ ตสฺส นิโรโธติ
วตฺตํ "ผลฺสฺสสมฺมทฺยา เวทนาสมฺมทฺโย"^๔ติอาทิ.

ส่วนความต่างก็มีดังนี้ : ผัสสะ เป็นปัจจัย
ในวัฏติกาลแก่เวทนาชั้น สันฺญาชั้น และ
สังขารชั้น โดยมีพระบาลีว่า "มฺหุโโจ
เวเทติ, มฺหุโโจ สณฺชานาติ, มฺหุโโจ
เจเตติ บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก
อันผัสสะกระทบแล้ว ย่อมจำได้ อันผัสสะ
กระทบแล้ว ย่อมคิด" และโดยมีพระบาลี
ว่า "ผลฺสฺสปลฺจฺจยา เวทนา, จกฺขุสมฺผลฺสฺสชา
เวทนา, สณฺญา เจตนา เพราะผัสสะเป็น
ปัจจัยจึงมีเวทนา คือเวทนาเกิดแต่จักขุ
สัมผัส ผัสสะ สันฺญา เจตนา" ดังนี้ และการ
ทับแห่งเวทนาชั้น สันฺญาชั้น และสังขาร-

^๑ ส. สพา. ๑๘/๘๖.

^๒ อภิ. วิ. ๓๕/๑๘๓.

^๓ ที. มหา. ๑๐/๑, ๖๕.

^๔ อภิ. ก. ๓๗/๕๔๓.

ชั้นเหล่านั้น ก็ย่อมมีได้ เพราะคัมภีร์นั้น
นามรูป เป็นปัจจัยในปวัตติกาลแก่วิญญาณ
โดยมีพระบาลีในมหาปทานสูตร มหานิทาน-
สูตร และในอัญญมัญญปัจจัยวาร คัมภีร์
พระอภิธรรม ว่า "นามรูปปัจจัย วิญญาณ"
วิญญาณมีเพราะนามรูปเป็นปัจจัย และการ
ดับวิญญาณนั้น ก็เพราะดับนามรูปนั้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ย่อมมีเพราะ
ความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ" ดังนี้.

เอตถ จ เกจิ ตาว อากุ
"อรูปกฺขนฺธานํ อุทฺทวยทสฺสนํ" อทฺธาสนฺตติ-
วเสเนว, น ขณฺวเสนา"ติ. เตสํ มเตน
ขณฺโต อุทฺทวยทสฺสนเมว (๒) สียา.

ก็ในอธิการนี้ อาจารย์บางพวกกล่าว
ไว้ก่อนว่า "การเห็นความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไปแห่งอรูปชั้นทั้งหลาย ก็ด้วยอำนาจ
อัทธา และสันตตินันเอง' ไม่ใช่ด้วยอำนาจ
ขณะ". ตามมติของอาจารย์บางพวก
เหล่านั้น ไม่เพียงมีการเห็นความเกิดขึ้น และ
ความเสื่อมไปโดยขณะ.

^๑ ฉ. อุทฺทวยทสฺสนํ, เอวมฺปริปี.

^๒ ฉ. น.

อปเร ปนาหุ "ปัจจุยโต อุทยวยทสฺสเน ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่ง กล่าวว่า "โยคี
 อตีตาทิวิภาคํ อนามสิตฺวา สพฺพสาธารณโต ย่อมเห็นความมีเวทนา คือภาวะที่ได้
 อวิชชาทิปัจจุยา เวทนาสมฺภวํ ลพฺภมานตํ เพราะอวิชชาเป็นต้นเป็นปัจจัย โดยทั่วไป
 ปสฺสตี, น อุปฺปาหํ. อวิชชาทิกภาเว จ แก่กรรมทั้งปวง มิได้ระบุดังการจำแนกเป็น
 ตสฺสา อสมฺภวํ อลพฺภมานตํ ปสฺสตี, น อคิดเป็นต้น ในการเห็นความเกิดขึ้นและ
 ภงฺกํ. ชณโต อุทยวยทสฺสเน ปจฺจุปฺปนฺนํ ความเสื่อมไปโดยปัจจัยหาเห็นความเกิดขึ้น
 อุปฺปาหํ, ภงฺกณฺจ ปสฺสตี"ติ, ตํ ยุตฺตํ. ไม่. อนึ่ง โยคีย่อมเห็นความไม่มีแห่ง
 เวทนานั้น คือภาวะที่ไม่ได้ ในเมื่อไม่มี
 อวิชชาเป็นต้น หาเห็นความแตกทำลายไม่.
 โยคี ย่อมเห็นความเกิดขึ้น และความแตก
 ทำลายแห่งกรรมทั้งหลาย ที่เกิดขึ้นเฉพาะ-
 หน้า ในเพราะเห็นความเกิดขึ้นและความ
 เสื่อมไปโดยขณะ", คำของอาจารย์อีก
 พวกหนึ่งนั้น ถูกต้องแล้ว.

สนฺตตีวเสน ทิ รูปารูปธมฺเม อุทยโต, จริงอยู่ เมื่อโยคีมนสิการ โดยความเกิดขึ้น
 วยโต จ มนสิกรโณตสฺส อนุกฺกเมน และโดยความเสื่อมไป ซึ่งรูปธรรมและ
 ภาวนาย พลปฺตตฺกालเ ฉานฺตสฺส อรูปธรรมด้วยอำนาจสันตติ ความเกิดขึ้น
 ติกฺขวิสทภาวปฺตติยา ชณโต อุทยพฺพยา และความเสื่อมไปโดยขณะ ย่อมปรากฏ
 อุปฺภูจฺหนฺตตี. อยณฺทิ ปจฺมํ ปจฺจุยโต เพราะญาณถึงภาวะที่คม และคล่องแคล่ว

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุทฺทพฺพํ มนสิโกโรนโต อวิชชาทิกเก
ปจฺจยธมฺเม วิสฺสชฺเชตฺวา อุทฺทพฺพวณฺเต
ชนฺธะ คเหตุวา เตสํ ปจฺจยโต อุทฺทพฺพ-
ทสฺสนมุขเณ ชนฺโตปิ อุทฺทพฺพํ มนสิโกโรติ.

ในกาลที่ภาวนาถึงความมีกำลัง โดยลำดับ
ดังนี้. เพราะว่า โยคีนี่ มนสิการอยู่ซึ่งความ
เกิดขึ้น และความเสื่อมไปโดยปัจจัยก่อน
ปล่อยธรรมอันเป็นปัจจัยทั้งหลาย มีวิชา
เป็นต้น แล้วยึดถือเอาขั้นทั้งหลายอันมี
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป แล้วยอม
มนสิการถึงความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
แม้โดยขณะโดยหัวข้อ คือ การเห็นความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไป โดยปัจจัยของ
ขั้นเหล่านั้น.

ตสฺส ยทา ฌาณํ ทิกฺขํ วิสทํ หุตฺวา
ปวตฺตติ, ตทา รูปรูปรธฺมา ชเณ ชเณ
อุปฺปชฺชนฺตา, ภิชฺชนฺตา^๑ หุตฺวา
อุปฺภูจฺหนฺติ. เตน วุตฺตํ "เอวมฺปิ รูปรสฺส
อุทโย"ติอาทิ. ตตฺถ เอวมฺปิ รูปรสฺส
อุทโยติ เอวํ วุตฺตนเณ อวิชฺชาสมุทฺยาปิ.
ตณฺหา ฯเปฯ กมฺม ฯเปฯ อาหารสมุทฺยาปิ
รูปรสฺส สมฺภโว.

ญาณของโยคีนั่น เป็นธรรมชาติคม
คล่องแคล่ว ย่อมเป็นไปในกาลใด รูปธรรม
และอรูปธรรม ก็ย่อมปรากฏเป็นธรรมชาติ
เกิดขึ้นและแตกทำลายไปทุก ๆ ขณะ ใน-
กาลนั้น. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
ว่า "ความเกิดขึ้นแห่งรูป ย่อมมีอย่างนี้
บ้าง" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า
ความเกิดขึ้นแห่งรูป ย่อมมีอย่างนี้บ้าง

^๑ ฉ. ภิชฺชนฺตา จ.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ความว่า ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่ง
อวิชา ตามนัยที่กล่าวแล้วอย่างนี้บ้าง.
ความมีแห่งรูป ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้น
แห่งตัดทาบ้าง ความมีแห่งรูป ย่อมมีเพราะ
ความเกิดขึ้นแห่งกรรมบ้าง ความมีแห่งรูป
ย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหารบ้าง.

เอวมฺปิ รูปสฺส วโยติ เอวํ วุตฺตฺนเยเนว
อวิชาทนิโรธาปี^๑ ฯเปฯ อาหารนิโรธาปี
รูปสฺส วโย อนุปปาโทติ ปจฺจยโต
วิตฺถาเรน มนสิกาโรตี^๒ เอวมฺปิ รูปํ อุเทตีติ
เอวํ วุตฺตฺนเยเน นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสฺสนฺโตปิ
กมฺมสมฺภูจฺจานรูปมฺปิ อาหารอุตฺตฺจิตฺตสมฺภูจฺจาน-
รูปมฺปิ อุเทตี อุปฺปชฺชตี นิปฺปชฺชตีติ. (๓)
เอวํ วุตฺตฺนเยเนว วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสฺสนฺโต
กมฺมสมฺภูจฺจานรูปมฺปิ อาหารอุตฺตฺจิตฺตสมฺภูจฺจาน-
รูปมฺปิ เวตี นิรุชฺฌตีติ ขณโต วิตฺถาเรน
มนสิกาโรตีติ โยชนา.

คำว่า ความเสื่อมแห่งรูป ย่อมมีอย่างนี้บ้าง
ความว่า โยคี ย่อมมนสิการอย่างพิสดาร
โดยปัจจัยเป็นต้นว่า ความเสื่อมคือ ความ
ไม่เกิดขึ้นแห่งรูป เพราะความดับแห่ง
อวิชาบ้าง เพราะความดับแห่งตัดทาบ้าง
เพราะความดับแห่งอาหารบ้าง ตามนัยที่
กล่าวแล้วอย่างนี้นั้นเอง. คำว่า รูปย่อม
เกิดขึ้นอย่างนี้บ้าง มีคำประกอบความว่า
โยคี แม้เมื่อเห็นนิพัตติลักษณะตามนัยที่
กล่าวแล้วอย่างนี้ ย่อมกระทำมนสิการอย่าง
พิสดาร โดยขณะว่า แม้รูปอันมีกรรมเป็น

^๑ ฉ. อริชฺชาณีโรธาปี.
^๒ ฉ. มนสิการํ กโรตี, เอวมฺปริปี.
^๓ ก. ปสฺสตี.

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สมุฏฐาน แม้รูปอันมีอาหาร อุด และจิตเป็น
สมุฏฐาน ย่อมเกิดขึ้นคือ ย่อมสำเร็จ. โยคี
เมื่อเห็นวิปริณามลักษณะ ตามนัยที่กล่าว
มาแล้วอย่างนั้นนั่นแหละ ย่อมกระทำมนสิการ
อย่างพิสดาร โดยขณะที่ แม้รูปอันมีกรรม
เป็นสมุฏฐาน แม้รูปอันมีอาหาร อุด และจิต
เป็นสมุฏฐาน ย่อมเสื่อมไป คือย่อมดับไป.

๑๒๕. เอวํ มนสิการโธโต น ยาว
อุทฺทพฺพญาณํ อูปฺปชฺชติ, ตาว อุทฺทพฺพยา
สุฏฺฐุ ปากฺกา น โทหนฺตํติ กตฺวา วุตฺตํ "อิติ
กิริเม ธมฺมา ๆเปฯ ปฏฺิเวเนตี"ติ.
นยทสฺสนวเสน วา เอวํ วุตฺตํ.

๑๒๕. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ธรรม
เหล่านี้ไม่มีมาขึ้น ครั้งมีแล้วก็กลับ
เสื่อมไป" ดังนี้ เพราะกระทำอธิบายว่า
เมื่อโยคีมนสิการอยู่อย่างนี้ อุทฺทพฺพญาณยัง
ไม่เกิดขึ้น เพียงใด ความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไป ก็ยังไม่ปรากฏตัวด้วยดี เพียงนั้น.
อีกอย่างหนึ่ง ท่านอาจารย์กล่าวอย่างนี้ด้วย
อำนาจการแสดงนัย.

ปจฺมํ ทิ ปจฺจบุปนฺนธมฺมานํ อุทฺทพฺพํ ทิสฺวา
อถ อตีตานาคเต นยํ เนติ. ทุกฺขาที-
สจฺจบุปฺเภทา, อนฺุโลมาทีปฏฺิจฺจสมฺบุปาทป-

ความจริง โยคี เห็นความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไปแห่งธรรม อันเป็นปัจจุบันทั้งหลาย
ก่อน ภายหลัง จึงนำเอาธรรมทั้งหลายที่

ปภทา, เอกตฺตาทินยปภทา, อนิจฺจตาทิลกฺขณปภทา จ สจฺจปฏิจฺจ-
สมฺปปาทนยลกฺขณภทา.

เป็นอดีตและอนาคตไปสู่นัยด้วย. ประเภท
แห่งสัจจะมีทุกข์เป็นต้น ประเภทแห่ง
ปฏิจสมุบาท มีปฏิจสมุบาทที่เป็นอนุโลม
เป็นต้น ประเภทแห่งนัยมีเอกัตนัยเป็นต้น
และประเภทแห่งลักษณะ มีอนิจจตาเป็นต้น
ชื่อว่า ประเภทแห่งสัจจะ ปฏิจสมุบาทนัย
และลักษณะ.

ปฏิจฺจสมฺปปาทกุกฺกเณเนว เจตฺถ ปฏิจฺจ-
สมฺปปฺนฺนธฺมานมฺปิ กถณฺ, เตสฺมฺปิ อตฺตโน
ผลํ ปติ ปฏิจฺจสมฺปปาทภาวโต.

ก็ในที่นี้ ท่านถือเอาแม้ปฏิจสมุบันธรรม
ด้วยศัพท์ว่า ปฏิจสมุบาทนั่นเอง เพราะ
ความที่ปฏิจสมุบันธรรม แม้เหล่านั้น ก็ได้
อาศัย คือ อิงอาศัย ผลของตนเกิดขึ้น.

๑๒๖. ยฺนฺติ กรเณ ปจฺจตฺตวณฺ, เยน ณาณนาติ อตฺถํ วทฺนฺติ. ยฺนฺติ วา
กิริยาปรามสนฺ. ขฺนฺธานํ สมฺทยํ ปฺสฺสตี,
ขฺนฺธานํ นิโรธํ ปฺสฺสตีติ เอตฺถ ยฺเทตฺ
ทสฺสนนฺติ อตฺถโต. ยํ ปฺนาติ เอตฺถาปิ
เอเสว นโย.

๑๒๖. บทว่า ยํ เป็นปฐมาวักตติลง
ในกระณะ ท่านอาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าว
เนื้อความว่า เท่ากับ เยน ณาณณ แปลว่า
ด้วยญาณใด. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ยํ เป็น
กิริยาปรามาสน์. ความว่า ความเห็นนี้ใด
ในคำนี้ว่า โยคี เห็นความเกิดขึ้นแห่งขันธ
ทั้งหลาย เห็นความดับแห่งขันธทั้งหลาย.
แม้ในบทว่า ยํ ปฺน นี้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

๑๒-๑-๑๑

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๖๒ พระปรมาภิไธยสุลา วิสุทธิมรรคมหาภูิกา (๒๐. พรรณนามัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ

เอตถ จ ยถา อวิชชาทิสมฺหณโรธโต ก็ในอธิการนี้ ท่านพระธรรมเสนาบดี-
ขุณฺธานํ สมฺหณโรธสฺส อณฺฺตคฺคา "อวิชชา- สารูปฺตร ได้กระทำความต่างแห่งถ้อยคำ
สมฺหยา รูปสมฺหโย"ติอาทิวจฺนเกโท กโต, เป็นต้นว่า "ความเกิดขึ้นแห่งรูปย่อมมี
น เหวํ นิพฺพตฺติวิปริณามลกฺขณฺเหติ ขุณฺธานํ เพราะความเกิดขึ้นแห่งอวิชชา" ดังนี้
อุทยพฺพยสฺส เกโท อตฺถิ อภินฺนาธกรณคฺคาติ เพราะความดับ ความเกิดขึ้น แห่งชั้น
"นิพฺพตฺติลกฺขณฺวิปริณามลกฺขณานิ ปสฺสนฺโต ทั้งหลาย เป็นอย่างอื่นจากความดับแห่ง
ขุณฺธานํ อุทยพฺพเย^๑ ปสฺสตี"ติ วจฺนเกทํ ความเกิดขึ้น แห่งอวิชชาเป็นต้น ฉนฺใด
อกตฺวาว วุตฺตํ. ความต่างแห่งความเกิดขึ้น และความ

เชื่อมไปแห่งชั้นทั้งหลาย ด้วยลักษณะที่
เกิดขึ้นและลักษณะที่แปรไป เพราะมี
อธกรณฺะไม่ต่างกันจะมีเหมือนฉนนัน ก็หา
มิได้ เพราะเหตุฉนนัน ท่านอาจารย์จึงกล่าว
ไว้ มิได้กระทำความต่างแห่งถ้อยคำเลย
ว่า "เมื่อเห็นลักษณะที่เกิดขึ้นและลักษณะ
ที่แปรไป ย่อมเห็นความเกิดขึ้นและความ
เชื่อมไปแห่งชั้นทั้งหลาย" ดังนี้.

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๗๙, ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๔.

^๒ อุทยพฺพยํ.

อุปตติกขณเยว หิตี หิ-สทโท เหตุอุโต. ยสุมา อุปาทกขณเยว นิพุตติลกขณ, ภงกขณเยว จ วิปริณามลกขณ, ตสุมา ตานิ ปัสสนุโต ขณโต ขนุธาน อุทฺทพฺเพ ปัสสติ นามาติอาทีนา^๑ วุตฺตเมวตถ ปากฏตร กโรติ.

หิ-คัพฺพ ว่า อุปตติกขณเยว หิ มีเหตุเป็น อรรถ. ท่านอาจารย์ย่อมกระทำเนื่อความ ที่กล่าวไว้ด้วยคำมีอาทิว่า ลักษณะที่เกิดขึ้น ย่อมมีในอุปาทขณะนั้นเอง และลักษณะที่ แปรไป ก็ย่อมมีในภังคขณะนั้นเอง เพราะ เหตุใด เพราะเหตุนั้น โยคี เมื่อเห็น ลักษณะที่เกิดขึ้นและลักษณะที่แปรไปเหล่านั้น จึงชื่อว่า ย่อมเห็นความเกิดขึ้น และความ เสื่อมไปแห่งขั้นทั้งหลายโดยขณะ ตั้ง นั้นเอง ให้ปรากฏยิ่งขึ้น.

๑๖๑. อิจฺจสฺเสวนฺติ เอตฺถ อิตฺติ- สทโท เหตุอุโต. ยสุมา "อวิชา- สมุทฺยา"ติอาที ปจฺจยโต ขนุธาน อุทฺทพฺเพ ทสฺสน, "นิพุตติลกขณ"ติอาที ขณโต, ตสุมาติ อุโต. อุสฺสาติ โยคิน. เอวนฺติ วุตฺตปฺการปฺรามสน. เย ปน "อิจฺจสฺส ปจฺจยโต"ติ ปจฺนฺติ, เตส อิตฺติ วุตฺตปฺการปฺรามสน.

๑๖๑. อิตฺติ-คัพฺพ ในบทว่า อิจฺจสฺเสว นี้ ก็มีเหตุเป็นอรรถ. ความว่า คำว่า "เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิชา" เป็นต้น เป็นการเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อม ไปแห่งขั้นทั้งหลายโดยปัจจัย คำว่า "ลักษณะที่เกิดขึ้น" เป็นต้น เป็นการเห็น ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งขั้น ทั้งหลาย โดยขณะ เพราะเหตุใด เพราะ

^๑ ฉ. นามาติ ย โปนาติอาทีนา.

สมเด็จพะเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เหตุ^{นั้น}. บทว่า อัสส โยค โยคิโน. บทว่า เอว เป็นคำระบุดึงประการที่ได้กล่าวแล้ว. ส่วนอาจารย์เหล่าใด ย่อมกล่าวว่า "อิจฺจสฺส ปจฺจยโต" บทว่า อิติ ของอาจารย์เหล่านั้น เป็นคำระบุดึงประการที่ได้กล่าวแล้ว.

ชนกาวโพธโตติ ชนุธานี ชนกสฺส อวิชาทีปจฺจยสฺส อวพฺชณโต. ชาติ- ทุกขาวโพธโตติ ชาติสงฺขาตสฺส ทุกขสฺส อวพฺชณโต. ทุกขสจฺจ ปากรุ โทติ เอกเทศสฺสเนน ปพฺพตสมุทฺทาทีทสฺสนกาน วีย. มรณทุกขาวโพธโตติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย.

คำว่า เพราะมาหยั่งรู้ปัจจัยผู้ให้เกิด ความว่า เพราะมาหยั่งรู้ปัจจัยมีวิชา เป็นต้น ผู้ให้เกิดชั้นทั้งหลาย. คำว่า เพราะหยั่งรู้ชาติทุกข คือ เพราะหยั่งรู้ทุกข กล่าวคือความเกิด. ชื่อว่า ทุกขสจฺจเป็นอัน ปรากฏ ก็ด้วยการเห็นส่วนเดียว เหมือนอย่างการเห็นของพวกที่เห็นภูเขาและสมุทร เป็นต้น. แม้ในคำว่า เพราะหยั่งรู้มรณทุกข นี้ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

"ปจฺจยานูปปาเทน"ติ เอเตน ปจฺจยาน อนูปปาทนิโรธ อิธ ปจฺจยนิโรธติ ทสฺเสติ. ปจฺจยวตฺตติ ปจฺจยโต อุปฺปชฺชนกาน. ยณฺจสฺส อุทฺยพฺพยทสฺสนนฺติ

ด้วยคำว่า "เพราะความไม่เกิดขึ้นแห่ง ปัจจัย" นี้ ท่านอาจารย์ย่อมแสดงว่า ความดับโดยไม่เกิดขึ้นแห่งปัจจัยทั้งหลาย เป็นความดับแห่งปัจจัยในที่นี้. คำว่า แห่งสิ่ง

คุณนุรักษ์นี้ ศิริสัมพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยี่ อสฺส โยคิโน ปจฺจยโต จ ชณฺโต จ มีปัจจัยทั้งหลาย คือ แห่งสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น
 อุทยพฺพยานํ ทสฺสนํ. ตตฺถ อสมฺโมโห, แต่ปัจจัย. หลายบทว่า ยณฺจสฺส อุทยพฺพ-
 ตปฺปธานो वा วิตฺกุกาธิธมฺมปฺปญฺโซ. ทสฺสนํ แปลความว่า การเห็นความเกิดขึ้น
 และความเสื่อมไปทั้งโดยปัจจัย และโดย
 ขณะแห่งโยคินั้น อันใด. ในการเห็นนั้น
 ก็มีอสมฺโมหะ หรือมีกองธรรมมีวิตกเป็นต้น
 -อันมีอสมฺโมหะนั้นเป็นประธาน.

มคฺโควายํ โลกิโกติ นียฺยานานุโลมโต คำว่า อันนี้เป็นโลกิยมรรค ความว่า อันนี้
 โลกิโก มคฺโค เอวายํ. อิตฺติ ตสฺมา เป็นโลกิยมรรค โดยอนุโลมแก่การออกไป
มคฺคสจฺจํ ปากฺกํ โหติ สภาวาวโพธโต. จากวิภูฏะ. อิตฺติ แปลว่า เพราะเหตุนี้
 เตนวาท^๑ "ตตฺร สมฺโมทวิฆาตโต"ติ, มรรคสจฺจก็เป็นอันปรากฏ เพราะหยั่งรู้
 ตทงฺควเสนาติ อตฺถโธ. สภาวะ. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "เพราะกำจัดอสมฺโมหะในมรรค
นั้นเสียได้" อธิบายว่า กำจัดได้ด้วยอำนาจ
 ตทงฺคปทาน.

อถวา ยถาวุตฺโต สมฺมาทิฏฺฐิสงฺขาโต มคฺโค อีกอย่างหนึ่ง มรรค กล่าวคือ สัมมาทิฐิ
 อริยมคฺคสฺส อุปายภูโต อสมฺโมทสฺภาโว ตามที่ได้กล่าวแล้ว เป็นอุปายแห่งอริยมรรค
 อตฺตทานมฺปิ ปกาเสติ ปทีโป วิทยาติ มคฺคสจฺจํ มืออสมฺโมหะเป็นสภาพ ๕ ย่อมประกาศแม้

^๑ ฉ. เตนวาท.

ปากฎ โทติ. สุวาย ปากฎภาโว ตนเอง เหมือนตั้งประทับ เพราะเหตุนี้
โมณฑการวิธมนเนนาติ อาท "ตตร มรรคสัง จึงเป็นอันปรากฏ. ภาวะที่ปรากฏ
สมโมทวิฆาตโต"ติ. นั้นแล้ว ก็ด้วยการกำจัดความมืดมนคือ

โมทะ เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"เพราะกำจัดสัมโมทะในมรรคนั้นเสียได้".

๑๒๘. "อวิชาปจฺจยา"ติอาทโก
อนุโลโม ปฏิจฺจสมุปฺปาโท ปวตฺติยา
อนุโลมโต? "อวิชาสมุทฺทยา"ติอาทินา
อวิชาทีสุ สนฺเตสุติ อยมตฺโถ วุตฺโตติ อาท
"อิมสมิ สติ อิทฺ โทตีติ อวโพธโต"ติ.

๑๒๘. ปฏิจสมุปบาทว่า "อวิชา-
ปจฺจยา" เป็นต้น ชื่อว่า อนุโลมปฏิจ-
สมุปบาท เพราะคล้อยตามแก่ความเป็นไป.
ด้วยคำว่า "ด้วยความเกิดขึ้นแห่งอวิชา
เป็นต้น" ท่านกล่าวความข้อนั้นว่า เมื่อธรรม
ทั้งหลายมีอวิชาเป็นต้น มีอยู่ เหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะหยั่งรู้ว่า เมื่อ
สิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี".

ปวตฺติยา วิโลมนโต "อวิชาเยเตว
อเสสวिरากนิโรธา"ติ อาทโก ปฏิโลโม
ปฏิจฺจสมุปฺปาโท. เต จ สงฺขตา
ปฏิจฺจสมุปฺปนา "ชรามรณํ ภิกฺขเว อนิจฺจํ

ปฏิจสมุปบาทว่า "อวิชาเยเตว อเสส-
วिरากนิโรธา" เป็นต้น ชื่อว่า ปฏิโลม-
ปฏิจสมุปบาท เพราะย้อนถอยแก่ความ
เป็นไป. และสังขตธรรมเหล่านั้น ก็เป็น

๑ จ. อนุโลมนโต.

สงขตํ ปฏิจฺจสมุပ္ปนฺน^๑ติอาทิวจฺนโต. ปฏิจฺจสมุပ္ปนฺนํแล เพราะพระบาลี
 ปฏิจฺจสมุပ္ปนฺนสฺส จ ปากฺกตา ปจฺจยา- เป็นต้นว่า "คฺกูรภิกษุทั้งหลาย ชราและ
 การปากกฺตาย เหว "อิมสฺเสตํ ผลนฺ"ติ มรณะ เป็นของไม่เที่ยง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง
 อวโพธโต. อาศัยกันเกิดขึ้น" ดังนี้. ก็ความที่ปฏิจ-
 สมุပ္ปนฺนธรรมเป็นสิ่งที่ปรากฏ ก็เพราะความ
 ปรากฏโดยปัจจัยการนั่นเอง เพราะหยั่งรู้
 ว่า "นี้เป็นผลของสิ่งนี้".

๑๖๘. ปุริมปุริมานํ นิโรโธ
 อุตฺตรุตฺตรานํ อูปาทานุพนฺโตติ อยมตฺถ
 ปจฺจยโต อุตฺตทสฺสเนน สีชฺฌมาโน
 เอกตฺตณฺยาธิกมา ยโท. ยโต "โส เหว
 กโรติ ปฏิสฺสเวเตตี^๒ติอาทิวหารสิทฺธิยา
 อจฺเจทสิทฺธิยา อโนกาสตา. เตนาท
 "เหตุผลสมุพฺน เชนา"ติอาทิต.

๑๖๘. ความข้อนีว่า ความดับของสิ่ง
 ทั้งหลาย ก่อน ๆ ติดตามการเกิดของสิ่ง
 ทั้งหลายที่เหนือ ๆ ขึ้นไปดังนี้ สำเร็จได้
 ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยปัจจัย ย่อม
 มีได้ด้วยการเข้าใจเอกัตตณฺย. เพราะว่
 ความสำเร็จแห่งโวหารที่ว่า "คนอื่นทำ
 คนอื่นเสวย" ดังนี้เป็นต้น ไม่เป็นโอกาสแก่
 อจฺเจทสิทฺธิ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "ด้วยการสัมพันธ์กันแห่งเหตุและ
 ผล" ดังนี้เป็นต้น.

^๑ ส. นิ. ๑๖/๓๑.

^๒ ม. ยโต "อญฺโณ กโรติ อญฺโณ
 ปฏิสฺสเวทยตี"ติ,

คุณอนุรักษ์ นิธิสัมพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฺขารา ขณฺเ ขณฺเ อฺปฺปชฺชนฺตํ อยมตฺโถ
ขณฺโตะ อฺหยทสฺสเนน สีขณฺมาโน นานคฺต-
นยาธิกมาย โหติ. ยโต ปจฺจย-
ปจฺจยฺยบฺพนานํ สภาวเกทาวโพธโต "โส
กโรติ, โส ปฏิสฺสเวทยตี" ตีอาทินยฺยปวตฺตตาย
สสฺสททิจฺฉยา อโนกาสตา. เตนาท
"ขณฺโตะ อฺหยทสฺสเนนา" ตีอาทิ.

ความข้อนี้นี้ว่า สังขารทั้งหลาย ย่อมเกิดขึ้น
ทุก ๆ ขณะ คั้งนี้ สำเร็จด้วยการเห็น
ความเกิดขึ้นโดยขณะ ย่อมมี เพราะเข้าใจ
นานัตนัย. เพราะไม่เป็นโอกาสแก่สัสสตทิจฺฉิ
อันเป็นไปโดยนัยมีอาทิวา "ผู้้นทำ ผู้้น
เสวย" เพราะการหยั่งรู้ความต่างแห่ง
สภาวะของปัจจัยธรรม และปัจจัยบับันธรรม
ทั้งหลาย. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดย
ขณะ" คั้งนี้เป็นคั้ง.

ปจฺจยโต อฺหยพฺพทสฺสเนน ปจฺจเย สติ
ผลสฺส ภาโว, อสติ อภาโวติ อิมสฺส
อตฺถสฺส สิทฺธิยา อตฺถิตามตฺเตเนว เต
ธมฺมา การณฺติ อฺพฺยาปารนโย ปากโฏ
โหติ. ยโต อตฺตทิจฺฉยา อโนกาสตา
วสวตฺติตาย อลพฺภเนยฺยโต. เตน วุตฺตํ
"ธมฺมานน" ตีอาทิ. อวสวตฺติกาโว
ปฺรายนฺตตฺตา, สํ จ สปฺปจฺจยตาย

ด้วยการเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อม
ไปโดยปัจจัย อฺพฺยาปารนโย ก็เป็นอันปรากฏ
ว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นเหตุ โดยเพียงแต่
ความมีเท่านั้น เพราะความสำเร็จแห่ง
ความข้อนี้นี้ว่า เมื่อปัจจัยมี ผลก็มี เมื่อไม่มี
ผลก็ไม่มีคั้งนี้. เพราะไม่เป็นโอกาสแก่
อตฺตทิจฺฉิ เพราะไม่พึงได้ภาวะที่ธรรมเป็นไป
ในอำนาจ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง

๑ ส. น. ๑๖/๒๔.

เวทิตพพา.

กล่าวว่า "เพราะหยั่งรู้ความที่ธรรมทั้ง-
หลาย เป็นสภาพไม่เป็นไปในอำนาจ"
เป็นต้น. ภาวะที่ธรรมเป็นสภาพไม่เป็นไป
ในอำนาจ ก็คือความเป็นธรรมที่เนื่องด้วย
ธรรมอื่น ก็ความเป็นธรรมที่เนื่องด้วยธรรม
อื่นนั้น ฟังทราบเพราะความเป็นธรรมที่มี
ปัจจัย.

ปัจจุยโต อุทยทสฺสเนน เตหิ เตหิ ปจฺจเยหิ
อิมะ ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปชฺชมานา^๑
ปจฺจยानุรูปเมว อุปฺปชฺชนฺตฺติ เหตุผลสฺส
เหตุอนุรูปโต สิทธิยา อภิริยทิจฺจยา
อนิภาสตาวาติ อาท "ปัจจุยโต ปนา"ติ-
อาหิ. สติ การณ กุโต อภิริยวาโท.
กโรตฺติ หิ การณ.

ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยปัจจัย ก็ไม่
เป็นโอกาสแก่อภิริยทิจฺจที่เคี้ยว เพราะผล
แห่งเหตุสำเร็จโดยสมควรแก่เหตุว่า ธรรม
เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทั้งหลายนั้น ๆ
และเมื่อเกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นตามสมควรแก่
ปัจจัย นั้นเอง เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "อนึ่งแล้ว ด้วยการเห็นการ
เกิดขึ้นโดยปัจจัย" ดังนี้เป็นต้น. เมื่อ
การณมี อภิริยวาทะ จะมีมาแต่ไหน.
ก็ธรรมชาติ ชื่อว่า การณ เพราะมี
ความหมายว่ากระทำ.

^๑ ฉ. อุปฺปชฺชมานา.

เวทิตพพา.

กล่าวว่า "เพราะหยั่งรู้ความที่ธรรมทั้ง-
หลาย เป็นสภาพไม่เป็นไปในอำนาจ"
เป็นต้น. ภาวะที่ธรรมเป็นสภาพไม่เป็นไป
ในอำนาจ ก็คือความเป็นธรรมที่เนื่องด้วย
ธรรมอื่น ก็ความเป็นธรรมที่เนื่องด้วยธรรม
อื่นนั้น ฟังทราบเพราะความเป็นธรรมที่มี
ปัจจัย.

ปัจจุยโต อุทยทสฺสเนน เตหิ เตหิ ปจฺจเยหิ
อิมะ ฐมมา อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปชฺชมานาว^๑
ปจฺจยानุรูปเมว อุปฺปชฺชนฺตฺติ เหตุผลสฺส
เหตุอนุรูปโต สิทธิยา อภิริยทิจฺจยา
อนิภาสตาวาติ อาท "ปจฺจยโต ปนา"ติ-
อาทิ. สติ การณ กุโต อภิริยวาโท.
กโรตฺติ หิ การณ.

ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยปัจจัย ก็ไม่
เป็นโอกาสแก่อภิริยทิจฺจที่เดียว เพราะผล
แห่งเหตุสำเร็จโดยสมควรแก่เหตุว่า ธรรม
เหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นด้วยปัจจัยทั้งหลายนั้น ๆ
และเมื่อเกิดขึ้น ก็ย่อมเกิดขึ้นตามสมควรแก่
ปัจจัย นั้นเอง เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "อนึ่งแล้ว ด้วยการเห็นการ
เกิดขึ้นโดยปัจจัย" ดังนี้เป็นต้น. เมื่อ
การณมี อภิริยวาทะ จะมีมาแต่ไหน.
ก็ธรรมชาติ ชื่อว่า การณ เพราะมี
ความหมายว่ากระทำ.

^๑ ฉ. อุปฺปชฺชมานา.

๑๗๐ พระปรมาภิไธยสุลา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา (๒๐. พรรณนามัคคามัคคณายทสสนวิสุทธิ

๑๓๐. ปจฺจยโต อุกฺขมํ ปสฺสโต
ปจฺจเย สติ สภาเว สติ ผลสฺส สมฺภโวติ
อตุตฺถิตามตฺเตน อุกฺการกตาคิ สงฺขตานิ
นิริหิตา, อสฺสิจิ อภาโวติ ปจฺจยาริณ-
วุตฺติตา จ วิณฺญายมานา อตฺตสฺสอณฺตํ
วิภาเวตฺติ อาท "ปจฺจยโต จสฺส ๗เปฯ
ดาวโพธโต"ติ.

๑๓๐. เมื่อโยคีเห็นความเกิดขึ้นโดย
ปัจจัย ภาวะที่สังขตธรรมทั้งหลายไม่
เคลื่อนคลาด เพราะความเป็นธรรมที่เป็น
อุปการะกันโดยเพียงความมียู่ที่ว่า เมื่อมี
ปัจจัย เมื่อมีสภาวะ ผลจึงจะมีขึ้นได้ ที่โยคี
เข้าใจอยู่ และความเป็นธรรมที่มีความเป็น
ไปอาศัยปัจจัยว่า เมื่อไม่มีปัจจัย ไม่มี
สภาวะ ผลก็ไม่มี ดังนี้ ที่โยคีเข้าใจอยู่ย่อม
ยังอตฺตสฺสอณฺตาคิให้แจ่มแจ้งได้ เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อนึ่ง ด้วยการ
เห็นความเกิดขึ้น โดยปัจจัยอันตลลักษณะ
ก็เป็นอันปรากฏแก่โยคินั้น เพราะหยั่งรู้
ความที่ธรรมทั้งหลายเป็นสภาพ มีความเป็น
ไปเนื่องด้วยปัจจัยโดยไม่เคลื่อนคลาด".

อนิจฺจลกฺขณํ ปากฺกํ โหติ ขณโต อุกฺขมพฺพ-
ทสฺสเนน สงฺขารานํ อุกฺขมพฺพปริจฺฉินฺนตาย^๑
วิณฺญายมานตฺตา. เตนาท "เหตุว่า

อนิจจลักษณะย่อมเป็นอันปรากฏ เพราะโยคี
เข้าใจความที่กำหนดไว้ โดยความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไป แห่งสังขารทั้งหลาย

^๑ ฉ. อุกฺขมพฺพโต ปริจฺฉินฺนตาย.

คุณนุรักษ์ ศิริสัมพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภาวา โพธโต^๑ติ. อุปัชฌิตฺวา นिरุชฺฌณฺณฺหิ
หุตฺวา อภาโว. ปุพฺพนฺตฺวา ปรนฺตฺวิเวโก
อตีตนาถคภาวสุณฺณตา.

โดยการเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
โดยขณะ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "เพราะหยั่งรู้ความที่ธรรมทั้ง-
หลายเป็นสภาพมีแล้วก็ไม่มี". ก็ความ
เกิดขึ้นแล้วดับไป ชื่อว่า ความมีแล้ว
ก็ไม่มี. ความว่างเปล่าทั้งในส่วนก่อนและ
ส่วนหลัง ได้แก่ ความว่างเปล่าแห่งภาวะ
ทั้งอดีตและอนาคต.

น หิ สงฺขารา ชนฺตฺตยโต ปุพฺเพ, ปจฺจ
จ วิชฺชนฺติ, ตสฺมา ปุพฺพนฺตฺวา ปรนฺตฺวิเวกา-
โพธโตติ อาทิตฺตวณฺตฺตวาปฏิเวธโตติ
อตุโณ. ทุกฺขลกฺขณฺมปิ ปากฺกั โหติ
อุทยัพพทสฺสเนนาติ สมฺพนฺโธ.

ด้วยว่า สังขารทั้งหลาย จะมีอยู่ก่อนและ
หลังขณะทั้ง ๓ ก็ทรมได้ เพราะเหตุนี้
คำว่า เพราะหยั่งรู้ความว่างเปล่าทั้งใน
ส่วนก่อนและส่วนหลัง จึงมีความว่า เพราะ
แห่งตลอดความที่ธรรมทั้งหลาย เป็นสภาพ
มีเบื้องต้นและที่สิ้นสุด. เชื่อมความว่า แม้
ทุกขลักษณะก็เป็นอันปรากฏ ด้วยการเห็น
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป.

อุปัชฌิตฺวา ภิชฺชนฺตา สงฺขารา อุปัทา โต
อุทฺธ ชราภงฺกาวตฺถนฺตรูปฺตฺติยา^๑ นिरนฺตร

สังขารทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วแตกไปอยู่ ย่อม
ถูกเบียดอยู่ ไม่มีระหว่างที่เดียว เพราะ

^๑ ก. ชราภงฺกาวตฺถนฺตรูปฺตฺติยา.

วิพาริยนเตว. สา จ เนลั วิพาริยมาณา หลังจากเกิดขึ้น ก็ถึงระหว่างการตั้งลงใน
สมมา อุทยพพยทลัสเสน วิภูตา โทตีติ อาห ความแก่และความแตกดับ. ก็ความที่สังขาร
"ทุกข ๆเปฯ โพรโต"ติ. เหล่านั้น เป็นสภาพถูกเบียนอยู่นั้น ย่อมเป็น
อันแจ่มชัด ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นและ
ความเสื่อมไปโดยชอบ เพราะเหตุนั้น ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "ทั้งทุกขลักษณะ ก็เป็น
อันปรากฏ เพราะหยั่งรู้ความถูกบีบคั้น ด้วย
ความเกิดและความเสื่อม" ดังนี้.

สภาวะลกขณมปีติ อุทยพพยทลัสเสน น คำว่า แม้สภาวะลักษณะ ความว่า
เกวลั อนิจจทุกขลกขณเมว, อถ โข ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
ปจวีฬสสาทีนั กกขพฬุสนาทีสณนิตั สภาว- จะปรากฏเฉพาะแต่อนิจจลักษณะ และทุกข-
สงขาคั ลกขณมปี ปาทุภาววิทุธ^๑ ลักษณะอย่างเดียวกันเท่านั้น ก็หามิได้ โดย
สภาวะววจฉินนั ปากกั โทติ. เตนาท ที่แท้ ย่อมปรากฏ แม้ลักษณะ กล่าวคือ
"อุทยพพยปริจฉินนาวโพรโต"ติ. สภาวะ ที่หมายรู้กันมีการถูกค้ำองที่ทหาย.
เป็นต้นแห่งผัสสะของปฐวีเป็นต้น ซึ่งเจาะ
ไว้ด้วยความเป็นผล ตัดลงโดยสภาวะ.
ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า

^๑ ฉ. ปากภาววิทุธ, ม. ปากกภาววิทุธ.

"เพราะหยั่งรู้ความเป็นธรรม ที่กำหนดไว้ ด้วยความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป".

สภาวลฺกขณฺเหติ สภาวสณฺณิเต ลกฺขณฺเ, คำว่า ในสภาวลฺกษณฺ คือ ในลักษณะที่
ตํคํธมฺมลกฺขณฺเ? สังขตลกฺขณฺสฺส ตา- หมายถึงกันว่าสภาวะ ได้แก่ ในการกำหนด
กาลิกตตฺมปฺตี อุปฺปาทาหิสังขตลกฺขณฺสฺส ธรรมนั้น ๆ. คำว่า แม้ความที่สังขตลักษณะ
อุปฺปาทกฺขณฺหาทิปริตฺตกาลิกตาปี ชนฺนตรา- เป็นธรรมเป็นไปชั่วคราว ความว่า แม้ความ
นวุจฺจานโต ตสฺส. เตนาท "อุทฺถ- ที่สังขตลักษณะมีความเกิดขึ้นเป็นต้น ก็เป็น
ลกฺขณฺเ"ติอาทิ. อุทฺถพฺพยมตฺตคฺคฺกทณฺณเจตฺถ ไปชั่วคราวนี้ค่น้อย มีอุปาทขณะเป็นต้น
อุทฺถพฺพยทสฺสนวเสเนว อิมสฺส ณานสฺส เพราะสังขตลักษณะนั้นมีได้ตั้งลงในระหว่าง
ปวตฺตนโต, น จิตฺติกฺขณฺสฺส อภาวา. แห่งขณะ. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง

กล่าวคำเป็นต้นว่า "ในขณะที่เกิดขึ้น".
ก็การใช้ศัพท์เพียงความเกิดขึ้น และความ
เสื่อมไป ในที่นี้เพราะญาณนี้เป็นไปด้วย
อำนาจเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
มิใช่เพราะไม่มีจิตฺติขณะ.

๑๓๑. น เกวลณฺจ นิจฺจนฺวา, อถ
โข ปริตฺตกาลญฺจายิโน. กถนฺติ อาท

๑๓๑. อนึ่ง ใช้แต่มันปรากฏเป็น
ของใหม่เป็นนิตยฺเท่านั้นห้ามมิได้ โดยที่แท้

๑ ฉ. ตํคํธมฺมานํ สลกฺขณฺเ.

"สุริยัคคมเน"ติ. ตตถ อุตเก ทนุเพน มัณยังปรากฏเป็นของตั้งอยู่ ชั่วกาลนิดหน่อย
กตเลขา อุตเก ทนุตราชี. โดยปรกติ. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "เมื่อ
ดวงอาทิตย์ขึ้น" ดังนี้ เพื่อจะเลี้ยงปัญหาว่า
เป็นอย่างไร. ในบรรดาคำเหล่านั้น รอยที่
ท่อนไม้ทำไว้ในน้ำ ชื่อว่า รอยไม้ในน้ำ.

อุสสาวพินทุอาทโย ปณจ กิจจาปี อุตฺตรุตฺตริ ตัวอย่างทั้ง ๕ มี หยาดน้ำค้าง เป็นต้น ท่าน
อติปริตฺตภูจายิภาวทสฺสนคฺถ์ นิทสฺสีตา, อาจารย์แสดงไขไว้ เพื่อแสดงภาวะเป็น
ตถาปี เต ทนฺธนิโรธา เอว นิทสฺสีตา, ธรรม มีความตั้งอยู่ชั่วกาลนิดหน่อยอย่างยิ่ง
ตโตปี ลหุตรนิโรธคฺตา สงฺขารานํ. ตถา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แม้โดยแท้ แม้ถึงอย่างนั้น
หิ คมนสฺสาทานํ เทวปฺตฺตานํ เทญฺสุ- ตัวอย่างเหล่านั้นที่ท่านแสดงไขไว้ก็ยังดับช้า
ปริยาเยน ปฏิมุขํ ธาวนฺตานํ สีรสี, ปาเท อยู่นั่นเอง เพราะสังขารทั้งหลายมีความดับ
จ พนฺธขุรธาธา สนนฺิปาตโตปี สีฆตโร รวดเร็วยิ่งไปกว่านั้น. จริงอย่างนั้น
รูปธมฺมานํ นิโรโธ วุตฺโต, ปเคว ท่านกล่าวความดับแห่งรูปธรรมทั้งหลาย ที่
อรูปธมฺมานํ. รวดเร็วยิ่ง แม้ว่าการรวมตัวของสายน้ำ
ซึ่งคมคฺจมีคโกนซึ่งติดอยู่ที่เคียรและบาทของ
เทพุตรทั้งหลายผู้พอใจในการไป ซึ่งกำลัง
วิ่งสวนไปทั้งด้านบนและด้านล่าง จะป่วย
กล่าวไปไยถึงความดับ แห่งอรูปธรรมทั้ง-
หลายเล่า.

หม่อมหลวงศรีฟ้า มหาวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น เกวลํ นิจฺจนวา, นาปิ ปริตฺตกาลญฺจา-
 ยิโนว, อถ โข อสารา. กถนฺติ อาท
 "มายา"ติอาที. มายาทโย หิ มถิอาทิวเสณ
 ทิสฺสमानา อตฺสภาวตาย อสารา. ตตฺถ
 มนุโศสถภาวิตา^๑ อินฺทชาลาทิกา มายา.
 มิคตณฺทิกา มรีจิ. สุปินเมว สุปินนฺต.
 มถฺทลากาเรน อาวิชฺฌิมานํ อลาตเมว
อลาตจกฺก. คนฺธพฺพเทวปฺตฺตานํ ก็ฬินิจฺจา-
 วเสณ นกรํ วีย อากาเส อุปฺภูจฺจามตฺตํ
คนฺธพฺพนกร.

อนึ่ง ไซ้แต่มันปรากฏเป็นของใหม่เป็นนิตย
 เท่านั้นหามีได้ ทั้งมันปรากฏเป็นของตั้งอยู่
 ชั่วกาลนิคหน้อยโดยปรกติ ก็หามีได้ โดย
 ที่แท้ มันเป็นของไม่เป็นสาระ. ท่าน
 อาจารย์กล่าวคำว่า "มายา" เป็นต้น เพื่อ
 จะเลียงคำถามว่า เป็นอย่างไร.
 ความจริง มายา เป็นต้น ที่ปรากฏโดย
 เป็นแก้วมณี เป็นต้น ชื่อว่า ไม่เป็นสาระ
 เพราะไม่มีสภาพเป็นดังนั้น. ในข้อนั้น กล
 เป็นต้นที่เกิดด้วยมนต์และโอสถ ชื่อว่า
มายา. พยับแดด ชื่อว่า มรีจิ. สุปิน
 นั้นเอง เป็น สุปินนฺต แปลว่า ความผัน.
 คุ้นพื้นที่แกว่งเป็นวงกลม ชื่อว่า ล้อไฟ.
 เมืองที่เพียงปรากฏขึ้นในอากาศ เหมือน
 อย่างเมืองที่มีด้วยอำนาจความปรารถนาจะ
 เล่น ของพวกคนธรรพเทพบุตรทั้งหลาย
 ชื่อว่า เมืองคนธรรพ.

^๑ ฉ. มนุโศสธ...

เอตตาวตาคิ ยวายั "ชาติ รูปี
ปัจจุปนุนน"^๑ติอาทิ ปาพินยานุสาเรน,
"ยงกิลจึ รูปี อตีตานาคตปัจจุปนุนน"^๒ติ-
อาทิ ปาพินยานุสาเรน วา ยาว
อุททยพพยปฏิเวธา ภาวนาวิธิ อารทุโธ,
เอตตาวตาคิ. กลาปสมมสนาทีโกปี ทิ
สพโพ ภาวนาวิธิ อุททยวณณุปาทนสุเสว,
น ปริสปริสริกรพนุโธติ.^๓

บทว่า เอตตาวตาคิ ความว่า ภาวนา
วิธิที่เริ่มไว้ตามแนวแห่งนัยพระบาลี มีคำว่า
"รูปที่เกิดแล้วเป็นปัจจุบัน" ดังนี้ เป็นต้น
หรือตามแนวแห่งนัยพระบาลีว่า "รูปอย่าง-
ใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต อนาคต และ
ปัจจุบัน" ดังนี้ เป็นต้น จนถึงการแทงตลอด
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป นี้ใด ด้วย
ภาวนาวิธิเพียงเท่านั้น. ก็ภาวนาวิธิทั้งหมด
แม้มีกลาปสมมสนะเป็นต้น ย่อมมีแก่การ
เกิดขึ้นของอุททยพพยญาณเท่านั้น มิใช่เป็น
การผูกมือในสรีระโคจรอบของบริษัทเท่านั้น
แล.

วยธมฺมเมวาคิ ภิชฺชนสภาวเมว. วย
อุเปติ อุตฺตโน ธมฺมตาย. ยํ ทิ อุปกุกเมน
วินสฺสตีติ วุจฺจติ, ตมฺปิ อุตฺตโน ธมฺมตาย
เอว วินสฺสตีติ อเหตุกตฺตา วินาสฺสตี.

คำว่า สิ่งที่มีความเสื่อมเป็นธรรมคานั้นเอง
คือ สิ่งที่มีความแตกไปเป็นสภาพนั้นเอง.
ย่อมเข้าถึงความเสื่อม โดยธรรมคา
ของตน. ก็สิ่งใด ท่านกล่าวว่าจะหายไป

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๘, ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๓.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๔๑๑, ๔๓๓. ม. ม. ๑๓/๑๓๕.

ม. อุ. ๑๔/๑๐๕, ๑๐๗. ขุ. ป. ๓๑/๗๗,
ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๑.

^๓ ม. ปริสปริสริกรพนุโธ.

หม่อมหลวงศรีฟ้า มหาวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุปกุณฺมเหตุ ปน วิสทิสฺสุปาโท โหติ. ด้วยความเข้าไปทำลาย แม้สิ่งนั้น ก็ชื่อว่า
 จีบหายไปโดยธรรมชาติของตน เพราะความ
 จีบหายไปไม่มีเหตุ. ก็เหตุแห่งความ
 พยายามมีความเกิดขึ้นต่างกัน.

อิมินา อากาเรนาติ "ยงฺกิลฺลิจิ สมุทฺยธมฺมํ, คำว่า ด้วยอาการนี้ ความว่า เพราะพระ-
 สพฺพนฺตํ นโรธธมฺมนฺ"ติ^๑ ทิ วุตฺตํ, ตสฺมา ผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า "สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
 วยํ อนาลมฺภิตฺวาปิ "วยธมฺมเมว มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมด
 อุปฺปชฺชตี"ติ อุทฺยสฺส, "อุปฺปนฺนญฺจ อิทํ วยํ มีความดับไปเป็นธรรมดา" ดังนี้ เหตุนี้
 อุเปตี"ติ วยสฺส จ อิมินา ยถาวุตฺเตน แม้มิได้หวังเอาความเสื่อมไป ก็โดย
 ปจฺจกฺขกรณากาเรน. อธฺนา อุปฺปนฺนํ, น อาการคือ การกระทำความเกิดขึ้นให้
 ตาว พลปฺปตฺตุนฺติ อาท "ตรุณฺวิปฺสฺสนา- ประจักษ์ว่า "สิ่งที่มีความเสื่อมไปเป็น
ญาณ"ติ. ธรรมดานั้นเอง ย่อมเกิดขึ้น" และทำความ
 เสื่อมไปให้ประจักษ์ว่า "และสิ่งนี้ ที่เกิดขึ้น
 แล้ว ย่อมเข้าถึงความเสื่อมไป" ดังนี้ ตาม
 ที่ได้กล่าวไว้แล้วนี้. ญาณที่เกิดขึ้นเดี๋ยวนี้
 ยังไม่ทันถึงขั้นมีกำลัง เหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "ตรุณฺวิปฺสฺสนาญาณ".

^๑ ล. มหา. ๑๔/๕๓๑, วิ. มหา. ๔/๒๒.
 ข. ป. ๓๑/๕๐๔, ภูมิพโลภิกขุ ๒/๒๑๔.

หม่อมหลวงศรีฟ้า มหาวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปี. พ. ๒๕-๑๒

กลาปสมุสนาทิวเสน ปวคฺคํ สมฺมสนํ น
นิปฺปรียาเยน วิปฺสฺสนาสมณฺหํ ลภติ,
อุทฺทพฺพยานุปฺสฺสนาทิวเสน ปวคฺคเมว ลภตฺติ
อาท "ยสฺสาธิตมา อารทฺธวิปฺสฺสโกติ สงฺขิ
คจฺฉตี"ติ.

สัมมสนะที่เป็นไป ด้วยอำนาจกลาปสัมมสนะ
เป็นต้น จะได้ชื่อว่า เป็นวิปัสสนา โดย
นิปฺปรียายก็หามิได้ สัมมสนะที่เป็นไปด้วย
อำนาจอุทฺทพฺพยานุปฺสฺสนา เป็นต้นนั้นแหละ
จึงได้ เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "เพราะได้บรรลุตรณวิปัสสนาญาณ
ใดเล่า โยคี จึงได้ชื่อว่า อารทฺธวิปฺสฺสกะ
(ผู้เริ่มเห็นแจ้ง)".

วิปัสสนูปกิเลสกถาवन्दना

พรรณนากถาว่าด้วยวิปัสสนูปกิเลส

๑๓๒. อิมาย อุทฺทวยานุปฺสฺสนา-
สงฺฆาตาย ตรฺณวิปฺสฺสนาย วเสน, น
อารทฺธวิปฺสฺสนานํ ภงฺกานุปฺสฺสนาติสงฺฆาตาย
ตรฺณวิปฺสฺสนาย, นาปิ นิพฺพิทานุปฺสฺสนาติ-
สงฺฆาตาย พลววิปฺสฺสนาย วเสนาคิ อตุโถ.
น हि ททา วิปฺสฺสนูปกิเลสา อุปฺปชฺชนตฺติ.

๑๓๒. ด้วยอำนาจแห่งตรณวิปัสสนา
กล่าวคือ อุทฺทพฺพยานุปฺสฺสนา อธิบายว่า
มิใช่ด้วยอำนาจแห่งตรณวิปัสสนา กล่าวคือ
ญาณมัยังกานุปฺสฺสนาเป็นต้น ของกฺุลบุตร
ผู้เริ่มวิปัสสนาทั้งหลาย ทั้งมิใช่ด้วยอำนาจ
แห่งพลววิปัสสนากล่าวคือ ญาณมัยนิพพิทานุ-
ปฺสฺสนาเป็นต้น. เพราะว่าวิปัสสนูปกิเลส
หาเกิดขึ้นในเวลานั้นไม่ ฉะนั้นแล.

อารทวิปัสสกสสาติ จ อารท-
 วิปัสสกสเสวาติ เอว-กาโร ลุตตนิททิฏโจ.
 เคนาห "วิปัสสนูปกิเลสา หิ"ติอาหิ.
 ทิฏฐิกุคาหาทิวตถุภาเวน วิปัสสนิ
 อุกกิเลสนุติติ วิปัสสนูปกิเลสา. "อริย-
สาวกสสา"ติ อิหิ อุกกภูจนิทเทเสน วุตติ
 พลววิปัสสนापत्तसुसापि^๑ อนุบชชนโต.

ก็บทว่า อารทวิปัสสกส เอว-อักษร ว่า
 อารทวิปัสสกสเสว แสดงว่า ถูกลบไป.
 ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "เพราะว่า วิปัสสนูปกิเลส" ดังนี้ เป็นต้น.
 ธรรมทั้งหลาย ชื่อว่า วิปัสสนูปกิเลส
 เพราะมีความหมายว่า ทำวิปัสสนาให้
 เสร้าหมองด้วยภาวะเป็นที่ตั้ง แห่งการ
 ยึดถือคือทริฐิ เป็นต้น. คำว่า "แก่พระ-
อริยสาวก" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้ด้วย
 นิเทศอย่างอุกฤษฎ์ เพราะไม่เกิดขึ้นแม้แก่
 บุคคลผู้บรรลุพลววิปัสสนา.

วิปปฏิปนงกสสาติ สลวิปตติอาทิวเสน ยถา
 ตถา วิปปฏิปนงกสส. ตสส ปน ปฏิปตติยา
 ครหิตพพตํ ทสเสนโต "วิปปฏิปนงกสสา"ติ
 อาห. จ-สทโท อุปริบททเวปิ โยเชตพโพ.

คำว่า แก่บุคคลผู้ปฏิบัติผิด คือ แก่บุคคลผู้
 ปฏิบัติผิด โดยประการใดประการหนึ่ง ด้วย
 อำนาจที่มีสลวิบัติ เป็นต้น. ก็ท่านอาจารย์
 เมื่อจะแสดงความที่บุคคลผู้ปฏิบัติผิดนั้นเป็น-
 บุคคลพึงถูกตำหนิโดยการปฏิบัติ จึงกล่าวว่า
 "แก่บุคคลผู้ปฏิบัติผิด". จ-ศัพท์ บัณฑิตพึง
 ประกอบแม้ในบททั้งสองข้างหน้าด้วย.

^๑ จ. พลววิปัสสนาวตถุสสาปิ.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๑๒

นิกขิตตกมมฏจานสสาตี วิปัสสนั อารภิตวา คำว่า ผู้ทอดทิ้งกรรมฐานเสีย คือ ผู้เริ่ม
 อนุตรา โวसानั อายนนุสส. กุสึต- วิปัสสนาแล้ว ถึงความหยุกลงเสียใน
บุคคลสสาตี สึลสมปนุสเสว โกสชเชน ระหว่าง. คำว่า เป็นบุคคลเกียจคร้าน
 ภาวนั อนุยยุชนุตสส. อถวา ความว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอยู่นั่นเอง
วิปปฏิปนนุสสาตี วิปัสสนาภาวนาสงขาทาย แต่ไม่ประกอบภาวนา เพราะความเกียจ-
 ปฏิปัตติยา^๑ อภาเวน วิครหิตปฏิปัตติกสส. คร้าน. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า แก่บุคคล
ผู้ปฏิบัติผิด ได้แก่ แก่บุคคลผู้มีการปฏิบัติที่
 บัณฑิตติเตียน เพราะไม่มีสัมมาปฏิบัติ
 กล่าวคือวิปัสสนาภาวนา.

วิปัสสนาปฏิบัติเยว หิ สสมภารา ความจริง การปฏิบัติวิปัสสนานั้นเองที่
 บุพพภาเค สมมาปฏิบัติ, ทถณนา ประกอบด้วยองค์ เป็นสัมมาปฏิบัติในบุพภาค
 วิปปฏิบัติ, ส่า จ ตตุถ นิกขิตตจรุสส การปฏิบัติอื่นจากนั้น เป็นการปฏิบัติผิด และ
 โหติ. นิกขิตตจรุตา จ โกสชเชนาตี วุตต การปฏิบัติผิดนั้น ย่อมมีแก่บุคคลผู้ทอดทิ้ง
"นิกขิตตกมมฏจานสส กุสึตบุคคลสสา"ตี. ธุระ. และความเป็นผู้ทอดทิ้งธุระ ก็ด้วย
 ความเกียจคร้าน เพราะเหตุนั้น ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ผู้ทอดทิ้งกรรมฐาน
เป็นบุคคลเกียจคร้าน".

^๑ ฉ. สัมมาปฏิบัติยา.

ยุดตบฺยุดตสฺสาติ โยเคน ณาณณ
 ภาวนมนฺยุดชฺนตสฺส. ส่า ปน ยุดตบฺยุดตตา
 สมถวเสนาปี โหตีติ อาท "อารทฺธ-
วิปัสสกสฺสจ"ติ. อุปฺชชฺนติเยว น
 อุปฺชชฺนติ อณฺณธา มคฺคามคฺคณาณสฺเสว
 อสมภาวโต.

คำว่า ประกอบภาวนาที่ถูกต้อง ก็คือประกอบ
 ภาวนาด้วยโยคะ คือ ด้วยญาณ. ก็ความ
 เป็นผู้ประกอบภาวนาที่ถูกต้องนั้น ย่อมมีด้วย
 อำนาจสมณะก็มี เพราะเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "เป็นอารทฺธ-
วิปัสสกะ". (วิปัสสนูปกิเลสทั้งหลาย) ย่อม
เกิดขึ้นอย่างเดียว คือ ย่อมไม่เกิดขึ้น
 เพราะมักคามัคคณาณไม่มีโดยประการอื่น.

โอภาสาทีสุ "อริยธฺมโม"ติ ปวตฺตํ
 อุตฺถจฺจํ วิกุเชโป ธฺมมุตฺถจฺจํ, เตน
 ธฺมมุตฺถจฺเจน วิปัสสนาวิธิตอ อุกฺกมเนน
 วิรูปํ กหิตํ ปวตฺติตํ มานสํ ธฺมมุตฺถจฺจ-
วิคฺคหิตมานสํ.

อุทฺถจฺจจะ คือ ความฟุ้งซ่านที่เป็นไป
 ในธรรมทั้งหลายมีโอภาสเป็นต้นว่า "เป็น
 ธรรมของพระอริยะ" ชื่อว่า ธัมมุตฺถจฺจจะ
 ใจอันถือเอา คือ ให้เป็นไปผิดโดยก้าว
 ออกจากวิปัสสนาวิธิต ด้วยธัมมุตฺถจฺจจะนั้น
 ชื่อว่า ใจอันถือเอาผิด ด้วยธัมมุตฺถจฺจจะ.

โอภาโส ธฺมโมติ การณฺญจาเรนาท, อีหิสํ
 โอภาสํ วิสฺสชฺชชฺนโต^๑ มม อริยมคฺโคติ
 อตฺถโต. โอภาสํ อาวชฺชติ "นิพฺพานนฺ"ติ
 วา "มคฺโค"ติ วา "ผลนฺ"ติ วา.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวด้วยอุปจารโวหารถึง
 เหตุว่า โอภาสเป็นธรรม อธิบายว่า
 อริยมรรคของเราเปล่งโอภาสเช่นนี้. โยคี
 ย่อมนึกหวังเอาโอภาสว่า "นิพพาน" บ้าง

^๑ ฉ. วิสฺสชฺชชฺนโต.

คุณสุตใจ ไชยนันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิพพานนฺติ กณฺหนฺโต ตตฺถ ปวตฺตธฺมเม
มกฺกผลภาเว กณฺหตี ๑ ณฺนาทิก ปน
มกฺกผลภาเว เนว กณฺหตี?

ว่า "มรรค" บ้าง ว่า "ผล" บ้าง.
เมื่อถือว่า นิพพาน ย่อมถือเอาธรรมที่เป็น
ไปในโอกาสนั้น โดยความเป็นมรรคและผล
อันหนึ่ง ย่อมถือเอาอุปกิเลสมีญาณเป็นต้น ด้วย
ความเป็นมรรคและผล.

ตโต วิกฺเขโป อุทฺทจฺจนฺติ ตโต โอภาสเหตุ
โย วิกฺเขโป, คํ อุทฺทจฺจนฺติ อตุโถ.
"อุทฺทจฺเจเน วิกฺกหิตมานโส" ๒ ติ สงฺเขปโต
วุตฺตมตฺถํ วิวริตฺถํ "อนิจฺจโต" ๓ ติอาทึ วุตฺตํ.

คำว่า ความฟุ้งซ่านไปเพราะโอกาสนั้น
เป็นอุทัจจะ ความว่า ความฟุ้งซ่านอันใด
เพราะโอกาสเป็นเหตุ นั้น อันนั้น เป็น
อุทัจจะ. ท่านพระธรรมเสนาบดีประสงค์
จะเปิดเผยเนื้อความที่ท่านได้กล่าวไว้ โดย
สังเขปว่า "มีใจถือเอาผิดด้วยอุทัจจะ"
จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "โดยความไม่เที่ยง".

ตตฺถ อนิจฺจ ๔ เปฯ นปฺปชานาติ
"มกฺคํ ปตฺโตสมิ" ๕ ติ สณฺณาย อนิจฺจตาทิวเสน
มนสิการสุเสว อภาวโต. อยฺยจ อตุโถ :

ในคำนั้น ภิกษุ ชื่อว่า ย่อมไม่รู้
ความปรากฏโดยความไม่เที่ยง เพราะไม่มี
มนสิการ ด้วยอำนาจความเป็นของไม่เที่ยง
เป็นต้น ด้วยความสำคัญว่า "เราเป็นผู้
บรรลุมรรคนั้นเอง". ก็ความซอมนั้นบัดนี้พึง
ทราบโดยบทพระสูตรนี้ว่า :

๑ ฉ. กณฺหาตี.

"โย หิ โภจิจิ อาวุโส ภิกขุ วา
 ภิกขุณี วา มม สนฺติเก อรหตฺตปฺปตฺติ
 พฺยากโรติ, สพฺพโส^๑ จตฺตฺหิ มคฺเคหิ,
 เอเตสํ วา อณฺณตเรณ. กตเมหิ
 จตฺตฺหิ ? อิทาวุโส ภิกขุ สมณปฺพพฺงคฺมํ
 วิปสฺสนํ ภาเวติ, ตสฺส สมณปฺพพฺงคฺมํ
 วิปสฺสนํ ภาเวตฺตสฺส^๒ มคฺโค
 สณฺชายติ, โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ
 ภาเวติ พหฺลิกโรติ. ตสฺส ตํ มคฺคํ
 อาเสวโต ๆเปฯ พหฺลิกโรโต
 สโยชนานิ ปหฺยนิติ อนุสฺยา พฺยนิตี-
 โทหนฺติ.

ปุณ จปริ อาวุโส ภิกขุ
 วิปสฺสนาปฺพพฺงคฺมํ สมถํ ภาเวติ
 ๆเปฯ สมถวิปสฺสนํ ยุกนฺทฺธํ ภาเวติ
 ๆเปฯ.

"คฺกูรอาวุโสทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ใด
 ผู้หนึ่ง เป็นภิกษุ หรือภิกษุณีก็ตาม
 ย่อมพยากรณ์ การบรรลุอรหัตใน
 สำนักของเรา ด้วยมรรค ๔ โดย
 ประการทั้งปวง หรืออย่างใดอย่าง-
 หนึ่ง บรรดามรรค ๔ ประการนี้.
 มรรค ๔ เป็นไฉน ? คฺกูรอาวุโส
 ทั้งหมด ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญ
 วิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้องหน้า เมื่อ
 เจริญวิปัสสนามีสมณะเป็นเบื้อง-
 หน้า มรรคย่อมเกิด เจริญย่อมเสพ
 เจริญกระทำให้มากซึ่งมรรคนั้น ๆลฯ
 ย่อมละสังโยชน์ทั้งหลายได้ อนุสัย
 ย่อมสิ้นสุด.

คฺกูรอาวุโสทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง
 ภิกษุยอมเจริญสมณะ มีวิปัสสนาเป็น
 เบื้องหน้า ๆลฯ ภิกษุยอมเจริญ
 สมณะ และวิปัสสนาคบคู่กันไป ๆลฯ.

^๑ ฉ. สพฺพโโป โส องฺ. จตฺกุก. ๒๑/๒๑๒.

^๒ ฉ. ปาฬิมฺขณ ภาวโยโตติ ทิสฺสตี.

วสุทธรคคทาฎกา บ.พ. ๘-๑๒

บุณ จปรึ อาวุโส ภิกขุโน
ธมฺมุทฺถจฺจวักคหิตํ มานสํ โหติ, โหติ
โส อาวุโส สมโย ยนฺตํ จิตฺตํ
อชฺชุตฺตเมว สนฺติฎฺฐติ สนฺนีสีหติ
เอโกทิวา ว กโรตี^๑ สมาธิยติ, ตสฺส
มกฺโก สณฺชายติ ฯ เปฯ อนุสฺยา
พฺยนฺตีโหนฺตี^๒ ติ

ดูกรอาวุโสทั้งหลาย อีกประ-
การหนึ่ง ใจของภิกษุถือเอาผิดไป
ด้วยธรรมอุทัจจะ ดูกรอาวุโส
ทั้งหลายจะมีสมัยนั้น ที่จิตนั้นใครสงบ
ภายใน เป็นจิตเกิดขึ้นดวงเดียว
ตั้งมั่นอยู่ ว่า มรรคนั้นเกิดขึ้นแก่เธอ
ฯลฯ อนุสัยย่อมนั้นสุด" ดังนี้.

อิมินา สุตฺตปเทเนว เวทิตพฺโพ.

เอตฺถ ทิ จตฺตถมกฺกวิสสชฺชเน ยถาวุตฺต-
มกฺกผลนิพฺพานธมฺมา ธมฺโม. ตตฺถ อุตฺถจฺจํ
"อธิตมกฺกาทิโก อหมสฺมี" ติ อมกฺกาทิสฺสุ
วิกฺเขโป ธมฺมุทฺถจฺจํ, เตน อุตฺตหฺตํ
วักคหิตมานสํ โหติ.

ก็ในพระบาลีนี้ ธรรม คือมรรค ผลนิพพาน
ตามที่ได้กล่าวแล้วในการวิสันามรรคที่ ๔
ชื่อว่า ธรรม. อุทัจจะ ในธรรมนั้น ได้แก้
ความฟุ้งซ่าน ในธรรมที่มีไข่มรรคเป็นต้นว่า
"เราเป็นผู้มีมรรคอันบรรลุลแล้ว" เป็นต้น
ชื่อว่า ธรรมอุทัจจะ จิตที่ถูกธรรมอุทัจจะ
นั้นรบกวน เป็นใจที่ถือเอาผิด.

^๑ ฉ. ปาฬิมฺปน เอโกทิวา โหตีติ ทิสฺสตี.

^๒ อง. จตฺก. ๒๑/๒๑๒.

นิกนติ โภภาสาทีสุ อเปกขา สุขุมรฐา
ตณฺหา, สา วิปัสสนาภริตติอากาเรน
อุปกฺขหนฺตี อธิมานิเกน "ธมฺโม"ติ คยฺหคฺคิ
อาท "นิกนติ 'ธมฺโม'ติ นิกนติ
อวชชตี"ติ.

๑๓๓. วิปัสสนโนภาโสติ วิปัสสนา-
จิตฺตสมฺมุจฺจํ, สสนฺตคิปปิตํ อุตฺตสมฺมุจฺจานณฺจ
ภาสุริ รุปี. ตตฺถ วิปัสสนาจิตฺตสมฺมุจฺจํ
โยคิโน สรีรฺจเมว ปภสฺสํ หุตฺวา ติฏฺฐติ,
อิตรํ สรีริ มุณฺจิจฺจวา ฅานานุภาวานุรูปํ
สมนฺตโต ปตฺถรติ, ตํ ตสฺเสว ปณฺณายติ,
เตน ผุฏฺโงกาเส รุปคตฺมฺปิ ปสฺสติ,
ปสฺสนฺโต จ จกฺขุวิญฺญาณเณ ปสฺสติ, อุทาทุ
มโนวิญฺญาณเณนาติ วิมฺลิตพฺพนฺติ วทนฺติ.

นิกนติ ได้แก่ คตฺถาที่มีรูปอันละเอียดยังเพ่ง
อยู่ในธรรมทั้งหลาย มีโอภาสเป็นต้น.
คตฺถานั้น เมื่อปรากฏโดยอาการยินดียิ่ง ใน
วิปัสสนาอันภิกษุผู้มีอธิมานะ (ความสำคัญว่า
ได้บรรลุมรรคผล) ย่อมถือเอาว่า "เป็น
ธรรม" เพราะเหตุนั้น ท่านพระธรรม-
เสนาบดีจึงกล่าวว่า "เธอนึกหน่วงเอา
นิกนติว่า นิกนติเป็นธรรม" ดังนี้.

๑๓๓. คำว่า วิปัสสนโนภาส ได้แก่
รูปเปล่งปลั่ง ที่ตั้งขึ้นแต่วิปัสสนาจิต และที่
ตกลงไปในสันตติของตน มีอุตุเป็นสมุฏฐาน.
อาจารย์ทั้งหลาย ย่อมกล่าวว่า ในข้อนั้น
รูปที่ตั้งขึ้นแต่วิปัสสนาจิต ตั้งอยู่ในสรีระของ
โยคินนั่นเอง เป็นรูปผุดผ่องตั้งอยู่ บล่อย
สรีระนอกนี้ แผ่ไปโดยรอบสมควรแก่อานุภาพ
แห่งญาณรูปนั้น ย่อมปรากฏแก่โยคินนั้นแหละ
โยคีย่อมเห็นแม้รูปในโอกาสที่รูปนั้นสัมผัสและ
เมื่อเห็น ย่อมเห็นด้วยจักขุวิญฺญาณ หรือด้วย
มโนวิญฺญาณ เพราะเหตุนี้ คำนี้ บัณฑิตควร
พิจารณาดู.

คุณประการ กายจนฺตสนฺนํ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิพพชุกขลาภินโน วยิ ตั มโนวิญญาณ-
วิญญะยเมวาติ วุคคั วยิ ทิสฺสตี?
วิปัสสนาวิถิ นาม ปฏิปาฏิยา .ปวตฺตมานา
วิปัสสนา ว. อุกฺกนฺตา นาม โหติ โยคินา
"มคฺคั ปตฺโตมฺหิ"ติ อธิมาเนน วิสฺสภูจฺจฺจฺตา,
ตสฺส วา โยคิโน วิปัสสนา ตโต เอว
วิถิอุกฺกนฺตา นาม โหติ. มุลกมฺมฏฺฐานนฺติ
วิปัสสนเมวาห.

รูปนั้น ย่อมปรากฏเหมือนอย่างที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า ฟังรู้ได้ด้วยมโนวิญญาณเท่านั้น
เหมือนอย่างรูปที่ปรากฏแก่ท่านผู้ได้ทิพยจักขุ.
ที่ชื่อว่า วิปัสสนาวิถิ ได้แก่ วิปัสสนาที่
ดำเนินไปโดยลำคันั้นเอง. ชื่อว่า เป็น
อันชะงักไป เพราะโยคีได้ปล่อยไปโดย
สำคัญผิดไปว่า "เราเป็นผู้บรรลุมรรค
แล้ว". อีกอย่างหนึ่ง วิปัสสนาของโยคินั้น
ย่อมชื่อว่า เป็นอันก้าวออกไปจากวิถิ
เพราะสำคัญผิดนั้นนั้นเอง. ท่านอาจารย์
กล่าวถึงวิปัสสนานั้นเองว่า มุลกัมมฏฺฐาน.

เวมตฺตตตายาติ อปฺปวิปุลตาวเสน
วิสฺทิสฺตตาย. อสุสฺสาติ โอภาสสุส. ทฺวึหิ
กุญฺเฆหิ ปริจฺฉินฺนั เคหฺ ทฺวึกุขฺทเคหฺ. ตสฺส
กิริ อพฺพนฺตเรเป เอกา ภิกฺขุติ โหติ พหิปี,
อุภินฺนั อนฺตเร อนฺปฺริยาบถิ โหติ,
สายนฺเต ตคฺคฺ สนฺถริทานิ ปญฺจวณฺณานิ
กุสุมานิ, วิสฺทณฺณาสฺส โอภาสเสน

คำว่า ของความมีประมาณต่างกัน
คือ ของความไม่เหมือนกัน ด้วยอำนาจ
ความที่โอกาสมีน้อยและมาก. บทว่า อสุส
โยค โอภาสสุส. เรือนที่กำหนดด้วยฝา
สองชั้น ชื่อว่า เรือนฝาสองชั้น. ได้ยินว่า
ทั้งค้ำในทั้งค้ำนอกของเรือนนั้น มีฝา
เดี่ยว ในระหว่างสองค้ำ มีทางเวียนรอบ

๑ ม. ยุคคั วยิ ทิสฺสตีติ.

ปริตฏฐาเน รูปคตัม จ ทิพฺพจุกฺขโน วิวี
ปณฺณายนฺติ. เตน วุตฺตัม "ภนฺเต มยฺहनฺ"ติ
อาที.

ในตอนเย็น ปรากฏดอกไม้เบญจพรรณ ปรากฏ
ไว้บนสิงทาสน์นั้น และปรากฏรูปในที่ ๆ
โอภาสแห่งญาณที่คล่องแคล่วแผ่ไป เหมือน
ปรากฏแก่ท่านผู้มีทิพยจักขุ. ด้วยเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ท่านครับ ปรากฏ
แก่ผม" ดังนี้ เป็นต้น.

เอวํ โອภาสสฺส เวมตฺตตาย วตฺถุ
ทสฺเสตฺวา จิรกาลวิปฺพลมฺพเน วตฺถุ
ทสฺเสตฺตุ "อัยฺ ปนา"ติอาที วุตฺตัม. ตตฺถ อัย
ปน วิปฺสฺสนูปกิเลโสตี วุทฺขมานบฺปการํ
สนฺธายาท, น สพฺพ. โสตี โส สมถ-
วิปฺสฺสนาลาภี อธิมานิโก.

ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงเรื่องของ
ความมีประมาณต่างกันแห่งโอภาส อย่างนี้
แล้ว ประสงค์จะแสดงเรื่องในการท่นวง-
เหนี่ยวไว้สิ้นกาลช้านาน จึงกล่าวคำเป็นต้น
ว่า "อันวิปัสสนูปกิเลสนี้". ในบรรดาคำ
เหล่านั้น คำว่า อันวิปัสสนูปกิเลสนี้ ท่าน
อาจารย์กล่าวหมายเอา ประการที่จะกล่าว
ถึงข้างหน้า มิได้กล่าวหมายถึงทั้งหมด.
บทว่า โส ความว่า สมถวิปัสสนาลาภีบุคคล
นั้นผู้มีอธิมานะ.

ทิวาสเนตี ทิวาฏฐาเน นิสฺสิตฺตพฺพ-
อาสเน. ปจฺมัม "ปณฺห์ ปุจฺฉิสฺสามี"ติ
จินฺติตฺตตา วุตฺตัม "ปณฺห์ ภนฺเต ปุจฺฉิตฺ

บทว่า ทิวาสเน ความว่า บนอาสนะ
ที่จะพียงนั่งในที่พักกลางวัน. ท่านพระธัมม-
ทินนเถระ กล่าวว่า "ท่านขอรับ กระผม

คุณสุทธา เกียรตินาถ
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณจำเนียร เกียรตินาถ

อาคโตมเห"ติ.

มาเพื่อจะถามปัญหา" เพราะท่านได้คิด
ไว้ว่า "เราจักถามปัญหา" ก่อน.

ปจฺฉา อฺปาเยน ปุณฺณชฺชนภาวํ
ณาเปตฺวา กมฺมฏฺจาเน นินฺโยเชสฺสสามีติ
จินฺติตตฺตา วุตฺตํ "อวสฺสโย
ภวิสฺสามิจฺเจวาทํ อาคโต"ติ, ตสฺส จ
ปธานตฺตา สาวธารณํ กตฺวา วุตฺตํ.

ท่านพระธัมมทินนเถระ ได้กล่าวว่า
"กระผมมาด้วยตั้งใจว่า จักเป็นที่พึ่งพิงของ
ท่านนั่นแหละ" ดังนี้ เพราะท่านได้คิดว่า
เราจักให้อาจารย์รู้ว่าตนยังเป็นปุณฺณชฺชน โดย
อุบายแล้วจักชักชวนในกรรมฐานในภายหลัง
ก็ท่านกล่าวทำให้เป็น คำมีอวธารณะ
เพราะความที่คำนั้นเป็นประธาน.

อํยํ ธมฺโมติ อํยํ อริยมคฺคานุกโต
ปฏิสฺสมิทาธมฺโมติ เถรสฺส อชฺฌาสยวเสน
วทิตฺ. สมาธินติ อภิญญาสมาธิ.
อณฺจิตกณฺโณติ นิจฺจลภฺยสฺปิทกณฺณญฺโฆ.
ปฺลายนิตฺมารทฺโธ ภเยน. เตนาท "เถโร
กิริ โทสจฺริโต"ติ. โทสจฺริตสฺส หิ สุรสฺสาปิ
สทฺสา ภยํ อฺปฺปชฺชติ. เตนสฺส
ชฺฌาสาवตฺเถโร อชฺฌาสยํ ณาตฺวา "อิมินา
อฺปาเยน ปุณฺณชฺชนภาวํ ชานาเปสฺสามี"ติ
หตฺถินิมฺมาปนาทิมกาสิ. โทสจฺริตตฺตา หิ

คำว่า ธรรมนี้ ท่านอาจารย์กล่าวด้วย
อำนาจอํษยาศัยของพระเถระว่า ธรรมคือ
ปฏิสฺสมิทา นี้ ที่มาตามแล้วโดยอริยมรรค.
คำว่า สมาธิ ได้แก่ อภิญญาสมาธิ. คำว่า
มีใบหูฝั่ง คือ มีช่องหูตั้งไม่ไหว. คำว่า
ตั้งท่าจะหนี เพราะความกลัว. ด้วยเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ได้ยินว่าพระ-
เถระ เป็นคนโทสจฺริต". เพราะว่าคุณ
โทสจฺริต แม้เป็นคนกล้าก็เกิดกลัวได้
ฉับพลัน. ด้วยเหตุนี้ พระเถระผู้ชฺฌาสาพ

คุณสุทธา เกียรตินาถ
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณจำเนียร เกียรตินาถ

เถโร ชิบป์ ปฏิวิชฌิ. ชิบป์วิราคิ หิ
โทสจรีโต.

รู้อัธยาศัยของท่าน จึงได้กระทำการเนรมิต
ให้ข้างเป็นต้น ด้วยคิดว่า "เราจักให้ท่าน
อาจารย์รู้ว่าเป็นปุถุชนโดยอุบายนี้". ก็
เพราะความเป็นคนโทสจรีต พระเถระจึง
แทงตลอดได้ฉับพลัน. ด้วยว่า คนโทสจรีต
คลายได้เร็ว.

๑๓๔. ตสฺสาติ อุทฺยพฺพญานํ มตฺถกํ
ปาเบนฺตสฺส โยคิโน. "เอวมฺปิ รุปํ อุเทติ,
เอวมฺปิ รุปํ เวตี"ติอาทินา อุทฺยพฺพยานุ-
ปสฺสนเมเวตฺถ ตฺลนํ, ตีรณฺณจ เวทิตพฺพ.
ยถา เทวานมินฺเทน ชิตฺตํ วชิรํ อโมฆํ,
อบฺปฏิหตฺถจ โทติ, เอวมิตฺมฺปิ ญาณํ นิปฺถนํ
อุทฺยพฺพทสฺสเนติ วุตฺตํ "วิสฺสุจอินท-
วชิรมิวา"ติอาทิ.

๑๓๔. บทว่า ตสฺส โยค อุทฺยพฺพ-
ญานํ มตฺถกํ ปาเบนฺตสฺส โยคิโน แปลว่า
แก่โยคินั้น ผู้ยังอุทฺยพฺพญาณให้ถึงจุด
สุดยอด. ในที่นี้ ฟังทราบการพิจารณาและการ
พิจารณา คือการพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น
และความเสื่อมไปโดยนัยเป็นต้นว่า "รูป
เกิดขึ้นอย่างนี้บ้าง รูปเสื่อมไปอย่างนี้
บ้าง". วชิราวุธที่จ่อมเทพซัดไปเป็นของไม่
เปล่าประโยชน์ และอะไรซัดขวางไม่ได้
ฉันทิ ญาณแม่นนี้ ก็ละเอียดในการเห็นความ
เกิดขึ้น และความเสื่อมไป เพราะเหตุนั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ตั้งวชิราวุธของ
พระอินทร์ที่ปล่อยออกไปแล้ว ฉะนั้น".

คุณสุทธา เกียรตินาถ

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณจำเนียร เกียรตินาถ

คตถ ติชิตนติ อกุณฺจ. สุรฺนติ เตชวฺนต. ในคํานั้น คําว่ คฺม คือ ไมทื่อ. คําว่ อติวิสทฺนติ นีสิตภาเว อติวีย ปฏฺตร ณณ กล่า คือ มีเคช. คําว่ เจียบแหลมยั้ง คือ อุบฺชชติ. ตลา หิเนน โยคี "มคคํ ญาณอันซัดแจ้งยั้ง เกินที่จะเปรียบได้ค้ว ความเป็นญาณที่ฝนแล้ว ย่อมเกิดขึ้น. จริง อย่างนั้น โยคี ย่อมสำคัญว่ "เราเป็นผู้ บรรลุมรรคแล้ว" ค้วญาณนี้.

วิปัสสนาปีติ วิปัสสนาจิตตสมฺปยุตฺตา ปีติ. ขุททกาทโย ปีติโย เทฎฺจา วณฺณิตา เอว. ยสุมา อุทฺยพฺพยานุปัสสนาย วีกิ ปฏฺปนฺนาย^๒ อนุกฺกเมน ปณฺจ ปีติโย อุบฺชชชฺนติ, ตสุมา วุตฺต "อัย ปณฺจ ฯเปฯ อุบฺชชชฺตี"^๑.

คําว่ วิปัสสนาปีติ ได้แก่ ปีติ อัน สัมปยุต ค้ววิปัสสนาจิต. ปีติ ทั้งหลายมี ขุททาปีติเป็นต้น ข้าพเจ้าได้พรรณนาไว้แล้ว ในหนังสือนี้เอง. เพราะเมื่ออุทฺยพฺพยานุ- ปัสสนาคำเนินไปสู่วีกิแล้ว ย่อมเกิดปีติ ๕ ประการโดยลำดับ ฉะนั้น ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่ "ปีติทั้ง ๕ อย่างนี้ ฯลฯ ย่อม เกิดขึ้น" คั้งนี้.

มตฺถกปฺปตฺเตน ปน อุทฺยพฺพยณาณน สทฺธิ ส่วนพรรณาปีติ อย่างเดี่ยว ย่อมมีพร้อมกับ พรรณาปีติเยว โทติ. อุปจารูปนากุชณโต อุทฺยพฺพยณาณที่ถึงจุดสุคยอก. ก็พรรณาปีติ

^๑ ฉ. มคคปฺปตฺโตสฺมิ.
^๒ ฉ. วิธิปฏฺปนฺนาย.

อณตทาปี ธี ฌรณปปีติ โทติเยว. เตนาท ย่อมมีได้เหมือนกัน แม้ในกาลอื่นจากขณะ
"สกลสรীর โข ปุรยมนา อูปชชตี"ติ. อูบจารและอูปปนา. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวว่า "ย่อมเกิดเต็มทั่ว
สรีระ".

ปัสสทุธิอาทนี ฉ ยุคพทานิ ยุคพธรรมทั้ง ๖ มีปัสสัทธิเป็นต้น ไม่
 อณมณณาวิโยคินีติ ปัสสทุธิยา อูบุนนาย พรากันและกัน เพราะเหตุนี้ เมื่อปัสสัทธิ
 อิตราปี อูบุนนา เอว โหนตีติ กิจจ- เกิดขึ้น แม้ธรรมนอกนี้ ก็เกิดขึ้นด้วย
 ทสฺสนมุเชน ตา สพพาปี ทสฺเสนโต เหมือนกัน เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์เมื่อ
"กายจิตตานํ เนว ทโรถ, น การวน"ติ- จะแสดงธรรมชาติทั้งหมดนั้น โดยหัวข้อคือ
 อาทิมาท. การแสดงกิจ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "ความ
กระวนกระวายแห่งกายและจิต ก็ย่อมไม่มี
เลย ความหนักแห่งกายและจิต ก็ย่อม
ไม่มี".

ตตถ กายคคทณณ รูปกายสฺสปี คหณ ในค่านั้น ด้วยศัพท์ว่า กาย พึงทราบการ
 เวทิตพฺพ, น เวทนาทิกฺขนุชฺชตยสฺเสว. ถือเอาแม้รูปกาย ไม่ใช่ถือเอาขันธ ๓ มี
 กายปฺปัสสทุธิอาทโย ธี รูปกายสฺสวาปี เวทนาเป็นต้นนั้นเทียว. เพราะว่าธรรม
 ทรธาทีนิมฺมทฺทิกาติ. กายจิตตานิ ปัสสทุธานิ ทั้งหลายมีกายปัสสัทธิเป็นต้น ย้ายความ
ฯเปฯ อูชฺชกานีเยว โหนตี เตสํ อปัสสทุธา- กระวนกระวายเป็นต้น แม้แห่งรูปกาย.

^๑ ม. โขภยมนา.

ทิภาวสุส เหตุภูตานํ อุตฺถจฺจาทีถีนมิทฺธา-
ทิตฺถุจฺจิมานาทิสฺสเนีวรณาทิสฺสทฺธิยาทิมายา-
สาถะยฺยาทิสฺสกิละสธมฺมานํ วิธมนวเสเนว
ตทา วิปฺสสนาจิตฺตูปปาตสุส ปวตฺตนโต.

กายและจิต ชื่อว่า ย่อมสงบ ระงับ เบา
อ่อน ควรแก่การ แจ่มใส ตรง เพราะ
วิปัสสนาจิตตูปบาทเป็นไปในเวลานั้น ด้วย
อำนาจทำลายเสีย ซึ่งสังกิละสธรรมมี
อุทัจจะ เป็นต้น มีถีนมิทตะ เป็นต้น มีทิลฺลึ-
มานะ เป็นต้น มีนิวรณทั้เหลือ เป็นต้น มี
อัสทฺธิยะ เป็นต้น มีมายาและสาไถย เป็นต้น
ซึ่งเป็นเหตุแห่งความที่กาย และจิตเหล่านั้น
เป็นธรรมชาติไม่ระงับ เป็นต้น.

ตฺสมี สมเยติ ตฺสมี อุตฺถพฺพญาณูปตฺติ-
สมเย. มนุสฺसानํ อยนฺติ มานุสฺสี,
มนุสฺสโยคฺคา กามสุขรติ, ตาทิสฺเสทึ
มนุสฺสวิเสเสทึ อนุกฺวิทฺตพฺพตฺตานตฺวตฺตนโต
ทิตฺพฺพรตฺติปี^๑ สงฺกทิตฺตา, มานุสฺสทิสฺตาย
กามสุขภาเวน ทิตฺพฺพรตฺติปี^๑ วา, ตฺสฺสา
อติกฺกนฺตตฺตาย น มานุสฺสตี อมานุสฺสี.

คำว่า ในสมัยนั้น คือ ในสมัยที่อุททัยพพญาณ
เกิดขึ้นนั้น. ความยินดีนี้ของมนุษย์ทั้งหลาย
เหตุ นั้น จึงชื่อว่า มานุสสี ได้แก่ ความยินดี
ในกามสุข อันควรแก่มนุษย์ แม้ความยินดี
อันเป็นทิพย์ ก็สงเคราะห์เข้าด้วยเพราะไม่
เป็นไปล่วงภาวะ ที่มนุษย์ผู้วิเศษทั้งหลาย
เช่นนั้นจะพึงเสวย อีกอย่างหนึ่ง แม้ความ
ยินดีอันเป็นทิพย์ ก็สงเคราะห์เข้าด้วยความ

^๑ ฉ. ทิพพา รติปี.

เป็นกามสุข เพราะเป็นเหมือนกับความยินดี
ของมนุษย์ ความยินดี ไม่ใช่ของมนุษย์
เพราะก้าวล่วงความยินดี ของมนุษย์นั้น
เหตุนี้ จึงชื่อว่า อมานุสี แปลว่า ไม่ใช่
ของมนุษย์.

สัญญาการนุติ ยงกิญจิ วิวิตตํ
เสนาสนํ, วิปัสสนํ เอว วา. สปิ ทิ
นิจฺจภาวาทิสฺสณฺณตาย, โยคีโน สุข-
สนฺนิสฺสยตาย จ "สัญญาการนุ"ติ วตฺตพฺพตํ
ลภติ. จิตฺตสฺส อฺนุปสฺสมกรานํ^๑ กิเลสานํ
วิกเมเน สนฺตจิตฺตสฺส. สํสาเร ภยสฺส
อิกฺขเนเน ภิกฺขุโน.

คำว่า สัญญาการ ได้แก่ สู่เสนา-
สนะ อันสังกัดแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือสู่วิปัสสนา
นั้นเอง. ก็วิปัสสนาเมื่อนั้น ย่อมได้ภาวะที่จะ
พึงพูดได้ว่า "สัญญาการ" เพราะเป็น
คุณชาติว่างจากความเป็นของเที่ยง เป็นต้น
และเพราะความเป็นที่อาศัย อย่างเป็นสุข
ของโยคี. ชื่อว่า ผู้มีจิตสงบ เพราะความ
ปราศจากกิเลส อันกระทำความไม่เข้าไป
สงบแห่งจิต. ชื่อว่า แก่ภิกษุ เพราะการ
เห็นภัยในสงสาร.

สมฺมา ญาเยเน รูปรูปรหมฺมานํ อุตฺยพฺพยา-
นุปสฺสนาทิวเสน วิปสฺสโต. สมฺมสโต
อนารทฺธวิปสฺสนานํ มนุสฺसानํ อวิสยตาย

ชื่อว่า เห็นแจ้งอยู่ ด้วยอำนาจการพิจารณา
เห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป เป็นต้น
แห่งรูปธรรมและอรูปธรรม โดยชอบ คือ

^๑ จ. ออนุปัสสนกรานํ.

คุณสุทธา เกียรตินาถ
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ คุณจำเนียร เกียรตินาถ

สงฆมณฑล ๑๒๕๒๕

อมานสี. วิปัสสนาปีติ สุขสณฺณิตา รติ โดยถูกต้อง. ความยินดีชื่อว่า มิใช่ของ
โทตีติ อยเมตฺถ กาดาย สงฺเขปฺตฺโต. มนุษย์ เพราะมิใช่เป็นวิสัยของมนุษย์
หุติยกาถา ปน อุทฺถพฺพญาณเมว สนฺธาย ทั้งหลายผู้มีได้ปรารภวิปัสสนา ย่อมมีแก๊ภิกษุ
วุตฺตา. ตตฺถ ยโต ยโตติ รูปโต วา ผู้พิจารณาอยู่. ความยินดี ที่รู้กันว่าปีติและ
อรูปโต วา. สุขในวิปัสสนาย่อมมี เนื้อความดังกล่าวมานี้

เป็นความย่อแห่งกาถาในอธิการนี้. ส่วน
กาถาที่ ๒ ท่านอาจารย์ กล่าวหมายเอา
อุทฺถพฺพญาณอย่างเดียว. ในกาถาที่ ๒ นั้น
สองบทว่า ยโต ยโต โยค รูปโต วา
อรูปโต วา แปลว่า ทางรูปชั้นใด หรือ ทาง
อรูปชั้นใด ๆ.

วิปัสสนาสุขนติ วิปัสสนาจิตตสมฺปยุตฺตํ
เจตสิกสุโข. ยสฺมา ตํสมฺมุจฺจิตฺติ อติปณีเตหิ
รูปฺเปหิ สฺพฺโพ กายโย ปริศฺฌเณ, ปริพฺรุหฺติโต
จ โหติ. ตสฺมา วุตฺตํ "สกลสรีเร"
อภิสนฺทยมานน"ติ.

คำว่า วิปัสสนาสุข ได้แก่ สุขทางใจ
อันสัมปยุตด้วยวิปัสสนาจิต. เพราะกาย
ทั้งหมด ย่อมเป็นสภาพอันรูปทั้งหลายอัน
ประณีตยิ่ง ซึ่งตั้งขึ้นแต่สุขทางใจนั้น สัมผัส
โดยรอบและเพิ่มพูนโดยรอบแล้ว ฉะนั้น
ท่านอาจารย์ จึงกล่าวว่า "ที่แผ่ไปทั่ว
ร่างกาย"

๑ ฉ. สกลสรีเร.

อธิโมกโขติ สทธา, น เยวาปน-
 กาทิโมกโขติ อธิปาโย. สา เจตถ น
 กम्मผล, รตนตตย^๑ วา สทททวนเสน
 ปวตฺตา, อถ โข กิเลสกาลุสฺสียาปกเมน
 สมฺปยุตฺตาน^๒ อตีวีย ปสนฺนภาวเหตุฎฺฎา.
 เตนาท "วิปัสสนาสมฺปยุตฺตา ฯเปฯ สทธา
อุปฺปชฺชตี"ติ.

คำว่า อธิโมกข์ ได้แก่ ศรัทธา
 อธิบายว่า ไม่ใช่อธิโมกข์ที่เป็นเยวาปน-
 เจตสิก. ก็ในที่นี้ ศรัทธานั้น เป็นไปด้วย
 อำนาจการเชื่อกรรมและผลแห่งกรรม หรือ
 ด้วยอำนาจการเชื่อพระรัตนตรัยไม่ โดย
 ที่แท้เป็นเหตุผ่องใสเกินเปรียบ แก่สมฺปยุต-
 ธรรมทั้งหลาย ด้วยปราศจากความขุ่นมัว
 คือกิเลส. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "ศรัทธาที่สมฺปยุตกับวิปัสสนา ฯฯ
ย่อมเกิดขึ้น" ดังนี้.

ปุริมุปนฺนภาวนาพลสฺสิทฺธ^๑ สมฺปวตฺต^๒
 วิริย^๓ สมฺปยุตฺตธฺมมาน^๔ สงฺกิเลสปกฺขโต
 โกสฺชชโต ปคฺคณฺหนโต ปคฺคาโท? เตนาท
 "ปคฺคาโทตี" วิริยนฺ"ติอาที.

วิริยะที่เป็นไปสมาเสมอ สำเร็จ
 พร้อมแล้ว ด้วยกำลังภาวนาที่เกิดขึ้นก่อน
 ชื่อว่า ปคคาทะ เพราะประคองจาก
 โกสชชะ ซึ่งเป็นฝักฝ่ายแห่งสังกิเลส
 แห่งสมฺปยุตธรรมทั้งหลาย. ด้วยเหตุนี้
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า คำว่า "ปคคาทะ
 ได้แก่ วิริยะ" เป็นต้น.

^๑ ฉ. ปคคโท.

คุณระพีพันธ์ สุทธิโยธา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สุปฏิจิตตาติ สภาวลกฺขณเณ อารมฺมเณ
สุภูจฺ อุปฏิจิตตา. สุปฏิจิตตาติ ปฏิปกฺขวิกเมน
เตน อจลนียตาย สุภูจฺ ปฏิจิตตา. ตโต
เอว นิชาตา วีย อจลา. อจลภาเวเนว
ปพฺพตราชสทิสฺสาติ ตีหิ ปเทหิ สุปฏิจิตตเมว
ทสฺเสติ.

คำว่า ที่เข้าไปตั้งอยู่อย่างดี คือ
ที่เข้าไปตั้งอยู่ด้วยดี ในอารมณ์โดยการ
กำหนดสภาวะ. คำว่า ตั้งอยู่อย่างมั่นคง
คือ ตั้งอยู่ด้วยดี เพราะเป็นธรรมชาติอัน
อารมณ์นั้น พึงให้หวั่นไหวไม่ได้ ด้วยความ
ปราศจากปฏิบัติ. เพราะเหตุที่นั่นแหละ
จึงเหมือนกับเป็นหลัก ไม่หวั่นไหว. ชื่อว่า
เป็นเช่นกับภูเขาหลวง ก็เพราะเป็นความ
ไม่หวั่นไหวยุ่ตนเอง เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงแสดง สติที่เข้าไปตั้งอยู่อย่างดี
นั่นเอง ด้วยบททั้ง ๓.

โสติ โยคาวจโร. ยํ ยํ จानนฺติ ยํ ยํ
อตุตโน อุปติฏฺจานนฺจํ รูปํ วา อรูปํ
วา. โอกกนฺทิตฺวาติ อนุปวีสิตฺวา.
ปกฺขนฺทิตฺวาติ ตสฺเสว เววจัน.

บทว่า โส โยค โยคาวจโร. คำว่า
ฐานะใด ๆ ได้แก่ ฐานะที่เข้าไปตั้งอยู่ของ
ตนใด ๆ เป็นรูปบ้าง เป็นอรูปบ้าง. บทว่า
โอกกนฺทิตฺวา แปลว่า ไหลเข้าไป. บทว่า
ปกฺขนฺทิตฺวา เป็นไวยจน์ของบทว่า
โอกกนฺทิตฺวา นั้น.

^๑ ฉ. สภาวสวลกฺขณเณ.

ทิพฺพจกฺขุโน ปริภุญฺชุตฺตสฺส ยถากมฺมุปก-
 ณาณสฺส อฺปฺภุจหนฺเต ปรโลกสฺสณฺนิเต สฺตฺเต
 สนฺธายาท "ทิพฺพจกฺขุโน ปรโลก วิยา"ติ.
 ทิพฺพจกฺขุโน ปรโลกวิสยตฺตทา วณฺณายตนวิสย
 กทิตนฺติ? อฺสฺส สฺติ อฺปฺภุจชาติ ขายติ,
 อฺปฺติภฺจฺจตีติ วา อตฺถโถ. ยทกฺเคน ทิ สฺติ
 อารมฺมณฺ อโถกฺกนฺทิตฺวา อฺปฺติภฺจฺจติ,
 ททกฺเคน อารมฺมณฺมปิ สา^๑ อโถกฺกนฺทิตฺวา
 อฺปฺติภฺจฺจตีติ วุจฺจติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "คฺจฺปรโลกปรากฺกแก
ทิพฺพจกฺขุ ฉะนฺนํ" หมายถึงหมู่สัตว์ที่ทนายรู้
 กันว่าปรโลกซึ่งปรากกแกทิพฺพจกฺขุ คือ แก
 ยถากมฺมุปกณาณ อันเป็นเครื่องใช้. ท่าน
 ถือเอาวิสัย คือ วนฺณายตนะ เพราะความที่
 ทิพฺพจกฺขุมีปรโลกเป็นวิสัย. สฺติ ย้อมปรากก
 อธิบายว่า ย้อมชัดเจน หรือ อธิบายว่า
 ย้อมเข้าไปตั้งอยู่แกโยคินฺนํ. กิ สฺติ ไหลเข้า
 ไปสู่อารมณฺ ตั้งอยู่ โดยส่วนใด แม้อารมณฺ
 ท่านก็เรียกว่า ไหลเข้าไปตั้งอยู่แกโยคินฺนํ
 โดยส่วนนั้น.

วิจินฺทวิสยตฺตทา สงฺขารานํ วิจินฺเน
 มชฺเฒตฺตภาเวน จิตฺตา วิปัสสนุเบกฺกชา. สา
 ปน อตฺถโถ ตถापวตฺตทา ตตฺตรมชฺเฒตฺต-
 เบกฺกชาว. มโนทวาราวชฺชนจิตฺตสมฺปยุตฺตทา
 เจตนา อาวชฺชเน อชฺเฒเบกฺกชนวเสน
 ปวตฺตติยา "อ่าวชฺชนเบกฺกชา"ติ วุจฺจติ.

วิปัสสนุเบกฺกชา ตั้งอยู่ โดยความเป็น
 กลางในการคั่นคว่าสังขารทั้งหลาย เพราะ
 มีอามณฺอันได้คั่นคว่าแล้ว. ก็วิปัสสนุเบกฺกชา
 นั้น โดยอรรถ ได้แก่ ตตฺตรมชฺเฒตฺตเบกฺกชา
 ที่เป็นไปอย่างนั้นนั่นเอง. เจตนาที่สมฺปยุต
 กับมโนทวาราวชฺชนจิต ท่านเรียกว่า

^๑ ฉ. น ทิพฺพจกฺขุโน ปรโลกวิสยตฺตทา.
 วนฺณายตนวิสยณฺทิตฺติ.
^๒ ฉ. อารมฺมณฺมปิ ส.

คุณระพีพันธ์ สุทธิโยธา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษณานุกรม ป.พ.๘-๑๓

อุทยพพยานันต์ สฎฺจตรํ อฎฺจจานโต "อ้าวชชุนเบกขา" เพราะเป็นไปด้วย
ตทณุปสสนายํ มชฺฌตตฎฺฎตา อธิ อำนางวางเฉยในอ้าวชชณะ. อุกเบกขาที่
วิปัสสนูปเบกขา นาม. เต ปน อุทยพพยา เป็นท่ามกลางในการพิจารณาเห็น ความ
สพฺพสงฺขารานนฺติ อาท "สพฺพสงฺขารเส" เกิดขึ้นและความเสื่อมไป เพราะความ
มชฺฌตตฎฺฎตา"ติ. เกิดขึ้นและความเสื่อมไป ปราภฏคด้วยคดียิ่ง
ชื่อว่า วิปัสสนูปเบกขา ในที่นี้. ก็ความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไปเหล่านั้น เป็นของ
สังขารทั้งปวง เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
จึงกล่าววว่า "อันเป็นความเป็นกลาง (คือ
วางเฉย) ในสังขารทั้งปวง".

อ้าวชชุนาย อินฺทวชิรตตตณารางสทิสตา, พึงเห็นความที่อ้าวชชุนากการ เป็นเหมือนกับ
สุรตักขภาโว จ สพฺพญฺญตตณานุปเรจรา วิย วชิราวุธของพระอินทร์และดอกที่ร้อน และ
ตทณุจรณานุสฺส ตถาภาเวน ทฎฺจพฺพา. ความที่อ้าวชชุนเบกขา เป็นธรรมชาติกล้า-
แข็งโดยความเป็นอย่างนั้นแห่งญาณ ที่เที่ยว
ไปตามอุเบกขานั้น เหมือนอย่างอ้าวชชุน-
เบกขา อันมีสัพพญฺญตตณานุปเรจราเป็นที่เที่ยวไปใน
เบื้องหน้าจะนั้น.

วิปัสสนานิกนฺตติ วิปัสสนาย นิกามนา คำว่า วิปัสสนานิกนฺตติ แปลว่า ความ
อเบกขา. โอบาสาทโย วิปัสสนาย พอใจ คือ ความเพ่งอยู่ในวิปัสสนา.

วิชฌมัญญา ตสุสา อลงกาโร วย โทนุตีติ. วิปัสสนูปกิเลสทั้งหลายมีโอกาสเป็นต้น เป็น
อาห "โอกาสทิปฏิมณฑิตายา"ติ.

การแสดงท่าของวิปัสสนา ย่อมเป็นเหมือน
เครื่องประดับของวิปัสสนานั้น เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อัน
ประดับประดาไปด้วยวิปัสสนูปกิเลส มี
โอกาสเป็นต้น".

อालยนิติ อเปกข์. สุขุม, สนตการาติ
สุขุมการา, สนตการา จ, สา จสุสา
สุขุมสนตการตา ภาวนาย สาคิสยป-
ปวตติยา, ยโต กิเลสภาโวปิสสา
หุวิณเณโย โหติ. เตนาท "ยา"
กิเลสติ ฯเปฯ โหตี"ติ.

คำว่า ความไยตี ได้แก่ ความเพ่งเล็ง.
คำว่า อย่างสุขุมมีอาการสงบ คือ มีอาการ
สุขุม และมีอาการสงบ ก็ความที่ความพอใจ
นั้นเป็นเรื่องสุขุมมีอาการสงบนั้น ก็เพราะ
ภาวนาเป็นไปอย่างมีความล้ำเลิศ เพราะ
แม้ความที่ความพอใจนั้น เป็นกิเลส เป็น
เรื่องที่ยังรู้ได้ยาก. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "ซึ่งเป็นสิ่งที่เธอไม่
อาจแม้แต่จะกำหนดจับได้ว่ามันเป็นกิเลส".

เอเตสปีติ ยถาทสฺสีเตสุ ณาณาทีสุปี.
"อณฺตรสมิ อุปนฺเน"ติ อิหิ อุปนฺเน

บทว่า เอเตสปี โยค ยถาทสฺสีเตสุ
ณาณาทีสุปี แปลว่า แม้บรรดาวิปัสสนูปกิเลส

๑ ฉ. นิกนติ.

วสุทธมรรคทานุภา ป.ท. ๘-๑๓

อณฺดรสมิ "มคฺคํ ปตฺโตมฺหิ"^๑ติ อาทิกฺกทณ-
ทสฺสนตฺถํ วุตฺตํ, น อณฺดรณฺดรสฺเสว
อุปฺปชฺชนโค. น วาปี ทิ อุปฺกภิเลสา
เอกฺกชณฺเปี อุปฺปชฺชนติ, ปจฺจเวกฺกชณฺวา ปน
วิสุํ วิสุํ โทติ.

มีญาณเป็นต้น ตามที่ได้แสดงแล้วเหล่านี้.
คำว่า "เมื่อวิปัสสนูปกิเลสอย่างใดอย่าง-
หนึ่งเกิดขึ้น" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้เพื่อ
แสดงการยึดถือว่า "เราเป็นผู้บรรลุมรรค
แล้ว" เป็นต้น ในเมื่อวิปัสสนูปกิเลสอย่าง-
ใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น มิใช่กล่าวเพราะ
วิปัสสนูปกิเลส อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น
เกิดขึ้น. เพราะอุปกิเลสทั้งหลายจะเกิดขึ้น
แม้ในขณะเดียวกัน ก็หาไม่ได้ อนึ่ง การ
พิจารณาแล้ว ก็ย่อมมีเป็นแผนก ๆ ไป.

"น วต เม อิตฺโต ปุพฺเพ เอรูปา นิกฺกนฺติ
อุปฺปนฺนปุพฺพา"^๒ติ อิทํ ธมฺมสฺภาวทสฺสนวเสน
วุตฺตํ, น ปน ตทา โยคิโน ตถาจิตฺตปุ-
ปวตฺติวเสน. น ทิ โส ตทา ตํ นิกฺกนฺตี^๒
ชานาติ, ตถา สติ ตพฺพิสยสฺส "มคฺคปุ-
ปตฺโตมฺหิ"^๑ติ อาทิกฺกทณฺสฺส อสมฺภโว เอว.
ตสฺมา เอวมสฺส สียา "น วต เม เอรูปา

คำว่า "ก่อนแต่นี้ นิกันตีเห็นปานนี้ไม่เคย
เกิดขึ้นแก่เราเลยหนา" นี้ ท่านกล่าวไว้
ด้วยอำนาจแสดงสภาวะแห่งธรรม แต่ทำได้
กล่าวด้วยอำนาจความเป็นไปแห่งจิตอย่าง-
นั้นของโยคีในเวลานั้นไม่. เพราะว่า โยคี
นั้น จะรู้นิกันตินั้นว่า เป็นนิกันตี ในเวลานั้น
ก็หาไม่ได้ เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็จะไม่มีการ

^๑ ฉ. มคฺคปุปฺตฺโตมฺหิ.

^๒ ฉ. "นิกนตี"ติ.

ภาวนาภิริติ อุပ္ปนุนบุพพา, อหุธา ยึดถือว่า "เราเป็นผู้บรรลุมรรค" ซึ่งมี
มคฺคบุปฺตฺโตมฺหิ"ติ. นิกันตินั้นเป็นวิสัยที่เคี้ยว. เพราะเหตุนั้น
โยคินั้น จะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า "ความ
ยินดียิ่งในภาวนาเห็นปานนี้ ไม่เคยเกิดขึ้น
แก่เราเลยหนอ เราคงเป็นผู้บรรลุมรรค
แล้วแน่แท้".

๑๓๕. อุปกิเลสวตฺตฺตฺยาติ^๑ นิปุ-
ปฺริยาโยติ ทิฏฺฐิมาณฑฺหา อิตฺตฺตฺกิเลสา
เตสํ วตฺตฺตฺยาติ^๑ อุပ္ปตฺติฏฺฐานตฺยา. น
สภาวโตติ อาห "น อกุสฺสฺสฺตฺตา"ติ. ยถา
ปน โอบาสาทโย, เอว นิกนฺตฺปิ
ทิฏฺฐิกฺคาหาทึนฺ จานํ โหตีติ วุตฺตํ
"อุปกิเลสวตฺตฺ จา"ติ.

๑๓๕. , คำว่า เพราะเป็นวัตถุแห่ง
อุปกิเลส มีความว่า ทิฐิมานะและตัณหา
เป็นตัวอุปกิเลสในที่นี้โดยนิปริยาย เพราะ
ความเป็นวัตถุ คือ เพราะความเป็นที่ตั้ง
แห่งความเกิดขึ้น แห่งอุปกิเลสเหล่านั้น.
ไม่ใช่เป็นเพราะสภาวะ เพราะเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "มิใช่เพราะเป็น
อกุศล". เหมือนอย่างว่า วิปัสสนูปกิเลส
ทั้งหลายมีโอกาสเป็นต้น เป็นที่ตั้งฉับใด แม้
นิกันติ ก็เป็นที่ตั้งแห่งทริฐิกาทะ (ความถือ
เอาด้วยอำนาจทริฐิ) เป็นต้น เหมือนฉับนั้น

๑-๑ ก. วตฺตฺตฺยาติ.

เหตุ^๕นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เป็นวัตถุแห่งอุปกิเลสด้วย".

วัตถุเสเนวาติ กาเห อนามสีตฺวา กาหามัน
วัตถุภาวเสเนว? อุตฺวาทีหิ "อหฺพุทธิ-
นิพนฺธโน"ติ ปริกฺปิโต อุตฺตา โสภาสฺส
สามิภูโต "มมา"ติ สามิวจนฺสฺส วิสยภาเว
กฺทิตฺติ อาท "มม โสภาโส อูปฺปนฺโนติ
กฺทฺโต หิ ทุฏฺฐิกฺคาโท"ติ.

คำว่า ว่าโดยเป็นวัตถุอย่างเดียว คือ ว่า
โดยความเป็นวัตถุ แห่งกาหะอย่างเดียว
มิได้ระบุดึงกาหะ. อุตฺตาที่พวกอุตฺวาที่
ทั้งหลายคาดคิดเอาว่า "เกี่ยวพันกับเรา
และพุทธิ (ความรู้)" ดังนี้ เป็นเจ้าของ
โสภาส ได้ถือเอาโดยความเป็นวิสัยแห่ง
ฉุฏฐีวิภคฺติว่า "มม" ซึ่งแปลว่าของเรา
เพราะเหตุ^๕นั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ก็เมื่อถือเอาว่า โสภาสของเราเกิดขึ้น
แล้วดังนี้ เป็นทุฏฐิกาทะ".

โสภาสฺส มนาปภาวกฺคฺทณฺมุเชน^๒ เตน
อุตฺตํ เสยฺยาทีโต ททฺตี วุตฺตํ "มนาโป
วต โสภาโส อูปฺปนฺโนติ กฺทฺโต
มานกฺคาโท"ติ. อสฺสาทยโตติ สมฺปิยายโต.

โยคี ย่อมวางตนว่าดีกว่าเขาเป็นต้น โดย
โภาสนั้น ด้วยหัวข้อคือความถือเอาความ
ที่โสภาสเป็นสิ่งที่น่าชอบใจ เพราะเหตุ^๕นั้น
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อถือเอาว่า

^๑ ฉ. วัตถุดาวเสเนว.

^๒ ม. มนาปคคทณมุเชน.

เตสนติ ทัฏฐิจุกคาหาทิสณฺนิทานํ อุกฺกปิเลสํ โอกาสน่าชอบใจหนอเกิดขึ้นแล้ว ตั้ง นี้ เป็น
 วเสน. โอกาสที่สุติ โอกาสที่นิมิตต์. มานะคาหะ". คำว่า เมื่อ เพลินชม คือ
 เมื่อชอบใจ. บทว่า เตส ความว่า ด้วย
 อำนาจแห่งอุปกิเลส อันมีชื่อว่าคาหะ มี
 ทัฏฐิกาหะเป็นต้น. บทว่า โอกาสที่สุ
 แปลว่า นิมิตอุปกิเลสมีโอกาสเป็นต้น.

กมฺปนํ ยถารทฺธวิปัสสนาย อจฺตวา ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ความหวั่นไหว
 วิกุเขปายตฺติ, ลา จ โอกาสที่สุ ก็ได้แก่ ความไม่ตั้งอยู่ในวิปัสสนาตามที่ได้
 ตณฺหาทิกฺคาโทติ ทสฺเสนฺโต "โอกาสที่สุ เริ่มไว้แล้วถึงความฟุ้งซ่าน และการถึง
กมฺปติ ฯเปฯ สมนปสสตี"ติ อาท. ความฟุ้งซ่านนั้น ก็เป็นคาหะมีตณฺหาคาหะ
 เป็นต้น ในอุปกิเลสมีโอกาสเป็นต้น จึง
 กล่าวว่ "โยคาวจรผู้ไม่ฉลาด ย่อม
หวั่นไหว ฟุ้งซ่านไปในอุปกิเลส มีโอกาส
เป็นต้น ฯลฯ ย่อมเห็นตามอุปกิเลสมีโอกาส
เป็นต้น" ตั้ง นี้.

โอกาสที่นิมิตต์ จิตต์ วิกมปตีติ เชื่อมความว่า จิตย่อมหวั่นไหวไป
 สมฺพนฺโต. โอกาสเส วา วิสยญเต ต่าง ๆ เพราะเหตุแห่งโอกาส. อีกอย่าง-
 อุกฺกปิเลสเท จิตต์ วิกมปตีติ โยชนา. หนึ่ง คำประกอบว่า จิตย่อมหวั่นไหวไป
 เตนาท "เยหิ จิตต์ ปเวธตี"ติ. เสเสสปี ต่าง ๆ เพราะอุปกิเลสทั้งหลายในโอกาส

น.ท. ชุมพล-คุณศรีลักษณ์ โสมะ เกษตริน
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เอเสว นโย. อุฏฺฐาเนติ สติยํ. อันเป็นวิสัย. ด้วยเหตุนี้ พระโบราณา-
อุเบกขาย จาคี วิปัสสนุเบกขาย จ. จารย์ จึงกล่าวว่า "จิตย่อมสะดุ้งสะเทือน
เพราะอุปกิเลสเหล่านี้" ดังนี้. แม้ในคำ
ที่เหลือกก็มีนัยนี้แหละ. บทว่า อุฏฺฐาเน
ความว่า ในเพราะสติ. บทว่า อุเบกขาย
จ ความว่า ในเพราะวิปัสสนุเบกขา ด้วย.

มคฺคามคฺคววตฺถานกถาวณฺณนา

**พรรณนาถว่าด้วยการกำหนดว่า
เป็นทางและมี ไข่ทาง**

๑๓๖. กุสโล ปนาติอาทิสฺ กมฺมฏฺฐาน-
โกสลฺลโยเคน กุสโล. ปริปกฺกณฺณตฺตาย
ปณฺธิโต. อาคมพฺยตฺติยา พฺยตฺโต
อุปกฺกิเลสฺตพฺพิโสธเนสฺ อาทินวานิสฺสาว-
โพธโยคโต พฺพธิสมฺปนฺโน.

๑๓๖. จะวินิจฉัยในคำว่า ฝ่าย
โยคาวจรผู้ฉลาด เป็นต้นต่อไป ชื่อว่า
ผู้ฉลาด เพราะประกอบด้วยความเป็นผู้
ฉลาดในกรรมฐาน. ชื่อว่า เป็นบัณฑิต
เพราะความเป็นผู้มีญาณอันแก่กล้า. ชื่อว่า
คงแก่เรียน เพราะคงแก่เรียนในพระ-
ปริยัติ. ชื่อว่า ถึงพร้อมพหุติ (ความรู้)
เพราะประกอบด้วยความรู้ทั้งรู้โทษในความ

เศร้าหมอง และคุณในการชำระความ
เศร้าหมองนั้นให้หมดจด.

อัย โข สติ^๑ โย โส อจริเยน คำว่า โอกาสนั้นแล ความว่า ท่าน
กมฺมฏฺจานทานกาเล อุทฺถพฺพณฺณูปตฺติ- อาจารย์ ครั้นแสดงการกำหนดความเป็น
สมเย อูปฺชชตฺติ วุตฺโต, อัย โข โส วัตถุแห่งอุปกิเลสว่า โอกาสนั้นใด ที่
โอภาโส อูปฺนฺโนติ อูปฺกฺกิเลสวตฺตุ- อาจารย์ได้กล่าวไว้ในเวลาให้กัมมฏฺจานว่า
ภาววตฺถนํ ทสฺเสตฺวา อิทานิสฺสา^๒ จะเกิดขึ้น ในสมัยที่อุทฺถพฺพณฺณเกิดขึ้น
วิปฺสฺสนาย วิสยภาวฺปนฺนวิธึ ทสฺเสนฺโต โอกาสนั้นนั้นแลเกิดแล้ว ดังนี้ บัดนี้ เมื่อจะ
"โส โข ปนา"ติอาทิมาท.

แสดงวิธีนำโอกาสนั้น เข้าไปสู่ความเป็น
อารมณ์ของวิปัสสนา จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"ก็โอกาสนั้นแล" ดังนี้.

ตตฺถ ปจฺมนเย อนิจฺจลฺกฺขณวิภาวนเมว ในคำนั้น ท่านอาจารย์ได้แสดงการอธิบาย
ทสฺสิตํ, ตสฺมี สิฺทฺเช อิตรมฺปิ ลกฺขณทฺวํ อนิจฺจลักษณะอย่างเดียว ในนัยแรก เมื่อ
สิฺทฺธเมว โหติ. ทฺตฺติยนเย ปน โอภาสาทิกเก อนิจฺจลักษณะนั้น สำเร็จแล้ว แม้ลักษณะสอง
นิสฺสาเย อูปฺชชกทิกฺกฺจิกฺคาทาหีนึ อุกฺขมาฏฺน- นอกนี้ ก็เป็นอันสำเร็จเหมือนกัน. ส่วนใน
สมฺกฺขมาฏฺนปริยาทานวเสน มนสิการวิธึ นัยที่ ๒ ท่านอาจารย์ประสงค์จะแสดงวิธี

^๑ ม. อัย โข.

^๒ ฉ. อิทานิสฺส.

ทสฺเสตุ "สเจ โสภาโส อตุตา มนสิการเกี่ยวกับการเพิกการถอน การ
ภเวยฺยุยา"ติอาทิ วุตฺตํ. กุมคาหะมีทริฐคาหะ เป็นต้นอันเกิดขึ้น เพราะ
อากัยอุปกิเลสมีโสภาสเป็นต้น จึงกล่าวคำ
เป็นต้นว่า "ถ้าว่าโสภาสพึงเป็นอตุตาไซรั"
ดังนี้.

อรุပ္สตุตเท "สเจ สงฺขารา อตุตา จ^๑ อตุตา จ
ภเวยฺยุยา"ติอาทิ สัพพสงฺขารสงฺกคฺคหนวเสน
สามณฺณโต วุตฺตํ, อธิ โสภาสาทิวเสน
สงฺขาราเร วิภชฺช วุตฺตํ. เสโส มนสิการวิธี
ตตุถ วุตฺตนโยวาติ อาท. "สพฺพ อรุ-
สตุตเท วุตฺตนเยน วิตุถาเรตพฺพน"ติ.
คำว่า "ถ้าสังขารทั้งหลาย พึงเป็นอตุตา
ไซรั" เป็นต้น ในอรุပ္สตุตตะ ท่านอาจารย์
กล่าวไว้โดยเสมอกัน เกี่ยวกับการรวบรวม
สังขารทั้งปวง ในที่นี้ ท่านกล่าวจำแนก
สังขารทั้งหลาย โดยเป็นอุปกิเลสมีโสภาส
เป็นต้น. วิธีมนสิการที่เหลือนั้นที่ได้กล่าว
ไว้แล้ว ในอรุပ္สตุตตะนั้นแหละ เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "คำ
พรรณนาทั้งปวง พึงนำมากล่าวให้พิสดาร
โดยนัยที่กล่าวแล้วในอรุပ္สตุตตะเถิด".

โสภาส "เนตฺ มมา"ติ สมบุปฺสสนฺโต โยคี เมื่อพิจารณาเห็นโสภาสว่า
ตตุทาคาทโต จิตฺตํ โสเธติ, "นั่นไม่ใช่ของเรา" ดังนี้ ย่อมทำจิตให้

^๑ ฉ. จสทโท น ทิสฺสตี. วิสุทธิมคฺค.

"เนโสหมสมิ"ติ สมนุสฺสนุโต มานค- หมคจจากคัตถาคาทะ เมื่อพิจารณาเห็นว่า
 คาทโต, "น เมโส อตฺตา"ติ สมนุสฺสนุโต "เราไม่เป็นนั่น" ดังนี้ ย่อมทำจิตให้
 ทิฏฺฐิกุคฺคาทโต. เตนาท "โอกาส เนติ หมคจจากมานคาทะ เมื่อพิจารณาเห็นว่า
มมา"ติอาทิ. เอส นโย ณาณาทีสุปี. "นั่นไม่ใช่อัตตาของเรา" ดังนี้ ย่อมทำจิต
 ให้หมคจจากทิสฺฐิกาทะ. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
 อาจารย์จึงกล่าวคำว่า "พิจารณาเห็น
โอกาสว่า นั่นไม่ใช่ของเรา" ดังนี้เป็นต้น.
 แม้ในอุปกิเลสอื่นมีญาณเป็นต้น ก็มีนัยนี้.

อิมานิ ทส จานานีติ อิมานิ ยถา-
วุตฺตานิ โโอกาสานีนิ ทส อุปกิเลส-
การณานิ. ปณฺญา ยสฺส ปริจิตาติ ยสฺส
โยคีโน ปณฺญา โโอกาสาทิสฺ อนิจฺจตาทิก-
คทณฺวเสน ปริจิตวตี^๑ ปริคฺคเหตุวา
อุปปริกฺขิตฺวา จิตา. ธมฺมทฺธจฺจสฺส
สมคฺคภาวชานเนน ธมฺมทฺธจฺจกฺสโล โหติ.

คำว่า ฐานะ ๑๐ นี้ ได้แก่ เหตุแห่ง
 อุปกิเลส ๑๐ นี้ คือ มีโอกาสเป็นต้น ตามที่
 กล่าวแล้ว. คำว่า ปัญญาของโยคาวจรใด
เชี่ยวชาญ ความว่า ปัญญาของโยคีใด มี
 ความเชี่ยวชาญ คือ กำหนดจับ พิจารณา
 ตั้งอยู่ ด้วยอำนาจการถือเอาว่าเป็นของ
 ไม่เที่ยงเป็นต้น ในอุปกิเลสมีโอกาส
 เป็นต้น. โยคินั้น ย่อมเป็นผู้ฉลาดใน
ธมฺมทฺธจฺจะ ด้วยการรู้ความพร้อมเพรียง
 แห่งธมฺมทฺธจฺจะ.

^๑ ม. ปริจิตวตี.

วิปฏิบัติบนนติ อุทยพหยาบุสสนา-
วเสน วิสสนาวิปฏิบัติบนน.

คำว่า ดำเนินไปตามวิถี คือ ดำเนิน
ไปตามวิถีของวิสสนา ด้วยอำนาจการ
พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความ
เสื่อมไป.

ทิจวิสุทธิยนิติ ทิจวิสุทธิย อธิคตาย,
ทิจวิสุทธิญาณเน วา ทิจจยา วิโสธเน^๑
ทุกขสจฺจสฺส ววตฺถานํ กตํ โทติ ทุกขสจฺจ-
ปริยาบนนสฺส นามรูปสฺส ววตฺถาปนโต^๒

บทว่า ทิจวิสุทธิย ความว่า ใน
ทิจวิสุทธิที่ได้บรรลุแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ด้วย
การยังทิจให้หมดจดด้วยทิจวิสุทธิญาณ ย่อม
เป็นอันกระทำการกำหนดทุกขสจฺ เพราะ
การกำหนดนามรูปนับเนื่องด้วยทุกขสจฺ.

นามรูปสฺส ปจฺจยา นาม สมุทฺยปกฺขิยาติ^๓
อาท "กฺงฺขา ๗เปฯ สมุทฺยสจฺจสฺส
ววฏฺจานํ กตฺน"ติ. อภิธมฺมเนน ทิ
สพฺพกิเลสํ, กมฺมณฺจ สมุทฺยสจฺจํ. อิมิสฺสนติ
อิมายํ. สมฺมาติ อวิปริตํ. มกฺคสฺสชาติ
อริยมกฺคสฺส อฺปายภูตมกฺคสฺส.

ที่ชื่อว่า ปัจจัยแห่งนามรูป เป็นไปในฝักฝ่าย
แห่งสมุทัย เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "ในกัฆาวิตรณวิสุทธิ ด้วยการ
กำหนดจับปัจจัยของนามรูป ก็เป็นอันได้ทำ
ความกำหนดสมุทัยสจฺ" ดังนี้. ก็ว่าโดยนัย
แห่งพระอภิธรรม กิเลสทั้งปวง และกรรม
เป็นสมุทัยสจฺ. บทว่า อิมิสฺสน ความเท่ากับ

^๑ ฉ. วิโสธเน.

^๒ ฉ. ววตฺถาปนโต.

^๓ ฉ. นามรูปสมุทฺยปกฺขิยาติ.

คุณสมชาย ชมภูนิช

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิเทศ)

พรรณนากฎว่าด้วยการกำหนดว่าเป็นทางและมีใช้ทาง

๒๐๙

อิมาย. คำว่า ที่ถูก คือ ไม่ผิด. คำว่า
ทาง ได้แก่ ทางอันเป็นอุบายแห่ง
อริยมรรค.

มคฺคามกคฺคณาทสฺสนวิสุทฺธินิตฺเตสวณฺณา
นิกฺขิตา.

พรรณนามคฺคามกคฺคณาทสฺสนวิสุทฺธินิตฺเตศ
จบ.

อิตฺติ วิสฺติมปริจฺเจทวณฺณา.

พรรณนาปริเฉทที่ ๒๐ จบแล้ว
ด้วยประการฉะนี้.

๒๑. ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ-
นิตฺเทศวณฺณนา

อุปฺกุกิเลสวิมุตฺตอุทฺทพฺพญาณกถา-
วณฺณนา

๑๓๗. วิปัสสนาวารสฺส^๑ มคฺคกปฺ-
ปตฺติยา สงฺขารุเบกฺกชาณานิ สิขาปฺปตฺตา
วิปัสสนา. สิขาปฺปตฺติ ปนสฺส อุทฺทพฺพ-
ญาณาทินิ อตฺตมฺภูมามัน วเสณ ชาตาคิ อาท
"อฺภูจนฺนํ ปน ญาณานํ วเสณ สิขาปฺปตฺตา
วิปัสสนา"ติ. โอฟาริโกฟาริกสฺส สจฺจ-
ปฺปิจฺฉาทกโมหตมสฺส วิคเมน^๒ สจฺจปฺ-
ปฺปิจฺฉาณุกุลตฺตา "สจฺจานุโลมิกญาณ"ติ
อนุโลมญาณมาท. ตานิ ปน ญาณานิ
สรูปโต ทสฺเสตฺถุ "อฺภูจนฺนนฺติ จา"ติอาท
อารทฺธํ.

๒๑. พรรณนาปฏิปทาญาณทสฺสน-
วิสุทฺธินิตฺเทศ

พรรณนากถาวาด้วยอุทฺทพฺพญาณ
ที่พ้นจากอุปฺกุกิเลส

๑๓๗. สังขารุเบกฺกชาญาณ ชื่อว่า
วิปัสสนาที่ถึงยอด เพราะถึงขั้นสุดยอดแห่ง
การเที่ยวไปของวิปัสสนา. ก็การถึงยอด
แห่งสังขารุเบกฺกชาญาณนั้น เกิดด้วยอำนาจ
ญาณทั้งหลายมีอุทฺทพฺพญาณเป็นต้น ซึ่งมีตน
เป็นที่แปด เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึง
กล่าวว่า "ส่วนวิปัสสนาที่ถึงยอดด้วยอำนาจ
แห่งญาณ ๘". ท่านอาจารย์กล่าวอนุโลม-
ญาณว่า "สัจจานุโลมิกญาณ" เพราะ
เหมาะสมแก่การแทงตลอดสัจจะ ด้วยการ
ปราศจากโมหะอันปกปิดสัจจะที่หายาบ ๆ. ก็
ท่านอาจารย์ ประสงค์จะแสดงญาณเหล่านั้น
โดยสรุป จึงเริ่มคำมีอาทิว่า "ก็ในคำว่า
แห่งญาณ ๘".

^๑ ฉ. วิปัสสนาจารย์สฺส. ^๒ ฉ. วิคเมน.

ตตถ อุทฺถัพพทสฺสเนน สงฺขารานํ
อนิจฺจลกฺขณํ, ตทฺทสาเรน อิตฺรลกฺขณานิ
จ วิภาเวนฺตีเยว อุทฺถัพพยานุปัสฺสนา
ปวตฺตคฺคิตฺติ กตฺวา "วฺถีปฺฏิปนฺนํ วิปัสฺสนา-
สงฺขาคํ" อุทฺถัพพยานุปัสฺสนาญาณ"ติ
วุตฺตุนฺติ เกจฺจ. ตยิทํ ทสฺส สพฺพโส
คฺิริณฺปรินฺญาภาวเมว มณฺณมาเนหิ วุตฺตํ.

ในคำนั้น อาจารย์ทั้งหลายบางพวกกล่าวว่า
ท่านอาจารย์กล่าวว่า "อุทฺถัพพยานุปัสฺสนา-
ญาณนั้นว่าเป็นวิปัสสนาที่ดำเนินตามวิถี"ตั้งนี้
เพราะทำอธิบายว่า อุทฺถัพพยานุปัสฺสนา
ย่อมเป็นไป ยังอนิจจลักษณะแห่งสังขาร
ทั้งหลายให้แจ่มแจ้ง ด้วยการเห็นความ
เกิดขึ้นและความเสื่อมไป และยังลักษณะ
นอกนี้ให้แจ่มแจ้ง โดยทำนองแห่งการเห็น
ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปนั้น.
อุทฺถัพพยานุปัสฺสนาญาณนั้น อาจารย์
ทั้งหลายผู้สำคัญอยู่ ซึ่งความที่ญาณนั้น เป็น
คฺิริณฺปรินฺญาเท่านั้น โดยประการทั้งปวง
ได้กล่าวไว้.

กิญฺจาปิ หิ อุทฺถัพพญาณํ คฺิริณฺปรินฺญาโต-
คฺธเมว, อุทฺถัพพยาทีนํ ปน ชานนญฺเฐน,
ปจฺจกฺขโต ทสฺสเนญฺเฐน จ ญาณทสฺสนานิ,
อุทฺถัพพญาณาทินิ. ตานิเยว ปฏฺิปกฺขโต
วิสุทฺตคฺคตา ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ, สา เอว

ความจริง อุทฺถัพพญาณก็หยั่งลงภายใน
คฺิริณฺปรินฺญาเท่านั้น แม้โดยแท้ ถึงอย่างนั้น
ญาณทั้งหลาย มีอุทฺถัพพญาณเป็นต้น ชื่อว่า
ญาณ ด้วยอรรถว่า รู้ความเกิดขึ้นและความ
เสื่อมไปเป็นต้น และชื่อว่าทสฺสนะ ด้วย

วสุทฺตมวรรคตม ปฏฺิ ป. น. ๘-๑๕

๑ ฉ. วิถีปฏฺิปนฺนวิปัสฺสนาสงฺขาคํ.

อริยมกโค ปฏิปชชติ เอตายาติ ปฏิปทาติ^๑
ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ วุตติ.

อรรถว่า เห็นโดยประจักษ์. อุทยัพพญาณ
เป็นต้นเหล่านั้นนั้นแหละ ชื่อว่าญาณทัสสน-
วิสุทธิ เพราะบริสุทธิ์จากกรรมอันเป็น
ปฏิปักษ์, ญาณทัสสนวิสุทธินั้นนั่นเอง เป็น
อริยมรรค และเป็นปฏิบัติ เพราะมีความ
หมายว่า เป็นเครื่องดำเนิน เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่ ปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธิ.

ติ ปน อุปฺปนฺนมคฺคํ อุปฺปกณฺธิ สนฺธาย
วุตติ. ปกณฺธิ หิ นิจฺจสณฺณาทิปฺปทานสัทฺธิยา
ปทานปริณฺฑาย อธิฏฺฐานญฺจ. ยโต
ตททิกเมน^๒ อฏฺฐารสฺสุ มหาวิปฺสฺสนาสฺสุ
เอกจฺจา อธิคฺตา เอว โทหนฺติ.

ก็ท่านกล่าวหมายถึง อุทยัพพญาณนั้น
ที่พอเกิดขึ้นยังไม่คล่องแคล่ว. ด้วยว่า
อุทยัพพญาณที่คล่องแคล่ว เป็นที่รองรับ
ปทานปริณญา เพราะสำเร็จการละนิจ-
สัณญาเป็นต้น. เพราะว่าด้วยการบรรลุ
อุทยัพพญาณนั้น ย่อมเป็นอันบรรลุมหา-
วิปัสสนาบางส่วนที่เดียว ในบรรดามหา-
วิปัสสนาทั้ง ๑๘.

น หิ อุทยพฺพญาณํ ปจฺจกฺขโต ปฏิเวธเณ
วินา สามณฺณาการานํ ตีรณมคฺเตน สาคิสฺสย

ด้วยว่า การละกรรมอันเป็นปฏิปักษ์ได้อย่าง
เด็ดขาด โดยเพียงพิจารณาอาการสามัญ

^๑ ฉ. ปฏิปทา จาติ.

^๒ ฉ. ตททิกเมน.

ปฏิบัติขบปราบัน สมภาติ. อสติ จ
ปฏิบัติขบปราบาเน กุโตะ ฌาณาทีนัง วชิรมิว
อวิหตเวคตา, ติชิณวิสทาหิตา วา.
ตสฺมา ปคฺคณาวัปตฺตํ อุทัพพญาณัง
ปราบานปริณฺหาปคฺคิยเมว ทฏฺฐพฺพ.

เว้นจากการแทงตลอด โดยประจักษ์ซึ่ง
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป จะมีอยู่
ก็หามิได้. และเมื่อไม่มีการละธรรมอันเป็น
ปฏิปักษ์ ความที่ญาณเป็นต้น เป็นธรรมชาติมี
กำลังอันอะไร ๆ ล้างมิได้ เหมือนอย่าง
วชิราวุธ หรือความที่ญาณเป็นต้น เป็น
ธรรมชาติคมเฉียบแหลมเป็นต้น จะมีมา
แต่ไหนเล่า. เพราะเหตุนี้ อุทัพพญาณ
ที่ถึงความคล่องแคล่ว ฟังเห็นว่าเป็นไปใน
ฝักฝ่ายแห่งปราบานปริณฺหาเท่านั้น.

สหฺพสงฺขารานํ ภงฺคสฺสเสว อนุปฺสฺสนา
ภงฺกานุปฺสฺสนา, ตเทว ฌาณํ ภงฺกาน-
ุปฺสฺสนา ฌาณํ. ยถาภูตทสฺสสาวิ ภายติ
เอตสฺมาติ ภยํ, เตภูมิกธมฺมา, เตสฺ
ภยโต อุปฺภูจฺเจตฺส ภายิตพฺพาการคฺคาทีณาณํ
ภยตฺตฺปฏฺฐาน ฌาณํ. มุณฺจิตฺตํ อิจฺจตฺตีติ มุณฺจิตฺตมฺมุยํ,
จิตฺตํ, ปุคฺคโล วา, ตสฺส ภาโว
มุณฺจิตฺตมฺมุยตา, ตเมว ฌาณํ
มุณฺจิตฺตมฺมุยตา ฌาณํ.

การพิจารณาเห็นความดับอย่างเดียว แห่ง
สังขารทั้งปวง ชื่อว่าภังกานุปฺสฺสนา, ฌาณที่
พิจารณาเห็น ความดับแห่งสังขารนั้นแหละ
ชื่อว่า ภังกานุปฺสฺสนา ฌาณ. บุคคลผู้มีปรกติ
เห็นตามความเป็นจริง ย่อมกลัวแต่ธรรม-
ชาตินี้ เหตุนี้ ธรรมชาตินี้ ชื่อว่าภย แปลว่า
เป็นแดนกลัว ได้แก่ธรรมอันเป็นไปในในภูมิ ๓,
ฌาณที่ถือเอาโดยอาการที่ฟังกลัวในธรรมอัน
เป็นไปในในภูมิ ๓ เหล่านั้น ที่ปรากฏโดยเป็น

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย | พ.ศ. ๒๕๖๕-๑๕

น.อ.วงศ์ สิริเกตุ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา .

ภัย ชื่อว่า ภยตปฏฐานญาณ. ธรรมชาติใด
ย่อมปรารถนาจะพ้นไป เหตุนั้น ธรรมชาติ
นั้น ชื่อว่า มุญจิตุกมฺย แปลว่า ปรารถนาจะ
พ้นไป ได้แก่ จิต หรือ บุคคล, ภาวะแห่ง
จิตหรือบุคคลผู้ปรารถนาจะพ้นไปนั้น ชื่อว่า
มุญจิตุกมฺยตา, ญาณ คือความเป็นธรรมชาติ
ปรารถนาจะพ้นไปนั้น ชื่อว่า มุญจิตุกมฺยตา-
ญาณ.

ปุน ปฏิสงฺขาทากาเรน^๑ ปวตฺตํ ฌาณํ
ปฏิสงฺขานปัสสนาฌาณํ. นีรเปกฺขตาย
สงฺขารานํ อูปেকฺขวเสน ปวตฺตตฌาณํ
สงฺขารูปเอกชาฌาณํ. ตสฺมาติ ยสฺมา
อุปกฺกิลเสวินิมุตฺตํ^๒ อุตฺถัพพฌาณาทีนวิวัชฺ
ฌาณํ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุตฺติ, ตสฺมา.

ญาณที่เป็นไปโดยอาการพิจารณาอีก ชื่อว่า
ปฏิสงฺขานปัสสนาญาณ. ฌาณที่
เป็นไป ด้วยอำนาจความวางเฉยสังขาร
ทั้งหลาย เพราะไม่มีความเพ่งเล็ง ชื่อว่า
สงฺขารูปเอกชาญาณ. คำว่า เพราะเหตุนี้
ความว่า ญาณ ๙ อย่าง มีอุทฺถัพพฌาณ
เป็นต้น ที่พ้นจากอุปกิลเส ชื่อว่าปฏิบัติทา-
ญาณทัสสนวิสุตฺติ เหตุใด เพราะเหตุนี้.

๑๓๘. "อุปกฺกิลเสวินิมุตฺตน"ติ วิเสส-

๑๓๘. อาจารย์ผู้โจทก์ ผู้ไม่หยิ่งรู้

เนน วิภาวิตมตฺถํ อนวพฺพชฺฌนฺโต โจทโก เนอความที่ทำให้แจ้ง ด้วยคำวิเสสนะว่า

^๑ ฉ. ปฏิสงฺขานากาเรน. ^๒ ฉ. ...วิมุตฺตํ.

"ปุณ อุทฺทยัพพญาณเ โยโค กิมฺตฺติโย"^๑ติ
ปุจฺฉิ^๑ ตตฺถ กิมฺตฺติโยติ กิโยชโน
นिरตฺตโก, ปเคว นีพฺตฺติตตฺตทา ปกฺกสฺส
ปจัน วิยาติ อธิปาโย.

"ที่พ้นจากอุปกิเลส" ดังนี้ ได้ถามว่า "ทำ
ความเพียรในอุทฺทยัพพญาณซ้ำ มีประโยชน์
อะไร". ในคํานั้น บทว่า กิมฺตฺติโย แปลว่า
มีประโยชน์อะไร คือไม่มีประโยชน์ อธิบาย
ว่า เปรียบเหมือนหุงคัมของที่สุกแล้วไม่มี
ประโยชน์ เพราะเป็นสิ่งที่บังเกิดแล้วก่อน
นั่นเอง.

อถว ลกฺขณสฺส ลกฺขณาทีเหตุปฏิปาทิกุคฺคหณ-
วเสน ตมตฺถ ณาเปตฺกามา อจฺริโยว
กเดตฺกมฺยตาวเสน "กิมฺตฺติโย"^๑ติ ปุจฺฉิ?
ลกฺขณสฺส ลกฺขณตฺโตติ อนิจฺจาทีลกฺขณานํ
สมฺมเทว อุปธารณตฺโต. ตตฺถ การณํ
ทสฺเสนโต "อุทฺทยัพพญาณํ ที"^๑ติอาทีมาท.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านอาจารย์ผู้ใคร่จะให้
เข้าใจความข้อนั้น ด้วยอำนาจการรับเอา
เหตุแห่งการกำหนดลักษณะเป็นต้น นั้นแหละ
จึงถามว่า "มีประโยชน์อะไร" ด้วยอำนาจ
ต้องการจะตอบ. คำว่า มีประโยชน์ที่จะได้
กำหนดลักษณะ ความว่า มีประโยชน์ที่จะได้
พิจารณาโดยถูกต้องซึ่งลักษณะมีอนิจจลักษณะ
เป็นต้น. ท่านอาจารย์ เมื่อจะแสดงเหตุใน
คํานั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า "เพราะ
อุทฺทยัพพญาณ" ดังนี้.

วสุทฺถมรรคทานุภา ป.ท.๘-๑๕

^๑ ฉ. ปุจฺฉติ.

นุน จ อุตฺตพฺพญาณํ นาม สงฺขารานํ
อุตฺตพฺพเมว ปสฺสตี, น อนิจฺจาติ-
ลกฺขณตฺตยํ, เตน กถิ อนิจฺจาติลกฺขณตฺตย-
สลฺลกฺขณํ^๑ โทตีติ ? น โข ปเนตฺ เอิ
ทฎฺฐพฺพ "อุตฺตพฺพญาณํ ลกฺขณตฺตยวิสัย
โทตี"ติ. อุตฺตพฺพเย ปน ปฏิวิทฺเต
อนิจฺจลกฺขณํ ปากฺกํ หุตฺวา อฏฺฐจาติ.
ตโต "ยถนิจฺจํ, ตํ หุขํ. ยํ หุขํ,
ตทนต์ตา"^๒ อิตฺรลกฺขณมฺปิ.

ถ้าจะมีผู้สงสัยถามว่า ก็ชื่อว่าอุตฺตพฺพญาณ
ย่อมเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
ของสังขารทั้งหลายเท่านั้น หาเห็นลักษณะ
๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้นไม่ การกำหนด
ลักษณะ ๓ มีอนิจจลักษณะเป็นต้น จะมีได้
ด้วยอุตฺตพฺพญาณนั้นได้อย่างไร ? ตอบว่า
ก็ข้อนี้ไม่พึงเห็นอย่างนี้ว่า "อุตฺตพฺพญาณมี
ลักษณะ ๓ เป็นอารมณ์". ก็เมื่อแทงตลอด
ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแล้ว อนิจจ-
ลักษณะ ย่อมเป็นธรรมชาติชัดเจนปรากฏ.
ต่อจากนั้น แม้ลักษณะนอกนี้ ก็เป็นธรรมชาติ
ชัดเจนปรากฏ "เพราะสิ่งใดไม่เที่ยง
สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นก็
อนัตตา".

อถวา อุตฺตพฺพกฺคหณฺณ หุตฺวา อภาวา-
กาโร, อภินฺทสมฺปติปีฬนาภาโร,

อีกอย่างหนึ่ง อากาโรที่มีแล้วไม่มี อากาโร
ถูกบีบคั้นอยู่เนือง ๆ และอากาโรที่ไม่ตกอยู่

^๑ ฉ. อนิจฺจตาติ...
^๒ ลั. ขนฺธ. ๑๗/๒๘, ๕๖, ๑๐๑, ๑๐๒.
ลั. สฬา. ๑๘/๑, ๓, ขุ. ป. ๓๑/๔๕๑
(ภูมิพโลภิกขุ ๒/๑๕๓).

อวสวตฺตนาภาโร จ วิภูตฺตโร โทตีติ
 การณฺภาเวน อุทฺถัพพญาณเณ โยคสฺส
 ลกฺขณตฺตยสฺสลกฺขณตฺตตฺตา เวทิตฺตพฺพา, น
 สมฺมุเชเนว. เหฏฺฐาติ มคฺคคามคฺคญาณ-
 ทสฺสนวิสฺสุทฺติโต เหฏฺฐา. ตํ หิ โอบาสาติ-
 อูปตฺตติเหตุตฺตาย ติกฺขํ วิสํ หุตฺวา ปวตฺตมฺปิ
 ทิฏฺฐิอาทึหิ อูปกฺกิลิฏฺฐตฺตตฺตา กุณฺธํ อวิสทเมว
 ชาคํ. เตนาท "ทสฺหิ ๆเปฯ นาสกฺขี"ติ.

ในอำนาจ ย่อมเป็นอาการชัดเจนยิ่ง ด้วย
 การจับเอาความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป.
 เพราะเหตุนั้น ฟังทราบว่าเป็นความที่ประกอบ
 อยู่ในอุทฺถัพพญาณ มีประโยชน์ที่จะกำหนด
 ลักษณะ ๓ โดยความเป็นเหตุ, ไม่ฟังทราบ
 โดยความพร้อมหน้า. คำว่า ในหนหลัง คือ
 ในหนหลัง จากมคฺคคามคฺคญาณทสฺสนวิสฺสุทฺติ.
 ด้วยว่า อุทฺถัพพญาณนั้น แม้เป็นธรรมชาติ
 คมเฉียบแหลมเป็นไปแล้ว เพราะความเป็น
 เหตุเกิดขึ้นแห่งอุปกิเลส มีโอกาสเป็นต้น ก็
 เป็นธรรมชาติที่ไม่เฉียบแหลมเลย เพราะ
 เสร้าหมองไปด้วยอุปกิเลส มีทิสฺฐิเป็นต้น.
 ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เป็น
ญาณเสร้าหมองไปด้วยอุปกิเลส ๑๐ ไม่อาจ
กำหนดลักษณะ ๓ ตามสภาพที่เป็นจริงได้".

๑๓๘. อมฺนสิการาติ เหตุมฺหิ
 นิสฺสกฺกวจัน. "กิสฺส อมฺนสิการา"ติ หิ อิทํ
 "เกน ปฏิจฺจนนตฺตตฺตา"ติ ปุจฺฉิตสฺส
 ปฏิจฺฉาทกสฺส เหตุปุจฺฉา.

๑๓๘. บทว่า อมฺนสิการา เป็น
 ปัญฺจมีวิภักฺติลงในเหตุ. ก็คำว่า "เหตุไม่ได้
มนสิการถึงอะไร" นี้ เป็นคำถามถึงเหตุ
 แห่งเรื่องที่เกิดขึ้น ซึ่งได้ถามว่า "เพราะ
 อะไรเกิดขึ้นไว้".

สนฺตติยา หิสฺส ปฏิจฺจนนฺตฺตา อนิจฺจลฺกขณํ ก็อนิจจลักษณะไม่ปรากฏ เพราะความที่
 น อุปฺภูจฺจติ, สํ จ สนฺตติ อหฺยพฺพยา- อนิจจลักษณะนั้นถูกสันตติปิดบังไว้, และ
 มนสิกาเรณ ปฏิจฺจาทิกา ชาตา. สันตตินั้น ที่ปิดบังไว้ ก็ด้วยไม่ได้มนสิการ
 อิริยาปเถติ ปฏิจฺจนนฺตฺตา ทุกฺขลฺกขณํ ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป, ทุกข-
 น อุปฺภูจฺจติ, เต จ อิริยาปถา อภินฺท- ลักษณะไม่ปรากฏ ก็เพราะถูกอิริยาบถปิดบัง
 สมฺปตีปฺพนามนสิกาเรณ ปฏิจฺจาทิกา ชาตา. ไว้, และอิริยาบถเหล่านั้นที่ปิดบังไว้
 ขเนน ปฏิจฺจนนฺตฺตา อนตฺตลฺกขณํ น ก็เพราะ ไม่ได้มนสิการความถูกบีบคั้นอยู่
 อุปฺภูจฺจติ, เต จ ขนา นานาธาตฺ- เนื่อง ๆ. อนัตตลักษณะไม่ปรากฏ ก็เพราะ
 วินิพฺโปกามนสิกาเรณ ปฏิจฺจาทิกา ชาตาติ. ถูกขณะ(กลุ่มก้อน)ปิดบังไว้. และขณะ
 เหล่านั้นที่ปิดบังไว้ ก็เพราะไม่ได้มนสิการ
 การแยกธาตุต่าง ๆ ออก.

อหฺยพฺพยํ ปสฺสโต น อหฺยวตฺถา วยวตฺถํ เมื่อเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไป
 ปาปฺณาติ, วยวตฺถา วา อหฺยวตฺถํ. กิริยาที่กำหนดความเกิดขึ้น ก็จะไม่ถึงกิริยา
 อณฺโณว อหฺยกฺขโณ, อณฺโณว วยกฺขโณติ ที่กำหนดความเสื่อมไป หรือกิริยาที่กำหนด
 เอโกปิ ธมฺโม ขณฺวเสน เกทโต อุปฺภูจฺจติ, ความเสื่อมไป ก็จะไม่ถึงกิริยาที่กำหนด
 ปเกว อตีตาทีโกติ อาท "อหฺยพฺพยมฺปน ความเกิดขึ้น. ขณะเกิดขึ้นก็เป็นอย่างหนึ่ง
 ๆเปฯ อุปฺภูจฺจติ"ติ. ขณะเสื่อมไป ก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะเหตุนี้
 ธรรมแม้อันเดียวกัน ก็ย่อมปรากฏโดยความ
 ต่างกัน ด้วยอำนาจขณะ, จะป่วยกล่าว
 ไปโย ถึงธรรมที่เป็นอดีตเป็นต้น เพราะ

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
 ขออุทิศส่วนกุศลให้นางเง็ก จำรูญรัตน์

ลพภูมานทุกขปฏิจฉาทกภาเว อุกขมาฎิเต. ความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปตามที่ กำหนดจับแล้ว. คำว่า เมื่ออริยาบถถูกเพิก ความว่า เมื่ออริยาบถ คือเมื่อความเป็น สภาพปกปิดทุกข์ที่ได้อยู่ ถูกเพิก.

เอกสัมมิ ทิ อริยาบถ อุปบนนุสส ทุกขสส วจิยังอยู่ อริยาบถอื่นอันบรรเทาทุกข์ที่เกิดขึ้น วิโนทกั อริยาบถนุตรั ตสส ปฏิจฉาทกั ในอริยาบถหนึ่ง ย่อมเป็นเหมือนปกปิดทุกข์ นัน แม้อริยาบถที่เหลือ ก็เหมือนอย่างนั้น วย โทติ, เอวั เสสาปีติ อริยาบถานัน เพราะเหตุนั้น เมื่อรู้ความที่อริยาบถ ตัตทุกขปฏิจฉาทกภาเว ยถาวโต ณาเต ทั้งหลายปกปิดทุกข์นั้น ๆ ตามความเป็นจริง ย่อมชื่อว่า เป็นความเพิกที่อริยาบถเหล่านั้น เตสั ทุกขปฏิจฉาทกภาโว อุกขมาฎิโต นาม ปกปิดทุกข์ เพราะความที่สังขารทั้งหลาย โทติ สงขารานัน นินนุตรั ทุกขากิตุนนตาย เป็นสภาพขัดแย้ง โดยภาวะที่ถูกทุกข์ เสียบแทงอยู่ตลอดนิรันดร.

เตนาท "ทุกขลกขณั ยถาวสรสโต ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า อฎุฎาตี"ติ. นนานาธาตโยติ นานาวิชา "ทุกขลักษณะ จึงปรากฏตามสภาพที่เป็นจริง ปจวีธาธาตโย นานาวิเช สภาวธมฺเม. ได้". คำว่า ธาตุต่าง ๆ ได้แก่ ธาตุ วินพฺพชชิตวาติ "อนญา ปจวีธาตฺ อณญา มีปฐวีธาตฺเป็นต้น มีอย่างต่าง ๆ คือสภาว- อาโปธาตฺ"ติอาทีนา, "อนญโณ ผสฺโส, ธรรมทั้งหลาย มีอย่างต่าง ๆ. คำว่า แผนก อณญา เวทนา"ติอาทีนา จ วิสฺสู วิสฺสู ความว่า กระทำเป็นแผนก ๆ โดยนัย

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
ขออุทิศส่วนกุศลให้นางเง็ก จำรูญรัตน์

กตฺวา. ขณวินิพโกเค กเตติ สมุทฺทเน, เป็นต้นว่า "ปฐวีธาตุ เป็นอย่างหนึ่ง
 กิจจารมฺมณฺเน จ ปเททิตฺเต. อาโปธาตุ เป็นอย่างหนึ่ง" และโดยนัย
 เป็นต้นว่า "ผัสสะเป็นอย่างหนึ่ง, เวทนา
 เป็นอย่างหนึ่ง". คำว่า เมื่อทำขณวินิพโก
 ความว่า เมื่อแยกขณะ ก็กลุ่ม และขณะ
 คือกิจและอารมณ์.

ยา เหลสา อณฺณมณฺณปตฺตทฺเตสุ สมฺทิตฺเตสุ^๑ ก็ความเป็นขณะนี้คือ ความเป็นขณะคือ
 รูปารูปธมฺเมสุ เอกตฺตภาณินิวสฺวเสณ กลุ่ม ที่บุคคลผู้มีได้พิจารณาสังขารทั้งหลาย
 อปริมหิตฺตสงฺขาเรทึ คยฺหมานา สมุทฺทเนตา, ยึดถืออยู่ ด้วยอำนาจความยึดมั่นว่าเป็นอัน
 ตถา เตสํ เตสํ ธมฺมานํ กิจฺจเกทฺตฺส เกี่ยวกันในรูปธรรมและอรูปธรรม ที่อุปถัมภ์
 สติปิ จ^๒ ปฏินียตฺภาเว เอกโต คยฺหมานา กันและกันจับเป็นกลุ่มกันอยู่ อนึ่ง แม้เมื่อมี
กิจจมนตา, ตถา สารมฺมณฺธมฺมานํ สติปิ ความที่ประเภทแห่งกิจ ของธรรมทั้งหลาย
 อารมฺมณกรณเกเท เอกโต คยฺหมานา เหล่านั้น เป็นสภาพแน่นอนโดยเฉพาะอยู่
อารมฺมณมนตา จ, ตา ธาตุสุ ญาณเณ ความเป็นขณะคือกิจที่ยึดถืออยู่ โดยความเป็น
 วินิพฺกุชฺชิตฺวา ทิสฺสมานา หตฺถเณ อันเดียวกัน และอนึ่ง แม้เมื่อมีความต่าง
 ปริมชฺชียมาโน เผณฺปิณฺโท วีย วิลยฺแห่งการกระทำ ให้เป็นอารมณ์ของสภาวะ-
 กจฺจนฺติ, "ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมานา สุณฺณา ธรรมที่รับอารมณ์ได้ทั้งหลาย ความเป็นขณะ
 เอเต ธมฺมา ธมฺมมตฺตา"ติ อนตฺตลฺกขณฺ คือ อารมณ์ที่ยึดถืออยู่ โดยความเป็นอันเกี่ยว

^๑ ฉ. สมุทิตฺเตสุ.
^๒ ฉ. จ-สทฺโท น ทิสฺสติ.

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
 ขออุทิศส่วนกุศลให้นางเง็ก จำรูญรัตน์

ปากฎตรี โทติ. เตน วุคคิ "นानาธาตุโย
ฯเปฯ อุปฎฐาตี"ติ.

กัน, ความเป็นขณะเหล่านั้น ที่ญาณแยกใน
ธาตุทั้งหลายปรากฏอยู่ ย่อมถึงความย่อยยับ
ไปเหมือนก้อนฟองน้ำที่ถูกขยำด้วยมือฉะนั้น,
อนัตตลักษณะ ย่อมเป็นธรรมชาติชัดเจนยิ่ง
ว่า "ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ เป็นไปอยู่ตาม
ปัจจัย ว่างเปล่า สักว่าเป็นธรรมเท่านั้น".
ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"เมื่อแยกธาตุต่าง ๆ ๗๗ อนัตตลักษณะ จึง
ปรากฏตามสภาพที่เป็นจริงได้".

๑๔๐.ธุภาวปฏิกุเชปโต น นิจจนติ
อนิจจํ, ขนุชฌกํ. ยถา "รูป โข
ราธ อนิจจํ, เวทนา. สญญา. สงฺขารา.
วิญญาณํ อนิจจนุ"ติ.๑ ตตถ การณํ
วทนุโต "อุปปาทวยณณตตภาวา"ติ อาท.
อุปปาโท นิพพุตติลกฺขณํ, วโย วิปริณาม-
ลกฺขณํ, อนณตตคฺคิ ชรา เตสํ ตพฺภาวโตติ๒
อตฺโต.

๑๔๐.สิ่งที่ไม่ใช่เที่ยง เพราะปฏิเสธ
ความยั่งยืน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า สิ่งที่ไม่
เที่ยง ได้แก่ ชันธ ๕. เหมือนอย่างทีพระ
ผู้มีพระภาคตรัสว่า "ดูภรรจาธิกะ รูปไม่เที่ยง
เวทนา. สญญา. สงฺขาร. วิญญาณ
ไม่เที่ยง". ท่านอาจารย์ เมื่อกล่าวเหตุใน
คำนั้น กล่าว่า "เพราะภาวะคือมันมีความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความเปลี่ยน-

๑ ส. ขนุช. ๑๗/๒๔๐.

๒ ฉ. สพภาวโตติ.

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
ขออุทิศส่วนกุศลให้นายสันต์ เอื้อชนก

แปลงไป". ความเกิดขึ้น ได้แก่ ลักษณะที่
เกิดขึ้น, ความเสื่อมไป ได้แก่ ลักษณะที่
แปรปรวน, ความเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่
ชรา เพราะมีความเกิดขึ้น และความ
เสื่อมไป เหล่านั้น.

หุตฺวา อภาวโตติ อุปฺปชฺชิตฺวา วินสฺสนโต.
เอตฺถ จ ปุริเมน ชาติชรามรณสฺส ภาวโต
อนิจฺจนฺติ ทสฺเสติ, หฺตฺติเยน ปากภาววิธฺ-
สาภาวโต. ยสฺส ภาเวน ชนฺธฺปนฺนํ
"อนิจฺจนฺ" ติ วฺจฺจติ, ตํ อนิจฺจลฺกฺขณฺนฺติ
ทสฺเสตฺถ "อุปฺปาทวณฺณตฺตฺน" ติ อาทึ วฺคฺตฺ.
เตน หิ ตํ "อนิจฺจนฺ" ติ ลฺกฺขิยตี.
อาการวิกาโรติ อาการวิกตี. อภาวกาโร
หิ วิกตี รูปเณ ลพฺภตี, วิรูปตฺตา น
อุปฺปาทา กาโร.

คำว่า เพราะความที่มันมีแล้วก็ไม่มี คือ
เพราะความที่มันเกิดขึ้นแล้วก็พินาศไป. ก็
ในที่นี่ ด้วยคำแรก ท่านแสดงว่า ไม่เที่ยง
เพราะมีความเกิด ความแก่ และความตาย,
ด้วยคำที่สอง ท่านแสดงว่าไม่เที่ยง เพราะ
เป็นความงอม และเป็นความกระจัดกระ-
จายไป. ชั้น ๕ ท่านเรียกว่า "ไม่เที่ยง"
ด้วยภาวะแห่งธรรมชาติใด เพื่อจะแสดง
ธรรมชาตินั้นว่า เป็นลักษณะของความ
ไม่เที่ยง ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ความ
เกิดขึ้น ความเสื่อมไป และความเปลี่ยน-
แปลงไป" ดังนี้. ด้วยภาวะนั้นแหละ
ธรรมชาตินั้น ท่านจึงกำหนดว่า "ไม่เที่ยง".
คำว่า ความแปรไปแห่งอาการ ได้แก่
ความเปลี่ยนไปแห่งอาการ. ก็อาการที่ไม่มี

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
ขออุทิศส่วนกุศลให้นายสันต์ เอื้อชนก

ย่อมได้ โดยรูปของความเปลี่ยนแปลง,
เพราะความผิดรูปไป ย่อมไม่ได้อาการ คือ
ความเกิดขึ้น.

อาการวิกาโรติ ว่า อาการวิเสโส.
หุตวา อภาโว หิ ปากภาวโต ภินโน
วิทฺธสาภาวตฺตา ตตฺถ จ อนิจฺจลกฺขณํ
นिरุพฺพํ. อนิจฺจกาโร หิ หุขานตฺตา-
กาเรหิ วีย อฺปฺปาทาการโต จ วิสิฏฺโฐ.
ตถา หิ สทฺทสฺส วิทฺธสาภาโว
สงฺขตภาเวนปิ สาธิตี.

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ความแปรไปแห่งอาการ
ได้แก่ ความต่างไปแห่งอาการ. ก็ความที่
มันมีแล้วก็ไม่มี เพราะเป็นความงอม แดก
ไป เพราะความเป็นสิ่งกระจัดกระจายไป
และในข้อนั้น ลักษณะของความไม่เที่ยง
ก็เป็นคำคิดปาก. ก็อาการของความ
ไม่เที่ยง ต่างไปจากอาการของความเกิด-
ขึ้น เหมือนกับต่างจากอาการของความเป็น
ทุกข์และเป็นอนัตตา. จริงอย่างนั้น ภาวะที่
กระจัดกระจายไปของเสียง ก็ให้สำเร็จได้
แม้ด้วยภาวะถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น.

สงฺขตภาโว จ อตฺตโต อฺปฺปาท-
วตฺตา. อฺปฺปาโท จ ปากภาวสาธิตา
ธรมานาวตฺตา. อิมินา นเยน
หุขานตฺतालกฺขณานิ เวทิตฺพพานิ. อปฺจ
ยถา นิจฺจปฏิกฺเขปโต อนิจฺจนฺติ

ก็ภาวะที่เป็นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น
โดยใจความ ได้แก่ กิริยาที่มีความเกิดขึ้น.
และความเกิดขึ้น ก็คือกิริยากำหนดที่ทรงอยู่
ซึ่งให้สำเร็จด้วยภาวะที่งอม. ฟังทราบ
ลักษณะของความเป็นทุกข์ และความเป็น

นิจจาการปฏิกุเชปโต ยถาวุตโต อนัตตา โดยนัยนี้. อนึ่ง พึงเห็นว่า สิ่ง
 อภาวาการสงฺขาโต อนิจจกาโร ชื่อว่าไม่เที่ยง ก็เพราะปฏิเสธความเที่ยง
อนิจจลกฺขณฺ, เอวํ สุขปฏิกุเชปโต เพราะเหตุนั้น อากาโรที่ไม่เที่ยง กล่าวคือ
 ทุกฺขนฺติ สุขาการปฏิกุเชปโต อภินฺหปติ อากาโรที่ไม่มีตามที่กล่าวแล้ว เพราะปฏิเสธ
 ปีนาการสงฺขาโต ทุกฺขากาโร ทุกฺขลกฺขณฺ, อากาโรที่เที่ยง จึงชื่อว่า ลักษณะของความ
 ตถา อุตฺตปฏิกุเชปโต อนตฺตาคิ ไม่เที่ยง ฉนฺโต, สิ่งชื่อวาทุทฺช ก็เพราะ
 อุตฺตการปฏิกุเชปโต อวสวตฺตนาการ- ปฏิเสธความสุข เพราะเหตุนี้ อากาโร
 สงฺขาโต อนตฺตกาโร อนตฺตลกฺขณฺติ เป็นทุทฺช กล่าวคือ ความถูกบีบคั้นอยู่เนื่อง-
 ทฏฺฐพฺพ. นิตฺย เพราะปฏิเสธอากาโรที่เป็นสุข จึงชื่อ
 ว่า ลักษณะของความเป็นทุทฺช ฉนฺนํ, อนึ่ง
 สิ่งชื่อว่าเป็นอนัตตา ก็เพราะปฏิเสธอัตตา
 เพราะเหตุนี้ อากาโรที่เป็นอนัตตา กล่าว
 คือ อากาโรที่ไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะ
 ปฏิเสธอากาโรที่เป็นอัตตา จึงชื่อว่า ลักษณะ
ของความเป็นอนัตตา.

อิเม^๑ ตโยปิ อาการา อสภาวธมฺมตฺตา อากาโรทั้ง ๓ นี้ มิได้เป็นสภาพที่นับเนื่อง
 ขนฺธปริยาปนฺนา น โทณฺติ. ขนฺธเหติ วินา ด้วยขันธ เพราะไม่เป็นสภาวธรม. ทั้ง
 อนุปฺลพฺภนียโต ขนฺธวินิมฺตฺตาปิ น โทณฺติ. มิได้เป็นขันธวิมุต เพราะพึงเว้นจากขันธ

^๑ ฉ. เต ยิเม.

นางเพ็ญศรี จำรูญรัตน์
 ขออุทิศส่วนกุศลให้นายสันต์ เอื้อชนก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๒๕-๑๕

ขนฺธะ ปน อุปาทย โวหารวเสน ทั้งหลายไม่ได้. แต่อาศัยชั้นทั้งหลายก็ได้
ลพฺภมาณา ตทาทีนวิภาวนาย วิเสส- ด้วยอำนาจโวหาร ฟังทราบว่าเป็นบัญญัติ
การณฺฏตา ตชฺชา ปณฺณตฺติวิเสสชาติ พิเศษที่เกิดแต่ชั้น ซึ่งเป็นเหตุพิเศษแห่ง
เวทิตพฺพา. การแสดงโทษของชั้นนั้น.

คฺยที สพฺพมปีติ ยถาวุตต-
ลกขณฺตคฺยตฺยเจว ลกฺขิตพฺพณฺจ ขนฺธปณฺจกั.
"อุทฺทยพฺพยานปฺสสนาณาณเณ ยถาวุสรสโต
สฺลลฺกเชตี"ติ อิหิ ตทตฺถเต ตพฺโพหารวเสน
วุตฺตํ. อุทฺทยพฺพญาณตฺถํ หิ ลกฺขณารมฺมณิก-
วิปสฺสนา "อุทฺทยพฺพญาณมฺ"ติ กถิตา. น
หิ อุทฺทยพฺพญาณํ หุคฺขลฺกขณาหิวิสัย.
ตพฺพิสยตฺเต วา อุทฺทยพฺพญาณเมว น สียา,
อุทฺทยพฺพญาณํ ปน ติกฺขํ, วิสทณฺจ
กาตฺกาเมน ลกฺขณตฺตยตีรณเมว กาทพฺพิ.
ปฺริกมฺมสทิสฺสิ เหนฺติ ตสฺส. เอส นโย เสเสสฺสุ
ณาณเณสฺปีติ?

คำว่า ทั้งปวงนั้น ได้แก่ ลักษณะ ๓
ตามที่ได้อธิบายแล้ว และชั้น ๕ ที่กำหนด.
คำว่า "ย่อมกำหนดหมายตามสภาพที่เป็น
จริงได้ ด้วยอุทฺทยพฺพยานปฺสสนาณาณ" นี้
ท่านอาจารย์กล่าวไว้ ด้วยอำนาจบัญญัติ
ลักษณะและชั้นนั้น ในอรรถแห่งลักษณะและ
ชั้นนั้น. ก็วิปสฺสนาที่มีลักษณะเป็นต้น เป็น
อารมณ์เพื่อรู้ความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
ท่านกล่าวว่า "ชื่ออุทฺทยพฺพญาณ". เพราะ
ว่าอุทฺทยพฺพญาณ จะมีลักษณะมีทุกลักษณะ
เป็นต้นเป็นวิสัย ก็หาไม่ได้. อีกอย่างหนึ่ง
อุทฺทยพฺพญาณนั่นเอง ไม่เพียงมีอยู่ในความที่มี
ลักษณะมีทุกลักษณะเป็นต้นนั้นเป็นวิสัย, แต่
โยคาวจรผู้ใคร่จะกระทำอุทฺทยพฺพญาณให้คม

๑ ฉ. เสสณา เณสฺปีติ.

และให้เฉียบแหลม พึงกระทำการพิจารณา
ลักษณะทั้ง ๓ นั้นเอง. ก็การศึกษา
ลักษณะ ๓ นี้ เป็นเช่นกับบริกรรมของ
อุทยัพพญาณนั้น. แม้ในญาณที่เหลือก็มีนัยนี้.

ภังคานุบัสสนาญาณกถาว่าด้วยภังคานุบัสสนาญาณ

พรรณนากถาว่าด้วยภังคานุบัสสนาญาณ

๑๔๑. วทิตี ปวตฺตติ. ฌาณสฺส
ติกุขภาโว ภาวนาย ปคฺคณาเวน. ปคฺคา
จ ภาวนา วิกุเขปภาวโต อารมฺมณเ
อปิตา วีย ปวตฺตติตี ฌาณสฺส ติกุขภาเวน
สงฺขารานํ ลหุอุปฺภฺจจานตา ทสฺสีตา.

๑๔๑. บทว่า วทิตี แปลว่า ย่อมจะ
เป็นไป. ภาวะที่ฌาณเป็นธรรมชาติคมกล้า
ก็ด้วยภาวะที่ภาวนาคล่องแคล่ว. และ
ภาวนาที่คล่องแคล่ว ย่อมเป็นไป ดุจแนบ-
แน่นอยู่ในอารมณ์ เพราะไม่มีความฟุ้งซ่าน
เพราะเหตุนั้น ท่านจึงแสดงเวลาที่สังขาร
ทั้งหลายปรากฏเร็ว ด้วยภาวะที่ฌาณคมกล้า.

สงฺขารเรสุ ปน อุทยพฺพยวเสน ลหุ ลหุ
อุปฺภฺจหนฺเตสุ อุทยทสฺสนนฺจ "อุปฺปาทวโต
วินาโส"ติ ยาวเทว วยทสฺสนตฺถํ ตสฺส
นิพฺพิทาวทตฺตาติ วเย เอวสฺส อาโภก-

อนึ่ง ครันสังขารทั้งหลายปรากฏอย่างรวดเร็ว
เร็ว ด้วยอำนาจความเกิดขึ้น และความ
ดับไป และการเห็นความเกิดขึ้นว่า "สิ่งที่มี
ความเกิดขึ้น ก็มีความฉิบหายไป" ดังนี้

คุณสวัสดิ์ พุกพิบูลย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วสุทถกถาว่าด้วยภังคานุบัสสนาญาณ

สมนุหาโร มนสิกาโร ปวตฺตติ, เตน
อุปฺปาทาหิ มุญฺจิตฺวา วยเมวารพฺภ ฌาณํ
อุปฺปชฺชติ. เตน วุตฺตํ "อุปฺปาทํ วา"ติ
อาหิ.

ก็เพียงเพื่อเห็นความเสื่อมไป เพราะนำมา
ซึ่งความหน่ายแก่โยคาวจรนั้น เพราะเหตุ-
นั้น มนสิการอันประมวลความนึกคิดอยู่แต่ใน
ความเสื่อมไป ย่อมจะเป็นไปแก่โยคาวจร
นั้น ด้วยเหตุนี้ ญาณจึงเกิดขึ้นปราศแต่
ความเสื่อมไปอย่างเดียว ปล่อยความเกิด
ขึ้นเป็นต้นเสีย. ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "อุปฺปาทํ วา แปลว่า ญาณย่อม
ไม่ประสพซึ่งความเกิดขึ้น" ดังนี้เป็นต้น.

ตตฺถ อุปฺปาทฺตฺติ นิพฺพตฺตฺติวิการิ. จิตฺตฺติ
จิตฺตฺตฺตํ, ชรณฺติ อตฺถโธ. ปวตฺตฺตฺติ
อุปาทฺตฺตฺตํ. นิมิตฺตฺตฺติ สงฺขารนิมิตฺตํ.
ยํ สงฺขารานํ สมุทฺยาทิมฺนวเสน,
สทิจฺจปริจฺเจตฺตาย จ สวิกฺคหานํ วิย
อุปฺภูจฺจานํ, ตํ สงฺขารนิมิตฺตํ.

ในคํานั้น บทว่า อุปฺปาทํ ได้แก่ ความแปร
ไปแห่งความเกิดขึ้น. บทว่า จิตฺตํ ได้แก่
ธรรมชาติที่ถึงความตั้งอยู่ อธิบายว่า ชรา.
บทว่า ปวตฺตํ ได้แก่ ความเป็นไปแห่ง
สังขารที่กรรมกิเลสยึดครอง. บทว่า นิมิตฺตํ
ได้แก่ สังขารนิมิต. ธรรมชาติใดปรากฏแก่
สังขารทั้งหลาย เหมือนอย่างปรากฏแก่สิ่งที่มี
ร่างกาย ด้วยอำนาจความเป็นก้อนมีเหตุ
เกิดขึ้นเป็นต้น และด้วยความที่กำหนดโดย
กิจของตน ธรรมชาตินั้น ชื่อว่าสังขารนิมิต.

คุณสวัสดิ์ พุกพิบูลย์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เกจิ ปน "ปวัตตํ" นาม สงฺขารานํ
 อวิจฺเจเทน ปวตฺตนํ อูปาโทว, นิมิต्तํ
 นาม อูปนฺนํ วิชฺชมานตา จานปรมฺปรา,
 ตสฺมา อูปาทเมว กณฺหาติ เจ, ปวตฺตํ
 กณฺหาติ นาม. จิตฺติเยว กณฺหาติ เจ,
 นิมิต्तํ กณฺหาติ นามา"ติ วนฺตติ, ตํ
"อูปาทํ ฺวา"ติอาทิวจเนน วิรุชฺฌติ. น
 หิ อสฺติ เมเท วิกฺกโป ยุตฺโต. น
สมฺปาปฺณาติ อกฺกทณฺโต. ก็ ปน
 สมฺปาปฺณาติตี อาท "ขย ฺเป"
สนฺติฏฺฐติ"ติ.

ส่วนอาจารย์บางพวก ย่อมกล่าวว่า "ความ
 เป็นไป คือความเกิดขึ้นโดยไม่ขาดสายแห่ง
 สังขารทั้งหลาย ชื่อว่า ปวัตตะ, ความมีอยู่
 คือ ความต่อ ๆ กันแห่งที่ตั้งของธรรมที่เกิด
 ขึ้นแล้วทั้งหลาย ชื่อว่า นิมิต เพราะเหตุนี้
 หากว่า ญาณถือเอาอุปาทะ (ความเกิดขึ้น)
 อย่างเดียว ชื่อว่าย่อมถือเอาปวัตตะ
 (ความเป็นไป) ด้วย. หากถือเอาจิตติ
 (ความตั้งอยู่) อย่างเดียว ชื่อว่า ย่อมถือ
 เอานิमितด้วย" ดังนี้, คำนั้น ย่อมผิดจากคำ
 เป็นต้นว่า "ญาณไม่ประสพซึ่งความเกิดขึ้น"
 ดังนี้ เป็นต้น. เพราะว่าเมื่อความแตกกัน
 ไม่มี ความวิกัป คือแยกกันจะถูกต้องก็หา
 มิได้. ญาณ ชื่อว่า ไม่ประสพ เพราะความ
 ไม่ถือเอา. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "สติ
 (คือความระลึกรู้) ตั้งแน้อยู่แต่ในความสิ้น
ความเสื่อม ความแตก ความดับเท่านั้น"
 ดังนี้ เพื่อจะเลียงเสียซึ่งคำถามว่า "ญาณ
 ไม่ประสพอะไร".

ม. พ. ๖-๑๕

คุณสวัสดิ์ พุกพิบูลย์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถ นิโรธสทโท อนุปปาเทปี ทิสสตีติ ในคำนั้น ศัพท์ว่า นิโรธ (ความดับ) ย่อม
เภทสทฺเทน วิเสสตี, เภทสทฺโท ปราภฏ แม้ในความหมายว่า ความไม่เกิด
วิเสสวาจโกปี โหตีติ วยสทฺเทน วิเสสตี, ขึ้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงทำให้ต่างไว้ด้วย
โสปี อนิโรธวาจโกปี อตถีติ ขยสทฺเทน ศัพท์ว่าเภท (ความแตก), ศัพท์ว่า เภท
วิเสสตี, ขยวยเภทสงฺขาเต ชณิกนิโรเธติ (ความแตก) เป็นคำบอกถึงวิเสส (ความ
อตถ. สติ สนฺติญฺจตีติ สติสีเสณ ฅาณมาท. ต่าง) ก็มี เพราะเหตุนั้น ท่านจึงทำให้ต่าง
เอตสมิ จาเนติ อุปกฺกิลเสวินิมุตฺตสฺส ไว้ด้วยศัพท์ว่า วย (ความเสื่อม), แม้ศัพท์
อุทฺทพฺพฅาณสฺส ติกฺขสฺส ภาววาปตฺตียิ^๑ ว่า วย นั้น แม้เป็นคำบอกถึงความหมาย
วฺตฺตนเยน อุทฺทมฺปี มุญฺจิตฺวา วยสฺเสว ว่า ไม่ดับ ก็มี เพราะเหตุนั้น ท่านจึงทำให้
มนสิกรณกาเล^๒ ต่างไว้ ด้วยศัพท์ว่า ขย (ความสิ้นไป)
ความว่า ในความสิ้นไปชั่วขณะ กล่าวคือ
ความสิ้น ความเสื่อม ความแตก ความดับ.
คำว่า สติตั้งแน้อยู่ ท่านอาจารย์กล่าวถึง
ฅญาณ ด้วยศัพท์อันเป็นประธานคือสติ. คำว่า
ในฐานะนี้ คือในกาลที่อุทฺทพฺพฅาณที่พ้นจาก
อุปกฺกิลเส ปล่อยแม้ความเกิดขึ้น โดยนัยตั้งที่
กล่าวมาเสีย แล้วมนสิการแต่ความเสื่อมไป
อย่างเดี๋ยว ในเพราะถึงภาวะที่คมกล้า.

^๑ ฉ. ติกฺขภาววาปตฺตียิ.

^๒ มนสิการกาเล.

อารมฺมณฺฏปฏิสงฺขาติ รูปเวทนาที-
 อารมฺมณฺฏ ขยวยวเสเนว ปฏิสงฺขาย.
 ยการโลเปเน หิ นิตฺเตโส "สยฺม อภินฺณา"^๑ติ-
 อาทีสุ วีย. ยถาวุตฺตสฺส วา อารมฺมณฺฏสฺส
 ขยวยภทวเสเน ปฏิสงฺขา อารมฺมณฺฏปฏิสงฺขา.
ภงฺกานุปัสฺสเนติ โย ตทอารมฺมณฺฏสฺส จิตฺตสฺส
 ภงฺโก, ตสฺसानุปัสฺสเน. ปณฺณาทิ ปการโต
 ชานนา. ยํ ปเนตฺถ วตฺตพฺพํ, ตํ อิทาเนว
 สํวณฺณียติ.

บทว่า อารมฺมณฺฏปฏิสงฺขา ความว่า
 พิจารณาอารมณฺฏ มีรูปและเวทนาเป็นต้น
 ด้วยอำนาจความสิ้นไป และความเสื่อมไป
 นั้นเอง. ก็ท่านแสดงไว้ด้วยการลบ ย อักษร
 เหมือนในคำว่า "สยฺม อภินฺณา" เป็นต้น.
 อีกอย่างหนึ่ง พิจารณาอารมณฺฏตามที่กล่าว
 แล้ว ด้วยอำนาจความสิ้นไป ความเสื่อมไป
 และความแตกไป ชื่อว่า อารมฺมณฺฏปฏิสงฺขา
 แปลว่า พิจารณาอารมณฺฏ. บทว่า ภงฺกา-
นุปัสฺสเน ความว่า ความแตกดับแห่งจิต อัน
 มีรูปและเวทนาเป็นต้นเป็นอารมณฺฏใด ใน
 การตามเห็นแต่ความแตกดับนั้น. ความรู้
 โดยประการ ชื่อว่า ปณฺญา. ก็คำใดพึงกล่าว
 ในที่นี้ คำนั้น กำลังสังวรณณายอยู่ ณ บัดนี้
 นั้นเอง.

๑๔๒. ยงฺกิลฺลิจิ อารมฺมณฺณติ รูป
 ยาว ชรามรณฺติ วิปสฺสิตฺตพฺพภาเวเน กหิตํ
 สพฺพํ สงฺขารกตมาท. ปฏิสงฺขานํ นาม

๑๔๒. ท่านอาจารย์กล่าวถึง สังขาร
 ทั้งปวง ที่ถือเอาโดยภาวะที่จะพึงเห็นแจ้ง
 ว่า รูปจนถึงชรามรณะ ว่า ซึ่งอารมณฺฏ

วสุทธรคตทฎา ป.ท.๘-๑๕

^๑ ที. ส. ๘/๑๖, ๒๒๒.

ชานัน, คณฺจ ภงฺคานุปัสสนาย อธิปฺเปตตฺตา
ภงฺคโต ทสฺสนเมวาคี อาท "ชานิตฺวา
ชยโต วยโต ทิสฺวาติ อฺตฺโต"ติ. ทสฺส
ญาณสฺสาติ สมฺพนฺโธ.

อย่างใดอย่างหนึ่ง. การรู้ ชื่อว่า การ
พิจารณา, และการรู้นั้น ก็คือ การเห็นโดย
ความแตกคับนั่นเอง เพราะท่านประสงค์
เอากังคานุปัสสนา เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "ความว่ารู้แล้ว คือ
เห็นแล้วโดยความสิ้น โดยความเสื่อม"
คั้งนี้. เชื่อมความบาฬีว่า ทสฺส ญาณสฺส
แห่งความรู้้น.

รูปารมฺมณเมว รูปารมฺมณตฺตา ยถา
"เทโว เอว เทวตา"ติ อิมมตฺถํ ทสฺเสตฺถํ
"รูปารมฺมณํ จิตฺตณฺ"ติ วุตฺตํ. รูปารมฺมณตฺตา
วา ภูมฺมตฺถเ ปจฺจตฺตวจนฺนติ ทสฺเสนฺโต
"อถฺวา รูปารมฺมณภาเว"ติ อาท. อปเรณ
จิตฺเตน ภงฺคํ อนุปสฺสตีติ วิปัสสนาวิสัย
ภงฺคานุปัสสนมาท.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "รูปารมฺมณ
จิตฺตํ" คั้งนี้ เพื่อจะแสดงเนื้อความนี้ว่า
รูปารมฺมณํ นั้นเอง เป็น รูปารมฺมณตฺตา
เหมือนอย่างคำว่า "เทโว" นั้นเอง เป็น
เทวตา". ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า
อีกอย่างหนึ่ง บทว่า รูปารมฺมณตฺตา เป็น
ปฐมาวิภคฺติ ลงในอรรถแห่งสัจจมีวิภคฺติ จึง
กล่าวว่า "อถฺวา รูปารมฺมณภาเว". ท่าน-
อาจารย์กล่าวถึง กังคานุปัสสนา อันมี
วิปัสสนาเป็นวิสัยว่า ภิกษุยอมตามเห็นความ
แตกคัป ด้วยจิตอีกดวงหนึ่ง.

เอวํ ํหิ ภังคานุปัสสนา ปคณา โหติ, อารมมณฺณจสฺส วิภูตตรํ หุตฺวา อุปฺภุจฺจติ. ณาตฺตฺติ อารมมณฺมาท อนฺุปัสสนาวเสน ณาตฺตฺตา. ณาตฺตฺติ อนฺุปัสสนาณาณํ. อุโปปี วิปัสสตีติ ตทฺภยมฺปิ ขยโต วยโต วิปัสสตีติ.

ภังคานุปัสสนา ย่อมเป็นธรรมชาติ กล่อง-
แคล้ว ด้วยอาการอย่างนี้ และอารมณ์ ก็
ย่อมเป็นธรรมชาติชัดแจ่มยิ่ง ปราภฏแก่
โยคาวจรนั้น. ท่านอาจารย์กล่าวถึงอารมณ์
ว่า สิ่งที่ถูกรู้ เพราะความเป็นสิ่งที่ถูกรู้
ด้วยอำนาจแห่งการตามเห็น. กล่าวถึง
อนฺุปัสสนาญาณว่า ตัวรู้. คำว่า ย่อมเห็น
แจ่มทั้ง ๒ อย่าง คือ ย่อมเห็นแจ่มทั้งสิ่งที่
ถูกรู้ และตัวรู้ทั้งสองนั้น โดยความสิ้นไป
โดยความเสื่อมไป แล.

อຍံ ํเหตุถ สงฺเขตฺตโถ : ํรูปสฺส ยาว ชรามรณสฺส ขยโต วยโต ทสฺสนํ
อารมมณฺณปฏิสงฺขาคํ, ทสฺสนกถาณสฺส ขยโต
วยโต ทสฺสนํ อารมมณฺณปฏิสงฺขาย ภังคสฺส
อนฺุปัสสนนฺติ อุภยตฺถ ปถฺนာ. ปุริมํ ํวา
ตทภาเวน อภาวโต ปจฺฉิมายํ ปกฺขิปิตฺวา
ปจฺฉิมา เอว ํวา^๑ ปถฺนာ วิปัสฺสเน
ณาตฺตฺติ.

ก็ความย่อในที่นี้มีดังนี้ : ปัญญาในที่สองแห่ง
คือ การเห็นรูปโดยความสิ้นไป โดยความ
เสื่อมไป จนถึงชราและมรณะ ชื่อว่า
การพิจารณาอารมณ์, การเห็นญาณตัวที่เห็น
โดยความสิ้นไป โดยความเสื่อมไป ชื่อว่า
การพิจารณาอารมณ์เห็นความแตกดับ. อีก-
อย่างหนึ่ง ปัญญาข้อหลังเท่านั้นเป็นวิปัสสนา-
ญาณ เพราะเพิ่มปัญญาข้อแรกเข้าในปัญญา

^๑ ฉ. วาสทโท น ทิสฺสตี.

ข้อหลัง เพราะเมื่อปัญญาข้อแรกนั้นไม่มี
ปัญญาข้อหลังก็ไม่มี ฉะนั้นแล.

เอตถาติ "ตสฺส จิตฺตสฺส ฯเปฯ
ภงฺกํ อนุปสฺสตี"ติ เอตถ. อเนเกหิ
อากาเรหิติ อนิจฺจโต อนุปสฺสนาที่หิ
อเนเกหิ อากาเรหิ. อนุ-สทฺโท "ภฺยโย"ติ
เอตสฺมี อตฺเตติ อาท "ปุนฺปุนํ ปสฺสตี"ติ.

บทว่า เอตถ ความว่า ในคำนี้ว่า
"ย่อมตามเห็นความแตกดับ ฯลฯ ของจิต
นั้น". คำว่า ด้วยอาการหลายอย่าง คือ
ด้วยอาการหลายอย่าง มีการตามเห็น โดย
ความเป็นของไม่เที่ยงเป็นต้น. อนุ กัณฑ์
ย่อมเป็นไปในอรรถนี้ว่า "ภฺยโย" โดยยิ่ง
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"ปุนฺปุนํ ปสฺสตี" เห็นเนื่อง ๆ.

อิธ สงฺขตฺตมฺโม นาม ชาตฺติชรา-
มรณฺปกฺติโก, ตสฺส ชาตฺติ อาทิกโก, ชรา
มชฺฉิมโก, มรณํ โอสานโก. ตตฺถ
กิตฺตจฺปิ อูปปาทาหิตฺติวิธมฺปิ สงฺขตลฺกฺขณตฺยา
อนิจฺจลฺกฺขณํ, ตถาปิ ชาตฺติชราสุ ทิฏฺฐจฺราสุ
น ตถา อนิจฺจลฺกฺขณํ ปากฺกํ หุตฺวา
อูปฺภฺจจฺราติ ยถา วยฺกฺขณตฺติ อาท "ภงฺโก
นาม อนิจฺจตฺยา ปรมา โกฏี"ติ, อุตฺตมา
โกฏี ปริโยสานโกฏีติ อตฺโต.

ชื่อว่าสังขตธรรม ในที่นี้ มีความ
เกิด ความแก่ และความตายเป็นปรกติ,
สังขตธรรมนั้น มีความเกิด เป็นเงื่อนต้น
ความแก่ เป็นเงื่อนกลาง ความตาย เป็น
เงื่อนสุด. ในข้อนี้ สิ่งทั้ง ๓ ประการ
มีความเกิดขึ้นเป็นต้น ชื่อว่า อนิจจลักษณะ
เพราะความเป็นลักษณะ ของสิ่งที่ถูกปัจจัย
ปรุงแต่งขึ้น ก็จริงอยู่ แม้ถึงอย่างนั้น เมื่อ
ได้เห็นความเกิดและความแก่แล้ว อนิจจ-

คุณูปมา โภทฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ลักษณะ ก็ยังหาเป็นธรรมชาติปรากฏชัดแจ้ง
เหมือนอย่างในขณะเสื่อมไม่ เพราะเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ชื่อว่า ความ
แตกดับ ย่อมเป็นเงื่อนปลายสุดแห่ง
อนิจจตา", ความว่า เป็นเงื่อนสูงสุด คือ
เป็นเงื่อนสุดท้าย.

ยถา ทิ ชราธมมํ, มรณธมมเมว จ
ชยตีติ ชาติ อนิจจตาย อาทิ โภฏี,
ตถา ชาติธมมํ, มรณธมมเมว จ ชีรตีติ
ชรา มชฺฌิมา โภฏี, ชาติธมมํ,
ชราธมมเมว จ ภิชชตีติ ภงโค
ปรมา โภฏีติ.

เหมือนอย่างว่า สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา
และมีความตายเป็นธรรมคานั้นแหละ ย่อม
เกิด เพราะเหตุนี้ ชาติ จึงเป็นเงื่อนต้น
ของอนิจจตา ฉะนั้น สิ่งที่มีความเกิด เป็น
ธรรมดา และมีความตายเป็นธรรมคานั้น
แหละ ย่อมแก่ไป เพราะเหตุนี้ ความแก่
จึงเป็นเงื่อนกลาง สิ่งที่มีความเกิดเป็น
ธรรมดา และมีความแก่เป็นธรรมคานั้น-
แหละ ย่อมแตกดับไป เพราะเหตุนี้
ความแตกดับ จึงเป็นเงื่อนปลายสุด ก็เหมือน
ฉันทันแล.

คุณูปมา ไทฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อนิจฺจโต อนุปัสสตีติ น กลาปโต คำว่า ย่อมตามเห็นโดยความไม่เที่ยง
 สมฺมสนฺโต วย "อนิจฺจํ ขยฺญฺเจนา"^๑ ความว่า มิใช่ตามเห็น ด้วยอำนาจการ
 อนฺมานวเสน, นابی อารทฺธวิปสฺสโก อนฺมาน (คาดคะเน) ว่า "ชื่อว่าไม่เที่ยง
 วย อุตฺถกฺคทณฺฑพฺพทวทสฺสนวเสน, อถ โข ด้วยอรรถว่าสิ้นไป" เหมือนอย่างพิจารณา
 อุตฺถพฺพทณฺฑานุภาเวน ปจฺจกฺขโต โดยกลาป ทั้งมิใช่ตามเห็น ด้วยอำนาจการ
 อฺปฏฺฐิตฺเตสฺ อุตฺถพฺพเยสฺ วุตฺตนเยน อุตฺถย เห็นความเสื่อม อันมีการถือเอาความ
 มุณฺฉิตฺวา ภงฺกทสฺสนวเสนเนว อนิจฺจโต เกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น เหมือนอย่างพระ-
 อนุปัสสตี, เอว อนุปัสสโต บนสฺส โยคาวจรผู้เริ่มทำวิปัสสนา โดยที่แท้ ย่อม
 นิจฺจกฺคาทสฺส เสโสปี^๒ นตฺถีติ อาท ตามเห็นโดยความไม่เที่ยง ด้วยอำนาจการ
 "โน นิจฺจโต"^๓ ติ. ตถาเทส นิจฺจสณฺณ เห็นความแตกดับอย่างเดียว ปล่อยความ
 ปชทตีติ วุจฺจติ. เกิดขึ้นตามนัยที่กล่าวแล้ว ในความเกิดขึ้น
 และความเสื่อมไปที่ปรากฏแล้วโดยประจักษ์
 ด้วยอานุภาพแห่งอุตฺถพฺพทณฺฑ, ก็เมื่อ
 โยคาวจรนั้น ตามเห็นอยู่อย่างนี้ ความ
 ยึดถือว่าเที่ยง ย่อมไม่มีแม้แต่น้อยเลย
 เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 "โน นิจฺจโต" โดยความไม่เที่ยง. จริง

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๗๗ (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๑).
^๒ ฉ. เลโสปี.

อย่างนั้น โยคาวจรนี้ ท่านเรียกว่า ย่อมละ
นิจจสัญญา.

เอตถ จ "อนิจฺจโต เอว อนุปัสสตี"ติ
เอว-กาโร ลุตฺตนิทฺธิฏฺโฐติ เตน นีวตฺติต-
มตฺถํ ทสฺเสตฺถ "โน นิจฺจโต"ติ วุตฺตํ.
น เจตฺถ ทฺถชโต อนุปัสสนาทีนีสวตฺตนา-
สงฺกิตฺตพฺพํ ปฏฺยโยคีนีวตฺตนาปรตฺตา, เอว-
การสฺส อฺปริ เทสนารุพฺพตฺตา จ ตาสฺ.
ทฺถชโต อนุปัสสตีอาทีสุปี เอเสว นโย.

ก็ในที่นี้ เอว-อักษร ว่า "อนิจฺจโต เอว
อนุปัสสตี" แสดงว่าถูกลบไป เพราะเหตุนี้
เพื่อจะแสดงเนื่อความที่ห้ามไว้ ด้วย เอว
อักษรนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "โน
นิจฺจโต" ไม่ใช่โดยความเที่ยง. ก็ในที่นี้
บัณฑิตไม่ต้องสงสัยการห้าม การตามเห็น
โดยความเป็นทุกข์เป็นต้น เพราะมีการห้าม
ที่มีการประกอบเฉพาะไว้ เป็นเบื้องหน้า
และเพราะความตามเห็นเหล่านั้น ได้ยก
เอา เอว อักษร ขึ้นสู่เทศนาไว้ข้างหน้า.
แม้ในคำทั้งหลายว่า ทฺถชโต อนุปัสสตี
เป็นต้น ก็มีนัยนี้.

อนิจฺจโต ตาว อนุปัสสนา
ภงฺกานุปัสสกกสฺส ยุตฺตา "ภงฺโก นาม
อนิจฺจตาย ปรมา โภฏี"ติ, ทฺถชาทิตฺโต ปน
กถนฺติ อาท "อนิจฺจสฺส ทฺถชตฺตา"ติอาที.
เอเตน ยํ อนิจฺจํ, ตํ เอกนฺตโต ทฺถชํ

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "เพราะสิ่ง
ที่ไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์" ดังนี้เป็นต้น เพื่อจะ
เลียงเสียซึ่งคำถามว่า การตามเห็นโดย
ความเป็นของไม่เที่ยง สมควรแก่โยคาวจร
ผู้เป็นภังคานุปัสสกก่อนว่า "อันความแตกดับ

คุณูปผา โผตฉนฺท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อนตฺตา, ตโต ปน^๑ อภินนฺทนิยาทีรูป. ตสฺมา อฺปรี นิพฺพตฺเตตฺตพฺพโต ฅาณ-
ปริกมฺมตฺถณฺจ อิตฺราสฺมฺปิ ฉนฺนํ อนุปสฺสนานํ
วเสน อนุปสฺสตีติ ทสฺเสตี.

ย่อมเป็นปลายสุดแห่งอนิจจตา" ดังนี้ ก็การ
ตามเห็นโดยความเป็นทุกข์เป็นต้น จะ
สมควรอย่างไร. ด้วยเหตุนี้ สิ่งใดไม่เที่ยง
สิ่งนั้นก็^๑เป็นทุกข์เป็นอนัตตา โดยส่วนเดียว,
และเพราะเหตุ^๒นั้นแหละ จึงเป็นสิ่งที่ไม่น่า
นิยมยินดีเป็นต้น. เพราะเหตุ^๒นั้น ท่าน-
อาจารย์จึงแสดงว่า โยคาวจรย่อมตามเห็น
ด้วยอำนาจอนุปัสสนาทั้ง ๖ มั่นอกนี้ เพื่อ
จะบริกรรมฅญาณ เพราะจะต้องทำให้บังเกิด
ต่อไป.

เกจฺจิ ปเนตฺถ "อนิจฺจโต อนุปสฺสตี, โน
นิจฺจโตติอาทินา วิสฺสุ ทสฺสนกิจฺจํ นตฺถิ,
ภงฺกทสฺสเนเนว สพฺพํ ทิฏฺฐํ โหตี^๑ติ วทนฺติ,
คํ ภงฺกานุปสฺสนาย มตฺถกปฺปตฺตติยํ ยุตฺตํ,
ตโต ปน ปุพฺพภาเค อเนกาการโวการา
อนุปสฺสนา อิจฺฉิตฺตพฺพาว. อดฺฒณา "อนิจฺจโต
อนุปสฺสตี^๒ติอาทิกา ปาฬี, "อเนเกหิ

ก็ในอธิการนี้ อาจารย์บางพวก ย่อมกล่าว
ว่า ด้วยคำเป็นต้นว่า "ย่อมตามเห็นโดย
ความเป็นของไม่เที่ยง ไม่ใช่โดยความ
เที่ยง ดังนี้ ไม่มีกิจ ด้วยการเห็นเป็นแผนก
หนึ่ง, ด้วยการเห็นการแตกดับเท่านั้น ย่อม
เป็นอันเห็นทุกอย่าง" ดังนี้ คำของอาจารย์
บางพวกนั้น ถูกต้องในการถึงระดับยอดแห่ง

^๑ ฉ. จ. น.

^๒ ขุ. ป. ๓๑/๘๓. (ภูมิพโลภิกขุ ๑/๘๗).

คุณพันธุ์ผกา ไผ่ถนุพันธ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อากาเรหิ पुनपुनं पसुสตี^๑ติ आकता गङ्गकानुपससना, แต่ในตอนที่นั้น จำ
 ตสฺสา อฏฺฐกถา จ วิโรธิตา ลียา. บรรณการตามเห็น ซึ่งมีความระคนด้วย
คเทว อนิจฺจโต ทิฏฺฐเมว สพฺพ^๑ อากการเป็นอันมาก. เมื่อถือเอาความโดย
 สงฺขารคต^๑. ประการอื่น พระบาลีเป็นคั้นว่า "ย่อมตาม
 เห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง" และ
 อรรถกถาแห่งพระบาลีนั้น ซึ่งมาแล้วว่า
 "ย่อมเห็นบ่อย ๆ โดยอาการมิใช่น้อย"
 ดังนี้ ก็จะพึงผิดไป. สังขารทั้งปวง
 โยคาวจรเห็นแล้ว โดยความเป็นของไม่
 เที่ยงนั้นนั้นเอง.

น ค อภินนทิตพพนติ ค สงฺขารคต
 ตตฺถาทิฏฺฐาภินนทวเสณ "เอตํ มม,
 เอโส เม อตฺตา"^๑ติ น อภินนทิตพฺพ.
น ตตถ รชชิตพพนติ ตตถ สงฺขารคเต
 รชนวเสณ^๒ น ปวตฺติตพฺพ, กามราโค,
 ภวราโค वा น ปวตฺเตตฺตพฺโพติ อตฺโถ.
ราคํ นิโรเธตตี ราคํ วิกฺขมฺภนนิโรธ
 ปาเปติ, วิกฺขมฺภेतตี อตฺโถ.

คำว่า สิ่งนั้นไม่พึงนิยมนิยมนิ ความว่า
 สิ่งนั้นได้แก่สังขาร ไม่พึงนิยมนิยมนิว่า "นั่น
 ของเรา, นั่น อตฺตา ของเรา" ดังนี้ ด้วย
 อำนาจความนิยมนิยมนิ คือ ตัณหาและหิริ.
 คำว่า ไม่พึงกำหนดในสิ่งนั้น ความว่า ไม่
 พึงเป็นไปด้วยอำนาจความกำหนด อธิบาย
 ว่า ไม่พึงยังกามราคะ หรือภวราคะ ให้
 เป็นไปในสิ่งนั้น คือ ในสังขาร. คำว่า ยัง

^๑ ฉ. สพฺพสงฺขารคต.

^๒ ฉ. รณชนวเสณ.

เตนาท "โลกิเกเนว ตาว ฉาณา"ติ.
สติ จ วิชฺฌมฺเณ กถํ สมุทโยติ อาท
"โน สมุเทติ, สมุทโย น กโรตี"ติ.

เอว วิรุตโตติ เอว ภงฺกานุ-
ปสุสนานุสาเรน วิรุตโต. ยถา ทิฏฺฐํ สมฺปติ
อุปฏฺฐิตํ สงฺขารคตํ นิโรเธตตี^๑ นิโรธํ
มนสิ กโรตี, อทิฏฺฐมฺปิ อตีตานาคตํ
อนวายนวเสน ยถา อิทํ เอตฺรหิ, เอว
อิตเรปิตี อนุมินฺนุโต นิโรเธติ มนสิกตสุสาปิ
นิโรธํ กโรตี. โน สมุเทตีติ เอตฺถาปิ
เอเสว นโย, โน สมุทโย มนสิ กโรตีติ
อตฺถ.

ราคะให้ดับ คือ ยังราคะให้ถึงความดับ
คือข่มไว้ อธิบายว่า ข่มราคะไว้.

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ด้วย
ญาณอันเป็นโลกิยะนั้นแลก่อน". ท่าน-
อาจารย์กล่าวว่า "มิใช่ให้เกิดขึ้น คือ ไม่
ทำให้เป็นสมุทัยขึ้น" ดังนี้ เพื่อเลียงคำถาม
ว่า ก็เมื่อมีการข่มไว้ จะเกิดขึ้นได้อย่างไร.

คำว่า เธอเป็นผู้คลายกำหนดอย่าง
นั้น คือ เป็นผู้คลายกำหนดอย่างนั้น ได้แก่
ตามแนวแห่งภังกานุปัสสนา. เธอยังสังขาร
ที่เห็นแล้ว คือที่ปรากฏในบัดนี้ให้ดับ คือ
มนสิการ แต่ความดับ ฉนฺโต ก็ยังสังขารแม้
ที่ไม่ได้เห็น คือที่เป็นอดีต และอนาคต
ให้ดับ ด้วยอำนาจอโนวญาณ, เมื่ออนุมาน
ว่า สังขาร แม้นอกนี้ก็ดับไป เหมือนสังขาร
ในปัจจุบัน ดังนี้ คือ ย่อมกระทำ ความดับ
แม้แห่งสังขารที่ได้มนสิการแล้ว. แม้ในคำ

^๑ ฉ. อิติ สทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณพันธุ์ผกา ไผ่ฉันท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ว่า มิใช่ให้เกิดขึ้น นี้ ก็มียันนี้เหมือนกัน
อธิบายว่า ไม่มนสิการความเกิดขึ้น.

เอว ปฏิปนโนติ เอว วุตตูปกาเรน
อนิจจานุปัสสนาทิวเสน ปฏิปนโน. สทธิ
ชนธาสังขารเอหิ กิลีสานัง ปริจฺจชนโตติ
ชนฺเธหิ, อภิสังขารเอหิ จ สท กิลีสานัง
ปชหนโต. กิลีเส หิ ปชหนโต ตํนิมิตฺตํ
กมฺมํ, ตโต นิพฺพตฺตเน ชนฺธ จ
ปชหติ นาม.

คำว่า เธอปฏิบัติได้อย่างนั้นแล้ว
ความว่า ปฏิบัติได้อย่างนั้น คือ ด้วยอำนาจ
อนิจจานุปัสสนาเป็นต้น โดยประการที่ได้
กล่าวแล้ว. หลายนทว่า สทธิ ชนธา-
ภิสังขารเอหิ กิลีสานัง ปริจฺจชนโต แปลว่า
เพราะสละกิเลสทั้งหลาย พร้อมทั้งขันธ์และ
อภิสังขาร. ก็เมื่อสละกิเลสทั้งหลายได้ ชื่อ
ว่า ย่อมละกรรมอันมีกิเลสนั้นเป็นเหตุ และ
ขันธ์ทั้งหลายอันบังเกิดแต่กรรมนั้น.

สังฺขตโทสทสฺสเนนาติ สังฺขตมฺเมสุ
อนิจฺจทุกฺขตาทีอาทีนวทสฺสเนน. ตพฺพิปริเตติ
นิจฺจสุขาทีสภาเว. ตนฺนินฺนตายาคิ
ตทธิมฺตฺตตาย. ปฏินิสฺสคฺคสทโท
ปริจฺจจากฺกุโ, ปฺกฺขนทฺนฺกุโ^๑ จาติ
ปฏินิสฺสคฺคสฺส ทฺวิธตา วุตฺตา. ตตฺถ
ปฺกฺขนทฺนํ อธิมฺจฺจนํ.

คำว่า ด้วยการเห็นโทษในสังขตธรรมได้แก่
ด้วยการเห็นโทษ มีความเป็นของไม่เที่ยง
และความเป็นทุกข์ ในสังขตธรรมทั้งหลาย.
คำว่า อันตรงกันข้ามกับสังขตธรรมนั้น คือ
มีสภาพเที่ยง และเป็นสุขเป็นต้น. บทว่า
ตนนินนตาย แปลว่า โดยกิริยาที่น้อมไปใน
นิพพานนั้น. ท่านอาจารย์กล่าวความที่

^๑ ฉ. ปริจฺจจากตฺโถ, ปกฺขนทฺนตฺโถ.

คุณพันธุ์มกา ไผทฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงฺฆมจฺจวาทมท ๒๕๖๑

ปฏินิสฺสคฺค มีอรรถ ๒ อย่างว่า ปฏินิสฺสคฺค
คฺคมีอรรถว่า ปริจจาก แปลว่า สละ และ
มีอรรถว่า ปกขุทฺทน แปลว่า แล่นไป. ใน
อรรถ ๒ อย่างนั้น ปกขุทฺทน ก็คือการ
น้อมไป.

ยถาวุตเตนาติ ตทงคาทีปฺปทานปฺปการาเรน,
ตณฺณินฺนตปฺปการาเรน. นิพฺพตฺตณฺวเสนาติ
อุปฺปาทณฺวเสน. นิพฺพตฺเตนฺโต ที กิเลส
อาทียตีติ เต อนิพฺพตฺเตนฺโต กิเลส น
อาทียตีติ นาม. อโทสทสฺสิตาวเสนาติ
โทสานํ อทสฺสาวิภาเวน. สงฺขตารมฺมณํ
อาทียตีติ โยชนา. อนาทินฺวทสฺสิตาย ที
สงฺขาราเร อาทียตีติ อาทินฺวทสฺสิตาย เต
น อาทียตีติ น กณฺหาติ.

บทว่า ยถาวุตเตน ความว่า มีประการแห่ง
ปทาน มีตทงคปทานเป็นต้น และมีประการ
ที่น้อมไปในนิพพานนั้น. คำว่า นิพฺพตฺตณ-
วเสน แปลว่า ด้วยอำนาจทำให้มันเกิดขึ้น.
ก็บุคคลเมื่อกิเลสให้เกิดขึ้น ย่อมยึดเอา
กิเลสทั้งหลายไว้ เพราะเหตุนี้ เมื่อไม่ทำ
กิเลสเหล่านั้นให้เกิดขึ้น จึงชื่อว่า ไม่ยึด
เอากิเลสทั้งหลายไว้. บทว่า อโทส-
ทสฺสิตาวเสน แปลว่า โดยความที่ไม่เห็น
โทษ. มีคำประกอบว่า ย่อมยึดเอาอารมณ์
ที่เป็นสังขตธรรมไว้. ก็บุคคลย่อมยึดเอา
สังขารทั้งหลายไว้โดยความที่เป็นผู้เห็นโทษ
เพราะเหตุนี้ ภิกษุจึงไม่ยึดเอา คือไม่ถือ

๑ ม. ตณฺณินฺนตปฺปการาเรน จ.

เอาสังขารเหล่านั้น โดยความที่เป็นผู้ไม่เห็นโทษ.

๑๔๓. อสุสาติ โยคีโน. เทหิ
ณาณหิติ อนิจฺจานุบัสนาทีณาณหิ. ตฺนุติ
ปหานัง. นิจฺจสฺสณฺณติ นิจฺจกุกาหัง,
สฺสณฺณาสีเสน นินฺทเตโส. สุขสฺสณฺณํ อตฺตสฺสณฺณติ.
เอตฺถาปิ เอเสว นโย. สฺบปีติกั ตฺนฺหนฺติ
สอุพฺพิลาวิทฺ^๑ อภิปฏิจฺจนัง.

๑๔๓. บทว่า อสุส โยค โยคีโน
แปลว่า แก่โยคีนั่น. คำว่า ด้วยญาณเหล่านั้น
คือ ด้วยญาณ มือนิจจานุบัสนาเป็นต้น.
บทว่า ติ โยค ปหานัง แปลว่า การละนั้น.
คำว่า นิจจสัญญา ได้แก่ความยึดมั่น, ท่าน
นิเทศไว้ด้วยยกเอาสัญญาเป็นประธาน. แม้
ในคำว่า สุขสัญญา อตฺตสัญญา นี้ ก็มีนัยนี้
แหละ. คำว่า ตัดหาอันเป็นไปกับด้วยปีติ
ได้แก่ ความปรารถนารวมทั้งความ
ตื่นเต้น.

๑๔๔. "วตฺถุสงฺกมฺนา"ติ เอตฺถ
วิปัสฺสนาย ปวตฺติภูจฺจานภาวโต
รฺูปาทีอารมฺมณั "วตฺถุณฺ"ติ อธิปฺเบตฺนติ
ทสฺเสนโต "รูปสฺสา"ติอาทีมาห. ตฺตฺถ
สงฺกมฺนาติ วิปัสฺสนาภาวสามณฺณโต
เอกตฺตนเยน วตฺตํ, อณฺณตา อณฺณเทว

๑๔๔. ท่านอาจารย์ เมื่อแสดงว่า
ในบทว่า "วตฺถุสงฺกมฺนา" เลื่อนวัตถุ ใน
อารมณฺมีรูปเป็นต้น ท่านประสงค์เอาว่า
"วัตถุ" เพราะความเป็นที่ตั้งแห่งความเป็น
ไปของวิปัสสนา. จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า
"แห่งรูป" ดังนี้. ในคำนั้น บทว่า สงฺกมฺน

^๑ ฉ. สอุปปิลาวิตฺ.

คุณพันธุ์ผกา ไผทฉันท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมรังษิภา บ.พ.๘-๑๖

รูปภงกวิสัย ฌาณ, อณฺเฑว. การเลื่อน ท่านกล่าวไว้โดยนัยอย่างเดียว
 ตทารมฺมณจิตตภงกวิสัยนฺติ กุโตะ สงฺกมฺนา. เพราะความเป็นวิปัสสนาเสมอกัน, เมื่อถือ
 สณฺหาวิวัฏฏนาถปี^๑ เอเสว นโย. เอาเนื้อความโดยประการอื่น ญาณอันมี
 ความค้ำแห่งรูปเป็นวิสัย ก็เป็นอย่างหนึ่ง
 ญาณอันมีความค้ำแห่งจิต อันมีอารมณ์นั้นเป็น
 วิสัย ก็เป็นอย่างหนึ่ง เพราะเหตุนั้น การ
 เลื่อนจะมีมาแต่ไหน. แม้ในสณฺหาวิวัฏฏนา
 คือ การเปลี่ยนสณฺหา ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

^๒
สณฺหายาติ อุทฺทวยทสฺสนวเสณ ปวตฺตมานาย คำว่า สณฺหา ได้แก่ สณฺหาในวิปัสสนาซึ่ง
 วิปัสสนาสณฺหา^๓ วยสเสว กทณฺวเสณ เป็นไป ด้วยอำนาจการเห็นความเกิดขึ้น
 อุทฺทโย วิวัฏฏนา. เตนาท "อุทฺถํ ปหาย และความเสื่อมไป. การเปลี่ยนจากความ
 วย สนฺติฏฺฐนา"ติ. "อนนฺตรเมว เกิดขึ้น ก็ด้วยอำนาจความยึดเอาแต่ความ
 อาวชฺชนสมตฺตตา"ติ อิมินา ภงฺกานุปสฺสนาย เสื่อมไปอย่างเดียว. ด้วยเหตุนี้ ท่าน
 ปกฺคณฺพลวภาวมาท. อาจารย์จึงกล่าวว่า คือ "การพิจารณาที่ละ
ข้างความเกิดขึ้นเสีย ตั้งแน้อยู่แต่ในข้าง
ความเสื่อม" ดังนี้. ด้วยคำว่า "ความ
สามารถในการนี้ทหน่วง (อารมณ์) ไม่ขาด

^๑ ฉ. ปญฺหาวิวัฏฏนาถปี. ^๒ ฉ. ปญฺหายาติ.
^๓ ฉ. วิปัสสนापญฺหา.

คุณพันธุภกา ไผทฉันท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ระยะ" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวถึงความที่
กังคานูปัสสนา เป็นธรรมชาติคล่องแคล่ว
มีกำลัง.

๑๔๕. อุโภติ ทิฏฐาทิฏฐภาเวน
เทวปี อารมมณานิ. เอกวฏฺฐนาติ
ขณฺภงฺครตาย สมานาติ วฏฺฐาปนา.

๑๔๕. บทว่า อุโภ แปลว่า อารมณ
ทั้ง ๒ ส่วน โดยความเป็นอารมณที่เห็นแล้ว
และที่ไม่ได้เห็น. บทว่า เอกวฏฺฐนา การ
พิจารณาที่กำหนดว่า มีสภาพเป็นอันเดียวกัน
คือ การพิจารณาที่กำหนดอารมณว่าเสมอกัน
โดยความเป็นสภาพมีความแตกต่างกันไปทุกขณะ.

สํวิชฺชมานมฺหิตี ปจฺจกฺขโต
อุปฺลพฺภมาเน ปจฺจปฺปนฺเน. วิสุทฺทสฺสโนติ
ภงฺกทสฺสนสฺส ปรีพฺนุชฺฉิมเนน วิสุทฺถณาโณ,
สํวิสุทฺถภงฺกทสฺสโนติ อตฺโถ. ตทฺนวยํ
เนตฺตี ตสฺส ปจฺจปฺปนฺนสงฺขารภงฺกทสฺสโน
ณาณสฺส อนนฺวยํ อนนฺคตฺกฺกํ ณาณํ ปวตฺเตตฺตี.
กตฺถ ปน ปวตฺเตตฺตี อาท "อตีตานาคเต"ติ
อตีเต, อนาคเต จ สงฺขารคเต.
สพฺเพปิตีอาที ตสฺส ปวตฺตนาการทสฺสนํ.

คำว่า ในสังขารอันมีอยู่ คือ ใน
สังขารที่เป็นปัจจุบัน ที่ได้โดยประจักษ์.
คำว่า ผู้มีความเห็นหมดจดแล้ว คือ ผู้มีญาณ
อันบริสุทธิ์ อธิบายว่า ผู้มีความเห็นความ
แตกต่างอันบริสุทธิ์ที่ ด้วยการกำจัดเสียได้ซึ่ง
การกวางกันความเห็นความแตกต่าง. คำว่า
นำความเห็น ตามแบบความเห็นอันนั้นไป
ความว่า ยังญาณตามแบบ คือไปตามญาณนั้น
ที่เห็นความแตกต่างแห่งสังขารปัจจุบัน ให้
เป็นไป. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ในสังขารที่

คุณพันธุฎกา โผตฉันท์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เป็นอดีตและอนาคต" ดังนี้ เพื่อจะเลี่ยง
คำถามว่า ก็ให้เป็นไปในที่ไหนเล่า, บทว่า
"อดีตอนาคต" แปลว่า ในสังขารที่เป็น
อดีตและอนาคต. คำว่า สังขารทั้งปวง
เป็นต้น เป็นคำแสดงอาการที่จะยังญาณให้
เป็นไปของโยคาวจรนั้น.

ภงกสงขาคเต นิโรธ, น นิพพาน-
สงขาคเตติ อธิปายโย. เอสาติ ยา
อารมมณฺวเยน อุกโ ทิฏฐาทิฏฐเจ
ชณฺหุครตาย เอกภาเวน ววฏฐาปนา,
เอสา วยลกฺขณเ วิปริณามลกฺขณเ
วิปัสสนา ภงกานุปัสสนาติ อตุโถ.

ในความดับ กล่าวคือความแตกดับ
อธิบายว่า ไม่ใช่กล่าวคือนิพพาน. คำว่า
นั้น ความว่า การพิจารณากำหนดสังขาร
ทั้ง ๒ ที่ได้เห็นและไม่ได้เห็น โดยคล้อย
ตามอารมณ์ ด้วยความเป็นสภาพเดียวกัน
เพราะมีความแตกดับไปทุกขณะอันใด นั้น
เป็นการเห็นแจ้งลักษณะเสื่อมไป ลักษณะ
แปรปรวนไป ชื่อว่าภังกานุปัสสนา.

๑๔๖. อารมมณฺจ ปฏิสงฺขาติ
ภงกานุปัสสนาย ทุปปฏิวิชฺชตฺตา
วุตฺตสฺเสวตฺตสฺส ทฬฺหิกรณฺ. คยิทฺ
ภงกทสฺสนํ สงฺขารานํ อวสวตฺตนาวโพธเนน
อนตฺตลกฺขณปฏิเวธายาติ ตํ ทสฺเสนฺโต

๑๔๖. คำว่า อารมมณฺจ ปฏิสงฺขา
พิจารณาอารมณ์เป็นต้น เป็นคำทำเนื่อความ
ที่ได้กล่าวแล้วนั้นแหละให้มัน เพราะภังกานุ-
ปัสสนาเป็นเรื่องที่แทงตลอดได้ยาก. ท่าน-
อาจารย์ เมื่อจะแสดงภังกานุปัสสนานั้นว่า

คุณนุญนาค-คุณชื่นจิตร สายสว่าง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"สฺยโต จ อุปฺจฺจันนุ"^๑ติ อาห. การเห็นความแตกคืบนั้น ก็เพื่อความแห่ง
 อารมฺมณฺสฺส, ทั ภงฺการมฺมณฺจิตฺตฺสฺส จ ตลอคณฺตลคฺคณฺธะ โดยการหยั่งรู้ว่าสังขาร
 ภงฺคํ อนฺนปฺสฺสโต วิเสสโต สงฺขารา ทั้งหลายไม่เป็นไปในอำนาจ จึงกล่าวว่า
 สฺยณา หุตฺวา อุปฺจฺจหนฺติ. เตนอาห "สฺยโต จ อุปฺจฺจันนุ" ความปรากฏโดย
 "ตฺสฺเสวน"^๑ติอาหิ.

การเห็นความแตกคืบนั้น ก็เพื่อความแห่ง
 ตลอคณฺตลคฺคณฺธะ โดยการหยั่งรู้ว่าสังขาร
 ทั้งหลายไม่เป็นไปในอำนาจ จึงกล่าวว่า
 "สฺยโต จ อุปฺจฺจันนุ" ความปรากฏโดย
 ความว่างเปล่า(มีขึ้น)ด้วย ดังนี้. ก็เมื่อ
 โยคาวจรณฺนํ ตามเห็นความแตกคืบแห่ง
 อารมณฺ และแห่งจิตซึ่งมีความแตกคืบเป็น
 อารมณฺอยู่ สังขารทั้งหลาย ย่อมปรากฏ
 เป็นของว่างเปล่าโดยพิเศษ. ด้วยเหตุนั้น
 ท่านอาจารย์จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า "เมื่อ
เธอตามเห็นความแตกคืบ แห่งสังขารนั้น
อย่างนั้นอยู่" ดังนี้.

น จตฺถิ อณฺโณติ เอตถ อิมสฺมึ
 โลเก อณฺโณ ขนฺธวินิมฺตฺโต อตฺตา นาม
 โภจิ นตฺถิ. เตสํ ขยํ ปสฺสตีติ เตสํ
 ขนฺธานํ^๑ ขณฺเ ขณฺเ อุปฺจฺจหนฺติ ภงฺคํ
 ปสฺสตี. ยถาวุตฺตาย อปฺปมาทปฏฺิพฺตฺติยา
อปฺปมตฺโต. ยถา ก็ ? มณฺวิ วิชฺฉิ

ในคำว่า สิ่งอื่นไม่มีเลย นี้ ความว่า
 สิ่งอื่น ชื่อว่า อตฺตาพ้นไปจากชั้นใด ๆ
 ไม่มีเลยในโลกนี้. คำว่า ย่อมเห็น
ความสิ้นไปแห่งชั้นทั้งหลายนั้น ความว่า
 ย่อมเห็นความแตกคืบที่ปรากฏอยู่ทุก ๆ ขณะ
 แห่งธรรมเหล่านั้น. ชื่อว่า ผู้ไม่ประมาท

^๑ จ. ฐมฺมานํ.

คุณบุญนาถ-คุณชื่นจิตร สายสว่าง
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วชิเรน โยนิโส ยถา นาม กุสโล
ปุริโส อปาเยน มณี วิชณฺโต มณิสฺส
ฉิทฺทเมว ปสฺสตี มนสิกโรติ, น มณิสฺส
วณฺณาทิ, เอวเมว สงฺขารานํ นิรนฺตรํ
ภงฺกเมว โยนิโส มนสิ กโรติ, น
สงฺขารเตติ อธิปายโย.

เพราะการปฏิบัติอัปมาทธรรม ตามที่กล่าว
แล้ว. คุณอะไร? คุณคนผู้เจาะแก้วด้วยเพชร
โดยแยบคาย. อธิบายว่า บุรุษผู้ฉลาด เมื่อ
เจาะแก้วโดยอุบายย่อมดี คือใส่ใจเฉพาะ
ช่องของแก้วเท่านั้น หากใส่ใจสี่เป็นต้น
ของแก้วไม่ ฉันทิ โยคาวจร ก็ยอม
มนสิการโดยแยบคาย ถึงความแตกดับไม่
ขาดระยะของสังขารทั้งหลายเท่านั้น. หาก
มนสิการสังขารทั้งหลายไม่ ก็เหมือนฉันทิ.

ยถา วา วชิเรน มณี วิชณฺตสฺส
วิทฺถุจฺจานํ น ปุน รุหฺติ, เอว
วชิรสฺตีเสน ภงฺกานุปสฺสนาณาณน ภงฺเก
ทิฏฺฐเจ น ปุน นิจฺจกฺคาโท รุหฺติ,
เอว ภงฺกเมว ปสฺสตีติ อตฺถโถ.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อใช้เพชรเจาะแก้ว ที่ที่ถูก
เจาะแล้ว ย่อมไม่งอกขึ้นอีก ฉันทิ เมื่อ
โยคาวจร ได้เห็นความแตกดับด้วยภังคานุ-
ปัสสนาญาณ ซึ่งเหมือนกับเพชร ก็ถือว่า
เที่ยง ย่อมไม่งอกขึ้นอีก ก็เหมือนฉันทิ
อธิบายว่า โยคาวจร ย่อมเห็นแต่ความ
แตกดับเท่านั้น อย่างนี้.

ยา จ อารมฺมณปฏิสงฺขาคิ
"รูปารมฺมณตา จิตฺตํ อูปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชตี,

สองบทว่า ยา จ อารมฺมณปฏิสงฺขา
ความพิจารณา(รู้)อารมณอันใดด้วย มีความ

คุณุณนาค-คุณชินจิตฺร สายสว่าง
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา